

ISSN: 2757-9093

FENERBAHÇE ÜNİVERSİTESİ

Journal of

design

Architecture

Engineering

TASARIM MİMARLIK MÜHENDİSLİK DERGİSİ

FBU
FENERBAHÇE UNIVERSITY

2023
volume. 3 | issue 2

FENERBAHÇE ÜNİVERSİTESİ

TASARIM, MİMARLIK VE MÜHENDİSLİK DERGİSİ

e-ISSN: 2757-9093

2023 | Volume.3 | No.2

Sahibi / Owner

Fenerbahçe Üniversitesi Rektörü / Rector of Fenerbahçe
University

Prof. Dr. Fatma KANCA

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Fatma KANCA

Editör /Editor

Dr. Öğr. Üyesi İpek YILDIRIM CORUK

Dr. Öğr. Üyesi Sevim ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi Özge DEVAL

Dr. Öğr. Üyesi Ezgi ZORARPACI

Alan Editörleri/Field Editors

Prof. Dr. Feride ÖNAL, Fenerbahçe Üniversitesi

Prof. Dr. Y. İlker TOPÇU, İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. H. Fatih UĞURDAĞ, Özyeğin Üniversitesi

Prof. Dr. Fatma KANCA, Fenerbahçe Üniversitesi

Doç. Dr. Nezih R. AYSEL, Mimar Sinan Güzel Sanatlar
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Osman SELVİ, Fenerbahçe Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Elif ÇALOĞLU BÜYÜKSELÇUK, Fenerbahçe
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Tayibe SEYMAN GÜRDAY, Fenerbahçe
Üniversitesi

EDİTÖR KURULU

FBU
FENERBAHÇE ÜNİVERSİTESİ

FENERBAHÇE ÜNİVERSİTESİ

TASARIM, MİMARLIK VE MÜHENDİSLİK DERGİSİ

e-ISSN: 2757-9093

2023 | Volume.3 | No.2

Dil Editörleri / Language Editors

Dr. Öğr. Üyesi Serhat UYURKULAK, Fenerbahçe
Üniversitesi

Arş. Gör. Betül UYAN, Fenerbahçe Üniversitesi

Mizanpaj Editörleri / Layout Editors

Arş. Gör. Meltem AĞAN, Fenerbahçe Üniversitesi

Arş. Gör. Nisanur ÖZÇELİK, Fenerbahçe Üniversitesi

Sekreter / Secretary

Arş. Gör. Zeynep Tutku EREN, Fenerbahçe Üniversitesi

Arş. Gör. Berrak ERDAL, Fenerbahçe Üniversitesi

Teknik Editör/Technical Editor

Arş. Gör. Uğur ÖZBALKAN, Fenerbahçe Üniversitesi

Arş.Gör. Batuhan YILMAZ, Fenerbahçe Üniversitesi

Kapak Tasarım / Cover Design

Ayşenur EROL

Volkan ÜSTKAYA

İletişim/Contact

Fenerbahçe Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık

Fakültesi Dekanlığı

Tel: (0216) 910 19 07

e-mail: dae@fbu.edu.tr

EDİTÖR KURULU

FBU
FENERBAHÇE ÜNİVERSİTESİ

FENERBAHÇE ÜNİVERSİTESİ

TASARIM, MİMARLIK VE MÜHENDİSLİK DERGİSİ

e-ISSN: 2757-9093

2023 | Volume.3 | No.2

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Burçin Cem ARABACIOĞLU, Mimar Sinan Güzel
Sanatlar Üniversitesi

Prof. Dr. Emin ARCA, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Nizamettin AYDIN, Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Işıl BALCIOĞLU, Boğaziçi Üniversitesi

Prof. Dr. Yüksel DEMİR, İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Arzu ERDEM, Kadir Has Üniversitesi

Prof. Dr. Abdi GÜZER, Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Cengiz KAHRAMAN, İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin Lütfü KAHVECİOĞLU, İstanbul
Üniversitesi

Prof. Dr. Coşkun ÖZKAN, Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Çiğdem POLATOĞLU, Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Haşim Özgür TABAKOĞLU, Bakırçay Üniversitesi

Prof. Dr. Hakan TOZAN, Medipol Üniversitesi

Prof. Dr. Kayahan TÜRKANTOZ, Mimar Sinan Güzel
Sanatlar Üniversitesi

Prof. Dr. Oğuz ÇOLAK, Eskişehir Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. İnan GÜLER, Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Muhammed Ali AYDIN, İstanbul Üniversitesi-
Cerrahpaşa

Doç. Dr. Zafer ÖZER, Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Ceyhun ÖZÇELİK, Muğla Sıtkı Koçman
Üniversitesi

EDITÖR KURULU

FBU
FENERBAHÇE ÜNİVERSİTESİ

FENERBAHÇE ÜNİVERSİTESİ

TASARIM, MİMARLIK VE MÜHENDİSLİK DERGİSİ

e-ISSN: 2757-9093

2023 | Volume.3 | No.2

Değerli Okurlar,

Fenerbahçe Üniversitesi Tasarım, Mimarlık ve Mühendislik Dergisi'nin 2023 yılı son sayısı olan 3. Cilt, 2. sayısını sizlerle paylaşıyor olmaktan mutluluk duyuyoruz.

Dergimizin ilgili sayısının yayına hazırlanmasında emek veren editörlerimiz Dr. Öğretim Üyesi İpek YILDIRIM CORUK ve Dr. Öğretim Üyesi Sevim ŞAHİN'e katkıları için, bu sayı itibarıyla aramıza katılan Dr. Öğretim Üyesi Özge DEVAL ve Dr. Öğretim Üyesi Ezgi ZORARPACI'ya takip eden sayılarda sağlayacakları katkılar için şimdiden teşekkürlerimi sunarım. Yayın Kurulunu oluşturan değerli öğretim üyelerimize, büyük bir özveriyle dergi sekreteryasını yürüten Araştırma Görevlisi Zeynep Tutku EREN ve Berrak ERDAL'a, yazıların dil kontrolü aşamasında bize destek sunan dil editörlerimiz; Dr. Öğretim Üyesi Serhat UYURKULAK ve Araştırma Görevlisi Betül UYAN'a, sayının mizanpajı için çokça emek harcayan Araştırma Görevlisi Meltem AĞAN ve Araştırma Görevlisi Nisanur ÖZÇELİK'e, son olarak teknik editörlerimiz Araştırma Görevlisi Uğur ÖZBALKAN ve Batuhan YILMAZ'a ve kapak tasarım-sosyal medya paylaşımları konusunda destek sunan sevgili öğrencilerimiz Ayşenur EROL ve Volkan ÜSTKAYA'ya teşekkür ederim.

Dergi içeriğinin oluşmasına çalışmalarıyla katkı sunan değerli yazarlarımıza, kıymetli vakitlerinden ayırarak makaleleri değerlendiren hakemlere teşekkürlerimi sunarım.

Mimarlık, İç Mimarlık ve Mühendislik alanlarında bilimsel çalışmaların yer aldığı dergimizin bu sayısında tamamı araştırma makalesi olmak üzere altı makaleden oluşan içeriği siz değerli okuyucularımıza sunmaktayız. Bu sayının sizler için faydalı olmasını umuyor, iyi okumalar diliyorum. 2024 yılının hepimiz için güzelliklerle dolu olmasını temenni ediyorum.

Saygılarımla,

Prof. Dr. Fatma KANCA

FENERBAHÇE ÜNİVERSİTESİ

TASARIM, MİMARLIK VE MÜHENDİSLİK DERGİSİ

e-ISSN: 2757-9093

2023 | Volume.3 | No.2

2021 yılında yayın hayatına başlayan Fenerbahçe Üniversitesi Tasarım, Mimarlık ve Mühendislik Dergisi (FBU-DAE) uluslararası hakemli bir dergidir. Dergimiz; Mühendislik, Mimarlık ve Tasarım alanlarında özgün ve bilimsel çalışmaların etik kurallar çerçevesinde değerlendirilerek okuyucuya iletilmesini sağlamaktadır. Dergimiz Haziran ve Aralık ayında olmak üzere yılda iki sayı yayınlamaktadır. Dergi yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergimizde kör hakemlik sistemi uygulanmakta, dergimize gönderilen makalelerin başka bir yerde yayınlanmış ya da yayınlanmak üzere sırada olmaması gerekmektedir. Yazar/yazarlar yayınlanmak üzere gönderdikleri makalelerin yayın ve telif hakkını Fenerbahçe Üniversitesi Tasarım, Mimarlık ve Mühendislik Dergisi'ne (FBU-DAE) devretmeyi ve ücret talep etmemeyi kabul eder. Yayınlanmış tüm makaleler dergi ve yazarlara atıf yapılmak suretiyle herkese açıktır.

İndeksler

EBSCOhost™

Journal Factor

Citefactor

Advanced Science Index (ASI)

Eurasian Scientific Journal Index

ASOS Index

Directory of Research Journals Indexing

ResearchBib

EuroPub

Google Scholar

International Institute of Organized Research (I2oR)

FENERBAHÇE ÜNİVERSİTESİ

TASARIM, MİMARLIK VE MÜHENDİSLİK DERGİSİ

e-ISSN: 2757-9093

2023 | Volume.3 | No.2

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

SAYFA | PAGE

1. ARAŞTIRMA MAKALESİ MİMARLIKTA SINIRLARIN TEKİNSİZLİK OLUŞTURMAYA ETKİSİ: DOLAPDERE ÖRNEĞİ Aslı YÜCEL, Enes AYDIN	91-106
2. ARAŞTIRMA MAKALESİ DOKSANLI YILLARIN KONUT İÇ MEKANININ TELEVİZYON PROGRAMLARI ARACILIĞIYLA OKUNMASI: GERÇEK KESİT Merve Dilara YILDIZHAN	107-119
3. ARAŞTIRMA MAKALESİ U PLAN TIPLI DİYARBAKIR GELENEKSEL EVLERİNİN BİÇİM GRAMERİ YÖNTEMİ İLE ANALİZİ Mizgin GÖKÇE SALIK, Mine BARAN, Fatma Demet AYKAL	120-145
4. ARAŞTIRMA MAKALESİ MEKANLARIN KULLANICILAR ÜZERİNDE BIRAKTIĞI ETKİ: MERSİN İLİ STARBUCKS KAFE ÖRNEĞİ Suzan ÜZEN TATAR, Ayşe Nilay EVCİL	146-168
5. ARAŞTIRMA MAKALESİ IMPACT EFFECT ON THE EXISTING AND STRENGTHENED REINFORCED CONCRETE COLUMNS R. Tuğrul ERDEM, Engin GÜCÜYEN	169-177
6. ARAŞTIRMA MAKALESİ THE PRECEDENCE OF FIRE SAFETY IN ARCHITECTURAL EDUCATION Alper BODUR	178-186

FENERBAHÇE ÜNİVERSİTESİ

TASARIM, MİMARLIK VE MÜHENDİSLİK DERGİSİ

e-ISSN: 2757-9093

2023 | Volume.3 | No.2

BU SAYIDAKİ HAKEMLER

Prof. Dr. Şen YÜKSEL, İstanbul Beykent Üniversitesi

Doç. Dr. Timur KAPROL, Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Asena SOYLUK, Gazi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi. Belis ÖZTÜRK, Maltepe Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin BAYRAKTAR, Düzce Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan UŞMA, Adana Alparslan Türkeş
Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah DEMİR, Abdullah Gül Üniversitesi

Doç. Dr. Tolga YILMAZ, Konya Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. İlke CİRİTCİ, İstanbul Gelişim Üniversitesi

Doç. Dr. Özge İSLAMOĞLU, Karadeniz Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Nihal Arda AKYILDIZ, Balıkesir Üniversitesi

Doç. Dr. Oğuzhan UZUN, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Merve Şahika ERKAN, Ankara Bilim
Üniversitesi

MİMARLIKTA SINIRLARIN TEKİNSİZLİK OLUŞTURMAYA ETKİSİ: DOLAPDERE ÖRNEĞİ

THE EFFECT OF BOUNDARIES ON CREATING UNCANNY IN ARCHITECTURE: THE CASE OF DOLAPDERE

Aslı YÜCEL * Enes AYDIN**

ÖZET

Mimarlığın temel amacı olan mekân üretmede vazgeçilmez bir rol üstlenen sınırlar; korunma amacıyla ortaya çıkmış olup varlıklarını günümüze dek sürdürmüşlerdir. Günümüzde keskin sınırlarla çevrelenmiş kentlerin yüzleşmekte olduğu aşırı nüfus, artan güvenlik ihtiyacı ve zayıflayan kamusal alan, 'tekinsizlik' kavramını beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada 'kent', sınır ve tekinsizliğin çarpışmalarının sahnesi olarak görülmüş, kentte kaotik bir hal alan mekânsal deneyimlerin sınırlar ve tekinsizlik üzerinden irdelenmesi amaçlanmıştır. Literatür araştırması ile sınır ve tekinsizlik kavramları incelenmiş, Dolapdere semtinde bir alan çalışması yapılmış ve alan çalışmasından edinilenler üzerinden bir anket çalışması yürütülmüştür. 19. yüzyıldan beri farklı kesimler barındıran, konut ve küçük ölçekli ticari birimlerin yoğunlukta bulunduğu Dolapdere, son yıllarda bölgeye gelen oteller ve sanat kurumları yoluyla geçirdiği 'soylulaştırma' sürecinin de etkisiyle farklı sınır durumlarının gözlenebileceği kentsel bir mekân olduğundan çalışma kapsamına alınmıştır. Sınır ve tekinsizlik, özne ve yoruma açık kavramlar olduklarından net bir sonuca ulaşmaya çalışmadan bu olguların kentsel deneyime etkilerine dair bir yorum getirmek hedeflenmiştir. Çalışma sonucunda sınırların var olma sebepleri, geçirgenlikleri, keskin-bulanık olma halleri gibi özellikleriyle tekinsizlik hissi oluşturabildikleri, ancak her sınırın tekinsizlik meydana getirmedeği görülmüştür. Sınır ile tekinsizlik birbiriyle oldukça ilişkili kavramlar olup bu araştırma ile kentsel deneyim üzerindeki etkilerinin önemine dikkat çekmek hedeflenmektedir.

Geliş Tarihi/Received: 27 Şubat 2023
Kabul Tarihi/Accepted: 24 Mayıs 2023

Araştırma Makalesi/Research Article

*
Mimarlık Bölümü, Fatih Sultan Mehmet
Vakıf Üniversitesi, İstanbul / Türkiye

Architecture, Fatih Sultan Mehmet Vakıf
University, İstanbul / Turkey

ORCID: 0000-0002-9028-6190

ayucel@fsm.edu.tr

**
Mimarlık Bölümü, İstanbul Teknik
Üniversitesi, İstanbul / Türkiye

Department of Architecture, İstanbul
Technical University, İstanbul / Turkey

ORCID: 0009-0001-2822-8547

mimenesaydin@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Sınır, Tekinsizlik, Kentsel Mekân, Kentsel Deneyim, Dolapdere

ABSTRACT

Boundaries, that play an indispensable role in creating space, which is the main purpose of architecture; emerged for the need of protection and have always continued their existence. Today, cities surrounded by sharp boundaries face overpopulation, increasing insecurity and weakening publicity, and this situation reveals the concept of 'uncanny'. This study discusses the city as the scene of collisions between boundary and uncanny and aims to examine the chaotic spatial experiences through them. The method is based on the examination of the concepts of boundary and uncanny through literature research and a survey conducted on the data obtained from the field study in Dolapdere. The reason why Dolapdere was chosen is that the region is going through a 'gentrification' process with new hotels and art institutions, and it is an urban space where the different boundaries resulting from gentrification can be observed. According to the research results, boundaries can create feeling of uncanny with their sharp or blurred characters, reasons for existence and transparency, but not every boundary creates uncanny. Boundary and uncanny are closely related concepts, and this research aims to draw attention to the importance of their effects on urban experience.

Keywords: Boundary, Uncanny, Urban Space, Urban Experience, Dolapdere

1. GİRİŞ

Farklı disiplinlerde kendine yer edinmiş, olumlu ve olumsuz, görünen ve görünmeyen yönleriyle insan hayatını etkileyen sınırlar, mimarlık disiplininde de önemli bir rol üstlenmiştir. Mekân oluşturma, mekanları birleştirme veya ayırma, diğer mekanlardan koruma gibi işlevlere sahiptirler. Ülkelerin güvenliği, göç meseleleri, ticaret, mülkiyet hakları gibi somut meseleler sınırlar etrafında gelişirken aidiyet, mahremiyet gibi daha soyut olup kentlinin kentsel deneyimini düzenleyen olgular da sınırlarla meydana gelmektedir.

Günümüz kentlerinin taşıyamayacakları kalabalıklarla yüzleşmek zorunda kalmaları, artan çevre felaketleri, güvenlik sorunları ve zayıflayan kamusal alan, 'tekinsizlik' kavramını beraberinde getirmektedir. Bu sebeplerle Sigmund Freud'un (2003) 'evsizlik, yabancılaşma' gibi kavramlarla tanımladığı tekinsizlik, kentsel deneyimin bir parçası haline gelmiştir. Kentsel

mekânda karşılaşılan sınırların tekinsizlik hissi oluşturmaya etkisi, çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında, Beyoğlu'nun Dolapdere semti sınır oluşumlarının gözle görülür bir hal aldığı ve tekinsizlik hissinin deneyimlenebileceği bir kentsel mekân olarak görülerek tartışmaya açılmıştır. Dolapdere'de sınırların farklı hallerinin tekinsizlik oluşturup oluşturmadığı, bu iki olgunun kentsel deneyime ne gibi etkileri olduğu sorularına anket yöntemiyle bazı yorumlar getirmek amaçlanmıştır.

2. MİMARLIKTA SINIR VE TEKİNSİZLİK

2.1. Mimarlıkta Sınır

Sınırlar, gündelik hayatta her an karşımıza çıkmaktadır. Yaşadığımız ülke, diğer ülkelerden sınırlarla ayrılmıştır. Kentimizin diğer kentlerle arasında sınırlar vardır. Ev, okul, iş yeri, market, restoran gibi günümüzü geçirdiğimiz sayısız mekân ile dış mekân arasına sınırlar gerilmiştir. Sınırların varlığı göz ardı edilemez olup farklı hallerinin insan hayatına etkisini düzenlemede mimarlığa görev düşmektedir. Toplumsal hayat belli mekânsal sınırların yönlendirmeleriyle meydana gelir. Diener ve Hagen (2012) güvenlik, göç, ticaret gibi pek çok meselenin sınırlar etrafında geliştiğini belirtir. Sınırları yaratanın insan olduğunu, insanlar onları anlamlı gördüğü sürece sınırların var olacağını, üst yönetimlerin belirlediği resmi sınırların yanı sıra kişi veya grupların çizdiği resmi olmayan birtakım sınırların hayatı çevrelediğini vurgularlar. Sınır, insan aktivitelerinin vazgeçilmez bir parçası olma kimliğini dünden bugüne sürdürmüştür ve sürdürmeye devam edeceği öngörülmektedir (Diener ve Hagen, 2012).

Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlüğünde (2023) sınır kavramının "İki komşu devletin topraklarını birbirinden ayıran çizgi, hudut" ve "Bir şeyin yayılabileceği veya genişleyebileceği son çizgi, uç" şeklindeki tanımları sınırların hem fiziksel hem kavramsal yanlarını ortaya koyar. İç-dış, kamusal-özel gibi zıtlıkların kesişiminde beliren sınırlar; güvenlik ihtiyacı, mahremiyet ve aidiyet arayışı, mülkiyet hakları gibi etkenlere göre keskin veya esnek haller alabilmektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Sınır kavramı diyagramı (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Norberg-Schulz (1971), "Mekân, sınırlanan boşluk ile sınırlayan öğelerin ortak oluşturdukları bir olgudur" diyerek sınırların mimarlığın temel amacı olan mekân oluşturmadaki rolünü ortaya koyar. Mekân oluşturan sınır, belli bir bölgenin sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik değerlerini diğer bölgelerden ayırır. Öte yandan, sınırlar her zaman ayırma görevi görmez. Kimi durumlarda esnekleşerek etkileşim bölgeleri tarifleyen eşikler haline gelebilir. Belli şeyleri ayırmak yerine birleştirerek bir arayüz olarak çalışabilir.

Tarihsel süreçte kenti dışarı karşı kapatan sur duvarları ve kent içinde sınıfsal ayrışmalarla oluşan duvarlar, sınırların kentteki ilk yansımalarındandır. Bir kontrol elemanı olarak görülmesi sebebiyle çoğu zaman ayırıcı rol üstlenen sınırlar, modern mimarlık döneminde

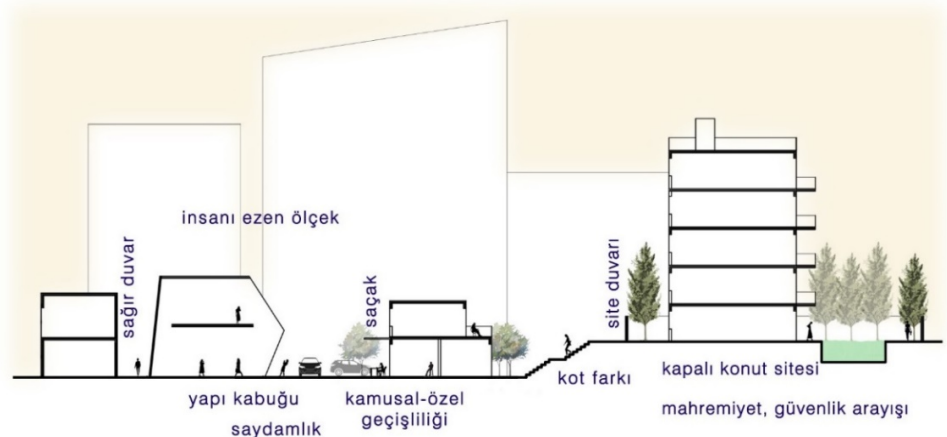
bir çözünme yaşamıştır. Kentsel ölçekte konut, ticaret, endüstri alanları ve açık alanları sınırlandırmaya dayanan anlayışlar geliştirilse de yapı ölçeğinde Le Corbusier, Mies van der Rohe, Frank Lloyd Wright gibi isimler tarafından daha geçirgen ve akışkan tasarımlar yapılmıştır. Bu tasarımlarla başlayan sınırları bulanıklaştırma yaklaşımı günümüzün çağdaş mimarları tarafından benimsenerek tekil örnekler olarak sürdürülmekle birlikte metropollerde keskinleşen sınırlar baskınlık kurmaktadır. Gittikçe kalabalıklaşan kent, kentlinin kendini güvensizlik ve tekinsizlik içinde bulmasına sebep olmaktadır. Güvenlik arayışı sonucunda kapalı konut siteleri gibi yeni yaşam alanları doğmuştur. Kent surlarının çağdaş hali olarak yorumlanabilecek kapalı konut siteleri, kentteki gelir eşitsizliğinin de bir göstergesidir.

Kent içinde fiziksel olarak aynı bölgede bulunan mekanlar, gelir farkı nedeniyle birbirinden keskin biçimde ayrılarak çok farklı karakterlere sahip olabilmektedir. Nüfusun %10'unun tüm ülke gelirin neredeyse yarısına sahip olduğu Nairobi kentinde bitişik haldeki gecekondu mahallesi ile müstakil konut bölgesinin ayrışması bu sınır durumlarına örnek verilebilir (Miller, 2022) (Şekil 2).

Şekil 2. Nairobi'de lüks konut sitesi ile gecekondu mahallesi arasında keskin sınırlar (Miller, 2022)

Colomina (2011, s. 21), Mahremiyet ve Kamusallık adlı kitabında "Sınır koymak şehir sahnesinde hem hayatta kalmayı hem de bilmeyi sağlar" der. Kent için böylesine önemli olan sınırlar, kentlinin mekânsal deneyimini doğrudan etkilemektedir. Kentsel mekânda yapılar ve aralarındaki boşluklar, cadde ve sokaklar, kaldırımlar ve yollar sınır rolü üstlenir. Yapıların biçimi, ölçeği, rengi, dokusu, malzemesi, opaklık-saydamlık durumu, doluluk-boşluk ilişkileri, kamusal işlevlerle özel işlevlerin ilişki(sizlik) halleri, kot farkları, duvar, çit, tel gibi elemanlar sınırlar tanımlamaktadır (Şekil 3, Şekil 4).

Şekil 3. Kentte bazı sınır oluşumları (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Şekil 4. Yapılarda farklı biçim, malzeme ve elemanlarla oluşan sınır durumları (Sixthree Studio, 2022; Lacaz, 2023; Kulekdjian, 2023; Cole, 2023)

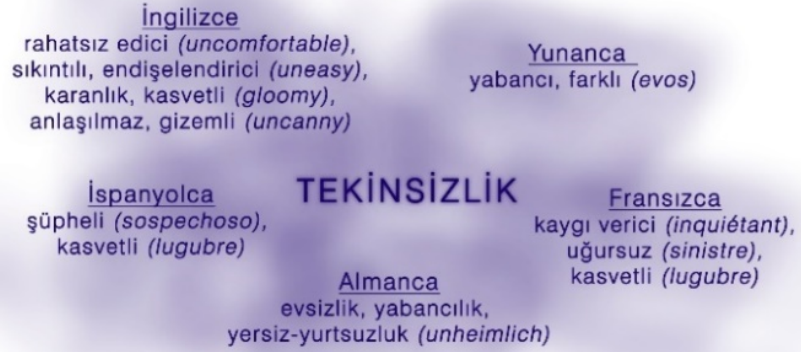
İnsanın barınma ve kendini olumsuz koşullardan koruma ihtiyaçları doğrultusunda dış mekânı sınırlayarak meydana getirdiği mağara tipi ilk yerleşimler, duvar kavramını ortaya çıkarmıştır (Düzgün, 2010). Duvar, en temel sınır elemanlarından biri olup büyüklüğüyle, saydam veya opak olma özellikleriyle mekanlar arası ilişkileri belirlemektedir. Ursula Le Guin (2016), “Mülksüzler” adlı kitabında “Duvar ne işe yarar? Bir yeri diğerinden ayırmaya mı? ... Duvar çok büyükse ve ben diğer tarafa rahatça geçemiyorsam, beni sınırlamak için yapılmıştır, bulunduğum yerde kalmam istendiği için... Duvar; sınırdır” sözleriyle duvarın sınır oluşturma işlevini vurgular. Kentsel mekânda çoğu zaman keskin ayrımların temsilcisi olan duvarlar, bazen de toplumun sesini yansıttığı, sanatın kentle buluştuğu etkileşim alanları olarak karşımıza çıkabilmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Farklı biçimde duvar oluşumları: Kentsel mekânda ayırıcı bir eleman olan Berlin Duvarı (Blakemore, 2016), Değirmendere Ahşap Heykel Müzesi'nde duvar (Pekin, 2001), kentsel mekânda duvar resimleri (Ajras, 2022)

2.2. Mimarlıkta Tekinsizlik

1906 yılında yayımlanan “Tekinsizin Psikolojisi” adlı makalede Ernst Jentsch, tekinsizlik kavramını “alışılmadık (novel)” ve “tanıdık olmayan (unfamiliar)” kavramları üzerinden ele alır. Ancak Freud, bu yaklaşımı yetersiz bularak kavrama etimolojik açıdan yaklaşmak gerektiğini söyler (Freud, 2003). Almancada tekinsizlik, “unheimlich” kavramıyla karşılık bulmakta olup kökü, “eve ait, tanıdık, yabancı olmayan, rahat” gibi anlamları olan “heim/heimlich” kavramına dayanmaktadır. “Heimlich” kelimesine Almancada olumsuzluk eki olan ‘-un’ ekinin gelmesiyle tekinsizlik kavramı “unheimlich” meydana gelse de “heimlich” ile “unheimlich” birbiriyle özdeşlik gösterebilmektedir. “Heimlich”, “eve ait, tanıdık olan” anlamının yanı sıra “gizli tutulan” anlamına da gelir ve bu yönüyle “unheimlich”in “gizemli ve saklı olan” anlamıyla bütünleşir. Böylece “heimlich”, zıddı olan “unheimlich” ile bütünleşene kadar gelişir ve tekinsizlik kavramı bu gerilimde var olur (Freud, 2003) (Şekil 6).

Şekil 6. Tekinsizlik kavram diyagramı (Freud, 2003'ten alınarak yazarlar tarafından uyarlanmıştır.)

Schelling'e göre tekinsizlik, gizli kalması gerekirken ortaya çıkan her şeydir (Freud, 2003). Freud için tekinsizlik, bastırılan ama aslında tanıdık olan şeylerin bir anda beklenmedik biçimde dönüşü, tanıdık olana yabancılaşma ya da yabancı olana tanıdık bir şeyler bulma gibi durumlarda kendini gösterir. O halde tekinsizlik, ilk akla gelen haliyle tedirginlik ve korku hislerinin yanında istek, merak, arzu gibi hislerle de var olabilir (Erdemirci, 2019).

Tekinsizlik hissi oluşturmak, bazı tasarımlarda konseptin bir parçası olarak karşımıza çıkabilir. Kısmet (2021), tekinsizliği mimarının temel öğelerinden 'boşluk' ve 'ışık' üzerinden inceler ve incelediği örneklerden biri olan Berlin Yahudi Müzesi'nde yapının mimarı Libeskind, sürekli farklılaşan açılı duvarlarla, insanı ezen ölçeğe sahip boşluklarla, ulaşılamayacak yüksekliklerden alınan kısıtlı ışıkla tekinsizlik, hapsolmuşlük, muğlaklık ve rahatsızlık hislerini meydana getirmeyi amaçlamıştır (Şekil 7).

Şekil 7. Yahudi Müzesi'nde tekinsizlik (Libeskind, 2001)

Alejandro Aravena'nın Şili'de bir üniversite kampüsü için tasarladığı İnovasyon Merkezi UC, monolitik beton bir kütlede oluşur (Şekil 8). İç mekânda günışığı ihtiyacı cephede açılan, üç-dört kat yüksekliğe ulaşan boşluklar ve yapının ortasında bulunan atriyumun çatısındaki pencerelerle sağlanır. Yapı, çevre yapılarına göre oldukça yüksektir ve dikdörtgenler prizması kütlede dışarı taşan devasa beton konsollarla Peter Zumthor'un nitelikli bir mimari için gerekli gördüğü "mimari beden (the body of architecture)" kavramının adeta vücut bulmuş halidir (2006). İnsanı ezen ölçeği, opak cepheleri ve bu cephelerde tanımlanan devasa girinti ve çıkmalarıyla görenlerde hayret uyandırmaktadır. Dış mekandaki sade anlayış, içeride atriyuma ve birbirine bakan, ahşap malzemeyle kurgulanmış katlara dönüşür. İç ile dış farklı dilde kurgulanmış olduğundan dışarıdan bakıldığında iç mekânı tahmin etmek mümkün değildir. Ölçeği, malzeme kullanımı, iç-dış geçirimsizliği gibi tasarım kararlarında tekinsizlik izleri görülebilmektedir.

Şekil 8. İnovasyon Merkezi UC'de tekinsizlik
(Saieh, 2014)

Anthony Vidler (1992), Mimarî'de Tekinsizlik adlı eserinde tekinsizliğin karmaşık ve kalabalık kentsel mekânı etkileyen bir olgu haline geldiğine, modern insanın ev ve kent ile olan iletişimde tekinsizliğin de etkinlik gösterdiğine dikkat çeker. O halde, günümüz metropolünün kimi zaman kaotik bir hal alabilen mekânsal deneyimlerini tekinsizlik kavramıyla birlikte değerlendirmek yerinde olacaktır.

3. YÖNTEM

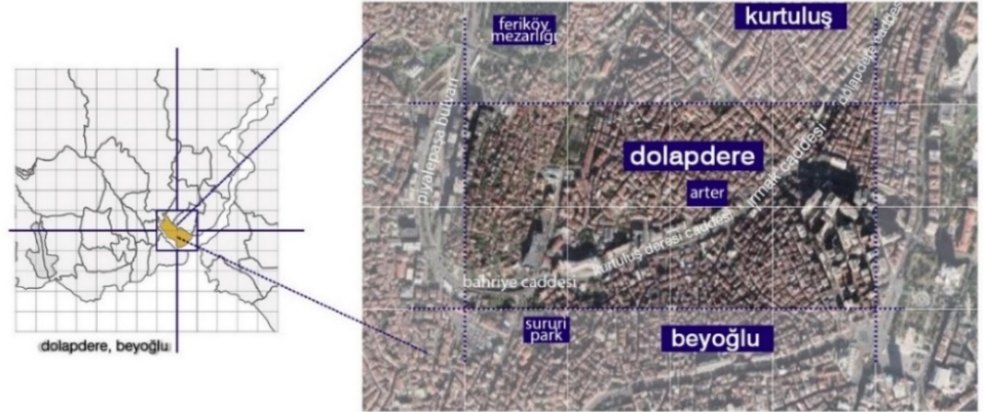
Çalışmanın yöntemi alan çalışması ve alandan elde edilen veriler üzerinden yapılan anket çalışmasına dayanmaktadır. Öncelikle çalışmanın çıkış noktası olan 'sınır' ve 'tekinsizlik' kavramları literatür üzerinden araştırılarak sözel ve görsel anlatımlarla tanımlanmıştır. Mimarlığın temel bileşenlerinden sınırların tekinsizlik oluşturmaya etkisi çalışmanın motivasyonunu oluşturmakta olup sınırların gözle görülür biçimde deneyimlenebileceği düşünülen Dolapdere semti, alan çalışmasının odağına alınmıştır. Dolapdere, gerek oldukça eski bir yerleşim yeri gerekse 'soylulaştırma' süreciyle farklı sınır durumları barındıran bir bölge oluşu nedeniyle ilgili kavramların kentsel mekâna etkisinin gözlemlenebileceği bir alandır. Sınır ve tekinsizlik kavramlarının kullanıcı üzerindeki etkilerini net biçimde tanımlamak mümkün olmadığından farklı kullanıcılar üzerinden mekânsal deneyimler sorgulanmıştır. Anket çalışması için mimarlık veya iç mimarlık lisans eğitimini tamamlamış, İstanbul'da yaşayan ama Dolapdere'yi hiç ziyaret etmemiş 30 katılımcıdan oluşan bir denek grubu oluşturulmuştur. Dolapdere'de yapılan alan çalışmalarında çekilen 18 fotoğraftan oluşan iki adet 'fotoğraf seti' ve konuyla ilgili görülen kavramlardan oluşan bir adet 'kavram seti' hazırlanarak bu denek grubuna sunulmuştur. Katılımcılardan, fotoğraf setlerinde tekinsizlik hissini en fazla oluşturan fotoğraftan başlayarak en aza doğru giden sıralamalar yapmaları istenmiştir. Sıralama yapıldıktan sonra kavram seti katılımcılara verilmiş, kavram setinden ilgili buldukları kavramları iki fotoğraf setinden seçtikleri 9 fotoğrafla eşleştirmeleri beklenmiştir. Sıralamalar ve edinilen kavramlar üzerinden yapılan çıkarımlar doğrultusunda kent mekânında karşılaşılan sınırların tekinsizlik oluşturmaya etkisini mimarlığın güncel tartışma ortamına katmak hedeflenmiştir.

4. DOLAPDERE ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN SINIRLARIN TEKİNSİZLİK OLUŞTURMAYA ETKİSİ

4.1. Alan Çalışması: Dolapdere

Taksim, Kasımpaşa, Kurtuluş ve Osmanbey'in arasında bir geçiş bölgesi olan Dolapdere (Şekil 9), İstanbul, Beyoğlu'nun bir semti olup 19. yüzyıldan beri hem Müslüman hem de gayrimüslim nüfus barındırmaktadır (Shaw, 1979, aktaran Aşık ve Ahunbay, 2017). Genellikle konutlar ve küçük ölçekli ticari birimlerden oluşan Dolapdere'nin son yıllarda geçirmeye başladığı dönüşüm dikkat çekicidir. Bölgeye gelerek bu dönüşümü başlatan Arter, Pilevneli Galeri, Tunca Sanat, Dirimart gibi sanat kurumları ve turistler için yakın bölgelere göre daha uygun fiyatlı konaklama imkânı sunan oteller, bölgedeki 'soylulaştırma' sürecinin ana aktörleri kabul edilebilir. Soylulaştırma; siyasi, ticari, kültürel, sosyal herhangi bir güç ile bir bölgenin mevcut kimliğini değiştirme çabaları olarak tanımlanabilir. Yeni bir sermaye kaynağının bölgeye gelmesi, konut stoğunun yenilenmesiyle yeni alıcıların oluşması ve

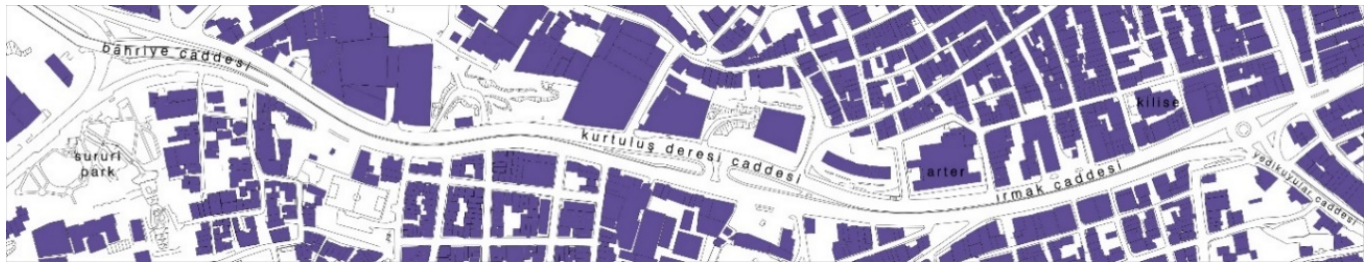
düşük gelirli kiracı kesimin bölgeyi terk etmek zorunda kalması, soylulaştırma çalışmalarının bazı sonuçlarıdır (Ergün, 2022). Mevcut doku ve yenilenmeye başlayan yapıların birlikteliği, farklı sınırlara bölünmüş bir kentsel deneyimi beraberinde getirmektedir.

Şekil 9. Dolapdere'nin konumu ve çevresi (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Tarihi dokunun bir parçası olan Evangelistria Rum Ortodoks Kilisesi, bölgeye yeni bir çehre katmaya çalışan sanat kurumları, dışarı kapalı konut siteleri, oteller, küçük ölçekli ticari yapılar Dolapdere'nin kozmopolit kimliğini oluşturmaktadır (Şekil 10, Şekil 11). Âtıl kalmış ya da bakımsız halde kullanılan yapıların, ana caddeye baktığı halde sağır bırakılmış cephelere sahip binaların yanı sıra kentlinin kendini güvensiz hissetme sebeplerinden biri de bölgedeki uyuşturucu madde satışlarıdır. Ayrıca artan kiralar, paylaşımlı ev ve apartların yaygınlaşmasıyla kaybolmaya başlayan 'aidiyet' hissi, yerel kullanıcının rahatsızlık duyduğu bazı güncel durumlardır (Baltacı ve Karataş, 2021).

Şekil 10. Dolapdere ana aks (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Şekil 11. Dolapdere ana cadde görselleri (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

4.2. Anket Çalışması

Dolapdere’de yürütülen alan araştırması üzerinden üretilen fotoğraf ve kavram setlerinden oluşan anket çalışması, 30 katılımcıya aşağıdaki şekilde sunulmuştur (Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3):

Fotoğraf Seti 1

Fotoğraf 1.1

Fotoğraf 1.2

Fotoğraf 1.3

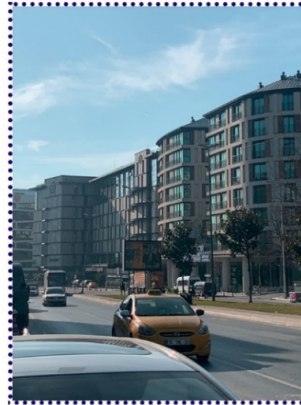
Fotoğraf 1.4

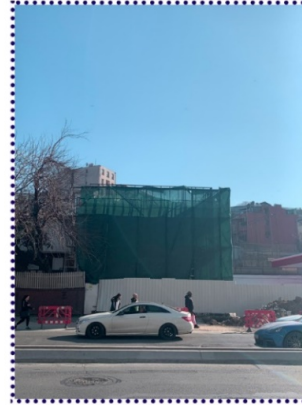
Fotoğraf 1.5

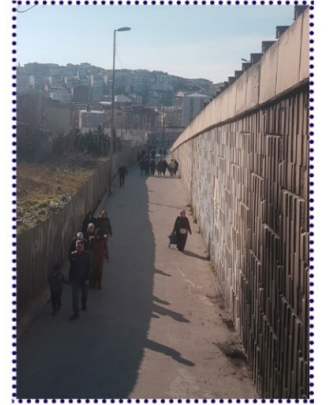
Fotoğraf 1.6

Fotoğraf 1.7

Fotoğraf 1.8

Fotoğraf 1.9

Tablo 1. Fotoğraf Seti 1 (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Yukarıdaki görselleri en fazla tekinsizlik hissi oluşturdandan en az oluşturana doğru sıralayınız.

Fotoğraf Seti 2

Fotoğraf 2.1

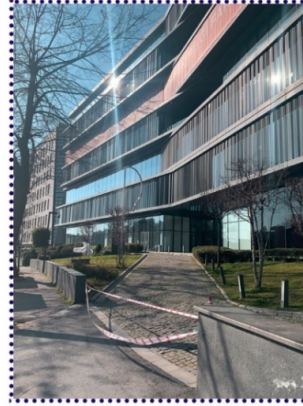
Fotoğraf 2.2

Fotoğraf 2.3

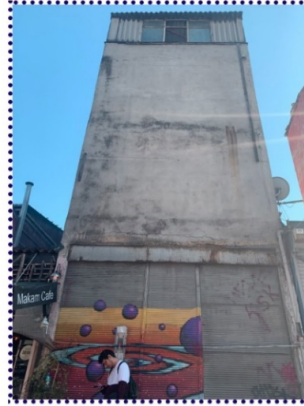
Fotoğraf 2.4

Fotoğraf 2.5

Fotoğraf 2.6

Fotoğraf 2.7

Fotoğraf 2.8

Fotoğraf 2.9

Tablo 2. Fotoğraf Seti 2 (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Yukarıdaki görselleri en fazla tekinsizlik hissi oluşturdandan en az oluşturana doğru sıralayınız.

Tablo 3. Kavram seti (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Öncelikle verilen Kavram Seti'ni inceleyiniz. Ardından önceki sorularda tekinsizlik sıralaması yapılan Fotoğraf Seti 1 ve Fotoğraf Seti 2'den 9 adet fotoğrafı Kavram Seti'nden ilgili bulduğunuz 9 adet kavram ile eşleştiriniz. Bir kavram yalnızca bir fotoğrafta kullanılmalıdır.

4.3. Bulgular

Dolapdere'de yapılan alan çalışmasında edinilen fotoğraflar üzerinden gerçekleştirilen anket sonucu ortaya çıkan tekinsizlik sıralamaları şu şekildedir:

$$1.4 > 1.9 > 1.2 > 1.8 > 1.1 > 1.5 > 1.6 > 1.3 > 1.7$$

$$2.8 > 2.9 > 2.7 > 2.4 > 2.1 > 2.2 > 2.3 > 2.6 > 2.5$$

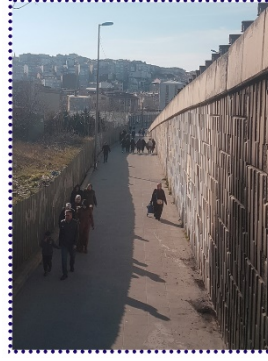
30 katılımcıya sunulan kavram kartıyla katılımcılarda tekinsizlik hissini tetikleyen durumları keşfetmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda gelen cevaplar Tablo 4'te gösterilmiştir, Tablo 5'te ise bulgular değerlendirilmiştir.

Tablo 4. Kavram seti anketine gelen cevaplar (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

	Fotoğraf 1.1	Fotoğraf 1.2	Fotoğraf 1.3	Fotoğraf 1.4	Fotoğraf 1.5	Fotoğraf 1.6	Fotoğraf 1.7	Fotoğraf 1.8	Fotoğraf 1.9	Fotoğraf 2.1	Fotoğraf 2.2	Fotoğraf 2.3	Fotoğraf 2.4	Fotoğraf 2.5	Fotoğraf 2.6	Fotoğraf 2.7	Fotoğraf 2.8	Fotoğraf 2.9	
Katılno 1	katman	ölçek	çağdaş		yabancı	görünmez									özel	opak	engel		
Katılno 2		görünmez		kamusal			çağdaş	engel	geleneksel	saygı	saydam				özel				
Katılno 3			çağdaş				tanıdık	yabancı		geleneksel	opak								
Katılno 4	katman				etkileşim	görünmez			engel			özel	aidiyet	kamusal		engel	yabancı		
Katılno 5	karşılaşma		yabancı		karşı		saygı		engel		karşı		çağdaş		özel	opak	görünmez		
Katılno 6	etkileşim				katman	tanıdık			engel	saygı		opak			çağdaş	karşı		görünmez	
Katılno 7			opak		çağdaş					aidiyet	ölçek		yabancı	ayrıcılık		özel	görünmez		
Katılno 8	karşılaşma	ölçek	yabancı	aidiyet		görünmez			opak		saydam	karşı			ayrıcılık				
Katılno 9	engel			geleneksel	kamusal	yabancı	çağdaş		karşılaşma	aidiyet				özel			tanıdık		
Katılno 10				eşik	opak		tanıdık		kamusal	saygı			saydam	özel	katman	engel			
Katılno 11		karşı		yabancı		görünmez	tanıdık		aidiyet						özel	katman	engel		
Katılno 12	ölçek			etkileşim	kamusal		tanıdık			saygı		çağdaş	geleneksel	görünmez	davetkar	karşı	katman		
Katılno 13			çağdaş	kamusal	yabancı	karşı		görünmez	ölçek	aidiyet				özel					
Katılno 14			kamusal		çağdaş			görünmez	ölçek	geleneksel		saydam			davetkar	karşı		katman	
Katılno 15			çağdaş		etkileşim	katman				geleneksel	karşı	karşılaşma			davetkar	saydam	engel		
Katılno 16				engel			yabancı	görünmez	karşılaşma	katman	opak	karşı			özel	eşik	opak		
Katılno 17	katman			geleneksel		karşılaşma			kamusal	yabancı		çağdaş			saydam	opak			
Katılno 18				karşı	karşılaşma		katman		engel	geleneksel		kamusal	ayrıcılık	davetkar		eşik			
Katılno 19	karşı	ölçek	katman			saygı		görünmez	eşik			opak				yabancı			
Katılno 20			kamusal			yabancı		karşılaşma	saygı	opak	çağdaş				davetkar			görünmez	
Katılno 21	katman	ölçek		tanıdık	karşılaşma		yabancı		saygı						davetkar	opak	engel		
Katılno 22				karşı	katman	etkileşim				kamusal	özel				tanıdık	görünmez	engel	yabancı	
Katılno 23	engel		çağdaş		karşı				ölçek		görünmez				davetkar	opak		katman	
Katılno 24	engel	görünmez			eşik	katman			karşılaşma	geleneksel		kamusal			tanıdık			yabancı	
Katılno 25	karşılaşma		çağdaş	geleneksel					kamusal	katman	özel				davetkar		ölçek	engel	
Katılno 26		ölçek			engel		tanıdık		kamusal	geleneksel	ayrıcılık				saygı	görünmez	aidiyet		
Katılno 27	eşik	opak					davetkar	engel	karşılaşma			özel			ayrıcılık	görünmez		katman	
Katılno 28			çağdaş	geleneksel		özel			engel	yabancı	ölçek				davetkar	saygı	görünmez		
Katılno 29		engel	özel	tanıdık	çağdaş			saydam	etkileşim	aidiyet	davetkar				yabancı				
Katılno 30	ölçek			eşik			tanıdık	görünmez		geleneksel					çağdaş		engel	katman	
	katman	ölçek	çağdaş	geleneksel	karşılaşma	görünmez	tanıdık	görünmez	engel	saygı	karşı	çağdaş			davetkar	özel	opak	engel	yabancı

Fotoğraf 1.4: 'Geleneksel' mahalle ve sokak dokusu, yerel halk tarafından adeta evin içi gibi kullanılmaktadır. Bu durum, dışarıdan gelende yabancılik hissi oluşturan soyut bir sınır tanımlamıştır.

Fotoğraf 1.9: İki yanda opak ve göz hizasından yüksek sınırlayıcılarla net bir şekilde tanımlanan yol, kentlinin hem çevresiyle görsel iletişiminin kesilmesine hem de alternatifsiz tek bir rotaya zorlanmasına sebep olarak tekinsizlik oluşturmuştur.

Fotoğraf 1.2: Ezici 'ölçeği' ve cephelerinde sağır duvarları bulunan yapı, algıda tekinsizlik hissi oluşturmuştur. Ayrıca güvenli bir yere ait olması gereken tanıdık 'çocuk' figürüyle kentsel mekânda karşılaşmanın getirdiği yabancılik bu hissi arttırmıştır.

Fotoğraf 1.8: Sınırların bir işlevi olan kapatmak, bu örnekte gözlenmiştir. Dıştan içi göstermeyen levhalar ve kumaş malzeme gibi elemanlarla keskin bir sınırlama yapılmıştır. İçerinin 'görünmez' hali ve işlevinin tahmin edilememesi kentlide tedirginlik oluşturmuştur.

Fotoğraf 1.1: Eskinin üzerine gelen yeniyle gelişen 'katmanlaşma' ve bu ikilinin sınırında oluşan gerilim tekensizlik oluşturmuştur fakat tamamen eski ve bakımsız yapıların, yabancıyı dışlayarak meydana getirdiği tekensizlik hissi kadar yoğun bulunmamıştır.

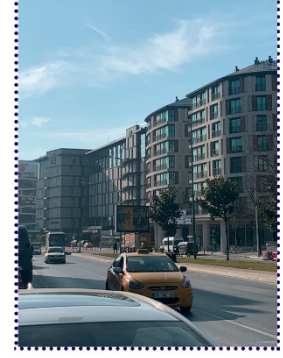
Fotoğraf 1.5: Geleneksel ile çağdaşın 'karşılaşması' sonucu oluşan gerilim kendini hissettirse de çağdaş yapı kabukları kentlide daha güvenli hisler çağrıştırmaktadır. Bu görselde gelenekselin çağdaşa göre arka planda kalması tekensizlik hissini azaltmıştır.

Fotoğraf 1.6: Fotoğraf 1.1 ve Fotoğraf 1.5'teki gibi eski ile yeninin birlikteliğini gösteren bir görsel olmasına rağmen yeninin, ölçeği ve konumuyla eskiyi 'görünmez' kılmaya ve ikisi arasındaki gerilimi silmeye başlaması, tekinsizlik hissini minimize etmiştir.

Fotoğraf 1.3: Opak cephe kurgusu, iç mekân hakkında fikir vermese de çevreyle uyumlu ölçeği ve 'çağdaş' malzeme kullanımıyla yapı, kentlide tekinsizlik uyandırmamıştır.

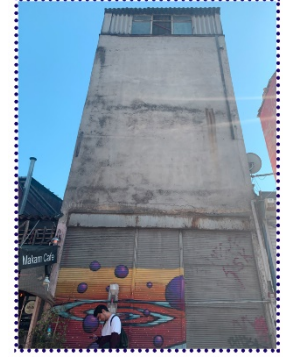
Fotoğraf 1.7: Benzer ölçekte yeni yapıların birlikteliği ve düzenli görünen kent kurgusu kentlide tekinsizlik hissi oluşturmamıştır.

Fotoğraf 2.8: İki yapı ve bir istinat duvarıyla üç tarafı sınırlanan, kuyu etkisi oluşarak ışıktan mahrum kalan ve ancak tek yönden erişilebilen, iki kot arasında merdiven gibi bir bağlayıcı elemanın eksikliği hissedilen bu alan kentlide hareket ve görüş engeli yarattığından tekinsizlik hissi uyandırmıştır.

Fotoğraf 2.9: Bir zamanlar insanlara 'ev' olmuşken günümüzde yapının terk edilmiş ve âtil kalmış hali şimdiki çevreye yabancı kalmıştır. Tanıdık bir kavram olan 'ev' karşısında yabancılaşma duyan kentlide tekinsizlik hissi gelişmiştir.

Fotoğraf 2.7: İnce, uzun biçimli ve bakımsız haldeki yapı, insanı ezen bir ölçeğe sahiptir. Buna ek olarak, yayaların etkileşimde olduğu ön cephesinin iç-dış geçirimsizliğine yol açan opak karakteri, iç mekân hakkında fikir vermeyerek tekinsizlik hissi yaratmıştır.

Fotoğraf 2.4: Eski-yeni geriliminin gözlendiği görselde, güvenlik kaygısıyla oluşturulan yüksek tel duvarlarla kamusal alana sınır getirmiştir. Kentlinin bu duvarların dışında, tehlikenin içinde bırakılması tekinsizlik meydana getirmiştir.

Fotoğraf 2.1: Tarihi bir yapı olan kilisenin yüksek tel örgülerle kapatılarak sınırlandırılması tekinsizlik hissi oluşturmuştur.

Fotoğraf 2.2: Yeni yapıların sözde saydam malzeme olan camı kullanması ancak bu camın yansıtıcı özellikte olup iç mekânı gizlemesi, iç ile dışa sınır getirmiştir. Bu nedenle etkileşim engellenmiş de yapının çağdaş karakteri daha ön planda bulunmuştur ve yoğun bir tekinsizlik oluşumu gözlenmemiştir.

Fotoğraf 2.3: Opaklığıyla iç ve dış etkileşimini tamamen koparan yapı kabuğunu ve eski ile yeni sınırındaki gerilimi gösteren görselde, yapının 'çağdaş' görünümünün ön planda olmasıyla tekinsizlik oluşmamıştır.

Fotoğraf 2.6: Erişimi engelleyerek özel alana koruma sağlayan sınır elemanının görsel ilişkiyi kesmemesi ve dış mekânda yürüyen kentlinin iç mekanla etkileşimini sürdürebilmesiyle tekinsizlik hissi oluşmamıştır.

Fotoğraf 2.5: Çağdaş ve geçirgen yapının girişi, bir eleman ile sınırlandırılrsa da bu eleman geçiş engel olmadığından kentli bunu sınır olarak okumamış, tekinsizlik hissetmemiştir. Yapının girişi katılımcılar tarafından dikkat çekici görülerek 'davetkar' kavramıyla eşleştirilmiştir.

Tablo 5. Ankete gelen cevaplar üzerinden edinilen bulgular (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Edinilen bulgulara göre kentsel mekânda sınır oluşumları; kullanıcının içte olma-dışta olma durumları, sınır tanımlayan elemanların saydam veya geçirgen karakteri, eski-yeni yapı birlikteliği gibi durumlar çevresinde gelişmekte ve tekinsizlik oluşumunu tetikleyebilmektedir (Tablo 6). Eski yapıların bir arada olduğu kentsel mekanlar tekinsizlik hissi uyandırırken çağdaş yapıların bulunduğu mekanlarda tekinsizlik hissini uyandırmadığı gözlenmektedir. Eski ile yeninin bir arada bulunduğu mekanlarda ise tamamen eski yapıların meydana getirdiği kadar yoğun bir tekinsizlik oluşmamakta, ancak tamamen çağdaş yapıların bulunduğu mekanlara göre daha tekinsiz buldukları görülmektedir. Soylulaştırma sürecinden geçen Dolapdere'de bu üç tür oluşum da mevcut olup eski ile yeni sınırının keskinliği tekinsizlik oluşumunu tetiklemektedir.

Çalışmada somut sınır oluşumlarının tekinsizlik oluşumundaki etkisi sorgulanmıştır. Kotlar arası geçişi engelleyen istinat duvarları, iç-dış sınırlarını keskinleştirerek etkileşimi kısıtlayan opak cepheler, kamusal alanda sıkça karşılaşılan, genellikle güvenlik kaygısıyla oluşturulan ve kamusal-özel sınırını keskinleştiren tel duvarlar tekinsizlik hissi oluşturan bazı sınır elemanları olarak yorumlanmıştır. Öte yandan, iç-dış ve kamusal-özel sınırında beliren her somut sınır elemanı tekinsizlik oluşturmamaktadır. Bu sınır elemanlarının güvensizlik hissi oluşturmayan ve etkileşime olanak sağlayan özellikte olduğunda tekinsizlik etkileri gözlenmemiştir.

Somut sınırların yanı sıra soyut sınırlara da rastlanılmıştır. Soyut sınırlar, zıt taraflar tanımlamakta, bu taraflar üzerinden yabancılaşma ve tekinsizlik oluşturmaktadır. Freud'un (2003) tekinsizlik kavramını ele alırken "tanıdık olanın yabancılaşması" şeklinde belirttiği durum, bu soyut sınırlarda kendini göstermektedir. Ankete bakıldığında soyut sınırların somut sınırlardan daha etkili olabileceği ve daha fazla tekinsizlik hissettirebileceği görülmüştür.

Dolapdere örneğinde çoğu zaman soylulaştırma çalışmaları kapsamında yapılmış binaların mevcut ölçekle olan uyumsuzluğu, kentlide tekinsizlik oluşturan bir diğer etkindir. Bu ölçek farkı, somut ve soyut sınırlar oluşturmada ve bu sınırlar tekinsizlik oluşturan sınırlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çağdaş yapıların tekinsizlik oluşumunda diğer yapılara göre daha az etkili olduğu görülse de hem kütle hem cephe anlamında etkileşime olanak sağlamayan karakterleri, çevreyle sınırları keskin kılarak kentsel deneyimi olumsuz etkileyebilmektedir. Özellikle yeni yapıların kabuklarında sıklıkla kullanılan cam malzemenin geçirgen olmayıp iç mekânı gizlemesi, bu durumun görülebileceği bir örnek olarak verilebilir. Bu geçirimsizliğin kentlinin anlık deneyiminde doğrudan bir etkiye sebep olmasa bile sınırı belirginleştiren bir unsur olduğundan kentsel deneyimde tekinsizliğin artmasına yol açacağı öngörülmektedir.

Tablo 6. Kentsel mekânda sınır ve tekinsizlik ilişkisi (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Farklılıkların kesişiminde beliren sınırlar, mimarlığın önemli bir unsuru olup insan hayatını pek çok biçimde etkilemektedir. Kent, sınırların etkinliğinin gözlenebileceği mekanlardan biridir ve kentsel deneyim de sınırlar etrafında şekillenir. Bir yapının biçimi, diğer yapılarla ve sokakla ilişkisi, cepheye ait bileşenleri gibi somut oluşumlar sınırları belirlerken diğer kentlilerle olan etkileşimler, yere aidiyet hissetme(me), mahremiyet ihtiyacı gibi soyut sınır durumları da gözlenmektedir. Soyut veya somut, görünen veya görünmeyen biçimlerle var olabilen sınır, dünden bugüne insan hayatının bir parçası olmuştur ve yarın da olmaya devam edeceği düşünülmektedir.

Günümüz kentlerinin yüzleştiği sorunlar ele alındığında, kentsel deneyimde 'tekinsizlik' kavramının etkinliği dikkat çekmiştir. Sigmund Freud'un (2003) çalışmalarında önemli bir yeri olan tekinsizlik (unheimlich) kavramı, "evsizlik, yabancılık, gizli tutulan" anlamlarına gelmekte olup kentsel deneyimi etkilemektedir. Çalışmada, sınırların tekinsizlik oluşturmaya etkisi olup olmadığı sorusundan yola çıkılmıştır. Sınır ve tekinsizlik, kesin tanımları olmayan ve yoruma açık kavramlar oluşları nedeniyle çalışma sorusuna da kesin bir cevap bulmak yerine farklı kullanıcıların bakış açılarıyla bir tartışma açmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, sınırların ve tekinsizliğin gözlenebileceği düşünülen Beyoğlu'nun Dolapdere semtinde bir alan çalışması yürütülmüştür. Alan çalışmasında bazı fotoğraflar çekilmiş, bu fotoğrafları ve sınır ile ilişkili kavramları bir araya getiren bir anket çalışması hazırlanmıştır. 30 katılımcının yanıtlarını içeren anket çalışması üzerinden sınırlar ve tekinsizlik oluşturmaya etkilerinin yorumlanması hedeflenmiştir.

Anket çalışmasından edinilen bulgular değerlendirildiğinde, sınırların kentsel mekânda tekinsizlik oluşumuna farklı biçimlerde etkileri olduğu görülmüştür. Eski ile yeni yapıların birlikteliğinin gözlemlendiği Dolapdere'de bu ikilinin sınırı oldukça keskindir ve bu sınırın keskin oluşu ayırım, engel, tehlike açığa çıkarmakta, tekinsizlik doğurmaktadır. Opak cepheler, istinat duvarları, tel duvarlar gibi elemanlarla sınırlar tanımlanmakta, özellikle bu sınırların dışladığı alanda kalan kentlide tekinsizlik gözlenmektedir. Sınırlar soyut biçimlerde de var olabilmektedir. Dolapdere sakinleri değişmekte olan kentsel mekânda evine 'yabancılaşma' hissetmeye başlarken ziyaretçiler de Dolapdere sokaklarına girdiklerinde oranın sakinlerinin evine girmiş gibi hissetmekte, bu nedenle tekinsiz bir deneyim yaşamaktadır. Belirtilen örneklerde sınır durumları tekinsizlik meydana getirmiştir, ancak tekinsizlik oluşturmeyen sınırlar da görülmüştür. İç ile dış veya kamusal ile özeli tamamen ayırmayan, etkileşime olanak sunan sınırlar katılımcılarda tekinsizlik oluşturmamıştır.

Kentsel mekânın önemli bir parçası olan sınır, tekinsizlik meydana getirebilmektedir fakat her sınır, tekinsizlik teşkil etmemektedir. Sınırların var olma nedenlerinin ve geçirgenlik özelliklerinin tekinsizlik oluşturup oluşturmayacaklarını etkilediği söylenebilir. Bu çalışmayla sınır ve tekinsizlik ilişkisinin kentsel deneyim üzerindeki etkisine dikkat çekmek amaçlanmış olup ilgili kavramlar üzerinden farklı sorular doğuran ve tartışmalar açan yeni çalışmaların geliştirilebileceğine inanılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Ajras, M. (2022). Duvar resimlerinin mimarlık, sanat ve toplum üzerindeki etkisi [Fotoğraf]. Erişim adresi: <https://www.ekoyapidergisi.org/duvar-resimlerinin-mimarlik-sanat-ve-toplum-uzerindeki-etkisi> Erişim tarihi: 26.02.2023
- Aşık, E. Ş., & Ahunbay, Z. (2017). Dolapdere Evangelistria Rum Ortodoks Kilisesi'nin korunmasına yönelik çalışmalar. Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi, 18, 22-37.
- Baltacı, G., & Karataş, B. (2021). Tarlabası-Dolapdere kadın odak grup görüşmeleri raporu. Erişim adresi: https://sehirplanlama.ibb.istanbul/wpcontent/uploads/2022/01/BeyogluSenin_Tarlabasi-Dolapdere-Kadin-Odak-GrupGorusmeleri-Raporu.pdf Erişim tarihi: 25.02.2023
- Blakemore, E. (2016). Why was there a Berlin Wall in the first place? [Fotoğraf]. Erişim adresi: <https://daily.jstor.org/why-was-there-a-berlin-wall-in-the-first-place/> Erişim tarihi: 27.02.2023

- Cole, T. (2023). Poplar Grove/ BLDUS [Fotoğraf]. Erişim adresi: <https://www.archdaily.com/995031/poplar-grove-bldus> Erişim tarihi: 21.02.2023
- Colomina, B. (2011). Mahremiyet ve kamusalılık, kitle iletişim aracı olarak modern mimari. İstanbul: Metis Yayınları.
- Diener, A. J., & Hagen, J. (2012). Borders: A very short introduction. Oxford: Oxford University Press.
- Düzgün, H. (2010). Tarihi çevrelerde yeni yapı tasarımında kabuk-bağlam ilişkisinin temel ve güncel tasarım kavramları açısından incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Erdemirci, S. (2019). Tekinsizlik kavramı üzerinden kentsel mekanın deneyim ile üretimi: İstanbul örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Ergün, S. (2022). Galerilerden müzelere mekanlar ve alanlar: İstanbul Dolapdere semtinde sanatsal soylulaştırma (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Freud, S. (2003). The uncanny. London: Penguin Books.
- Kismet, B. (2021). Tasarlanan ve algılanan tekensizlik kavramının mimarlıkta boşluk ve ışık üzerinden ölçülmesi. Journal of Computational Design, 2(1), 189-216.
- Kulekdjian, F. (2023). M 5605 Housing/Arqtipo [Fotoğraf]. Erişim adresi: <https://www.archdaily.com/995944/m-5605-housing-arqtipo> Erişim tarihi: 20.02.2023
- Lacaz, C. (2023). Alice II Office/noak studio+ACR arquitetos asociados [Fotoğraf]. Erişim adresi: <https://www.archdaily.com/996303/alice-ii-office-noak-studio-plus-acr-arquitetos-associados> Erişim tarihi: 21.02.2023
- Le Guin, U. (2016). Mülksüzler (15. Baskı). (L. Mollamustafaoğlu, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Libeskind, D. (2001). Jewish Museum Berlin [Fotoğraf]. Erişim adresi: <https://libeskind.com/work/jewish-museum-berlin/> Erişim tarihi: 21.02.2023
- Miller, J. (2022). Unequal scenes [Sergi]. Erişim adresi: <https://unequalscenes.com/nairobi> Erişim tarihi: 22.02.2023
- Norberg-Schulz, C. (1971). Existence, space and architecture. New York: Praeger.
- Pekin, Ş. (2001). Değirmendere Ahşap Heykel Müzesi [Fotoğraf]. Erişim adresi: <https://bi-ozet.com/2022/09/27/salt-3-ekim-2022-dunya-mimarlik-gunune-ozel-bir-kamu-programi-duzenliyor/> Erişim tarihi: 26.02.2023
- Saieh, N. (2014). Innovation Center UC- Anacleto Angelini/Alejandro Aravena | ELEMENTAL [Fotoğraf]. Erişim adresi: <https://www.archdaily.com/549152/innovation-center-uc-anacleto-angelini-alejandro-aravena-elemental> Erişim tarihi: 22.02.2023
- Sixthree Studio. (2022). Semalam Boutique Hostel / Sixthree Studio [Fotoğraf]. Erişim adresi: <https://www.archdaily.com/955850/semalam-boutique-hostel-sixthree-studio> Erişim tarihi: 20.02.2023
- TDK. (2023). Sınır [çevrimiçi]. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 21.02.2023
- Vidler, A. (1992). The architectural uncanny. Cambridge: MIT Press.
- Zumthor, P. (2006). Atmospheres: Architectural environments, surrounding objects. Basel: Birkhäuser.

DOKSANLI YILLARIN KONUT İÇ MEKÂNININ TELEVİZYON PROGRAMLARI ARACILIĞIYLA OKUNMASI: GERÇEK KESİT

READING OF THE 90S' HOUSING INTERIORS THROUGH TELEVISION PROGRAMMES: GERÇEK KESİT

Merve Dilara YILDIZHAN*

ÖZET

Doksanlı yılların ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan dünyayı yakalamaya çabalayan Türkiye’inde özel televizyon kanallarının açılmasıyla televizyon hayatın ve konutun merkezine yerleşir. Tek kanallı dönemin yayın anlayışına karşın daha özgür bir yayın politikası benimseyen bu kanallardaki programlar sayesinde konut iç mekânının görünürlüğü artar. Bununla birlikte, doksanlarda yayınlanmış programların bazılarında bütçe nedeniyle hâlihazırda içinde yaşanan konutlar senaryoya göre yeniden kurgulanmadan kullanılmıştır. Bu durum konut iç mekânının dönemin televizyon programları aracılığıyla okunmasına imkân verir.

Çalışma kapsamında incelenen Gerçek Kesit programı 1993-2006 yılları arasında yayınlanmıştır ve bütçesi gereği çekimlerinin bir bölümü kullanılmakta olan konutlarda yapılmıştır. “Doksanlı yılların konut iç mekânı ve mekân kurma alışkanlıkları dönemin televizyon yapımlarından izlenebilir” hipotezi program üzerinden incelenmiştir. Çalışmada konut iç mekânı, Henri Lefebvre’nin mekân kuramında hayaller, semboller, anlamlar ve hafızalarla ilişkilendirildiği “yaşanan mekân” kavramı ile ifade edilmiştir. Doksanlı yılların konut iç mekânını etkileyen unsurların anlaşılabilmesi için literatür taramasının ardından, dönemin koşulları incelenmiş ve programdan görüntüler bu doğrultuda değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda doksanlı yıllardaki konut iç mekân organizasyonunda televizyonun etkili olduğu ve dönemin koşullarıyla ilişkili olarak bireylerin mekân kullanımında ortak eğilimler benimsedikleri görülmüştür.

Doksanlı yılların konut iç mekânını odağına alan bu çalışmanın, iç mekânı dönemin en popüler kitle iletişim aracı olan televizyon aracılığıyla belgeleyerek, bu alandaki çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İç Mekân, Konut İç Mekânı, Mobilya, Televizyon, 1990lar, Gerçek Kesit

ABSTRACT

With the increase in television channel diversity in Türkiye, a country trying to align itself with the world economically, socially and culturally in the 90s, television became the center of life and the house. Unlike the single-channel era, new channels adopted a more liberal broadcasting policy. On these channels, the visibility of the domestic interior increased. Some programmes used currently inhabited houses without re-organization according to the scenario, because of budget restrictions. This allows 90s' domestic interior to be read through television programmes.

Some episodes of Gerçek Kesit were shot in inhabited residences between 1993-2006. The hypothesis of "The domestic interior and place-building habits of the 90s can be observed from 90s' television" has been examined. The domestic interior is expressed by the concept of "lived space", which Lefebvre associates with symbols, meanings and memories. To understand the factors affecting domestic interiors, the period was examined and the program was evaluated accordingly. It was observed that television was effective in the domestic interior and common tendencies were adopted in the use of space in relation to the conditions of the 90s'.

This study will contribute to the domestic interior studies in Türkiye by documenting it through television.

Keywords: Interior, Domestic Interior, Furniture, Television, 1990s, Gerçek Kesit

Geliş Tarihi/Received: 9 Mayıs 2023
Kabul Tarihi/Accepted: 5 Eylül 2023

Araştırma Makalesi/Research Article

*
İç Mimarlık Bölümü,
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
İstanbul / Türkiye

Interior Architecture,
Mimar Sinan Fine Art University,
İstanbul / Turkey

ORCID: 0009-0003-6766-5779

merve.dilara.yildirim@gmail.com

1. GİRİŞ

İnsanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde insanın eylemlerini sürdürmesine imkân veren boşluk olarak tanımlanan mekân (Hasol, 1975), yaşamın olduğu kadar, edebiyat ve sinema anlatılarının da ayrılmaz bir parçasıdır. Edebiyatta mekân, içinde kurulan yaşamın izlerini taşıdığından yaşamın hammaddesi olarak tanımlanabilir (Dener, 1995). Mekân ve anlatı arasındaki ilişki, ana odağı mekân olmayan başka alanlardan yararlanarak mekânı inceleme olanağı verir. İç mimarlık tarihinin sistemli bir araştırma alanı olarak kabul

görmesinin gecikmesi, bu alana dair arşivlerin oluşmasını da ertelemiştir. Arşivlerin yetersiz olduğu durumlarda, iç mekân tarihi araştırmalarında edebiyat ve sinema, alternatif kaynaklar olarak kullanılmıştır (Tulum, 2023).

İç mekân tarihi üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda bu çalışmaların Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ve yüzyıl ortası moderninin etkin olduğu yıllarda yoğunlaştığını görürüz. Bu yoğunlaşmanın sebebi bu dönemlerde yaşanan toplumsal değişimlerin mekâna yansması olarak ifade edilebilir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ulusal kimlik oluşturma çabalarının iç mekândaki karşılığı dönemin süreli yayınlarından ve edebiyat eserlerinden okunabilir (Uzunarslan, 2010). Yine bu dönemde, süreli yayınlarda savaş sonrası ekonomik koşullar göz önünde bulundurularak, yalın ve işlevsel bir tasarım anlayışından doğan modern donatılar ön plana çıkarılmıştır (Okuyucu, 2019). Sonraki yıllarda Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte dünyaya açılma süreci yaşayan Türkiye'de yüzyıl ortası modern iç mekânda etkin olur. 2019 yılında Docomomo İç Mekân Komitesi bu dönemi belgelemeye yönelik yapılan çalışmaları arşivleyerek sistematik bir hale getirir. Bu döneme odaklanan çalışmalarda sinema önemli bir kaynak görevi üstlenmektedir (Altun & Uzun, 2012). Sinemada Yeşilçam olarak adlandırılan bu dönemde, Türkiye'de yüzyıl ortası moderninin bilinen yapılarının iç mekânları sıklıkla yer aldığından, araştırmacılar kaynak olarak bu sinema filmlerini kullanırlar. Gerçek hayattan kopuk olduğu gerekçesiyle eleştirilen Yeşilçam filmleri, mekâna müdahale etmeden ve onu yeniden kurmadan kullandığı için, filmlerde görülen mekânlar dönemin toplumsal ve kültürel hayatına dair somut veriler sunar (Altun & Uzun, 2012). İç mekânda geleneksel düzenin içinde rastlanan modern unsurlar bir bakıma toplumsal değişimi ve bunun benimsenememesinden doğan yabancılaşmayı ifade eder (Dinçay & Özer, 2013). Yeşilçam filmlerinde iç mekân görünürlüğü, çeşitli araştırmalarda incelenmiştir. Umut Şumnu'nun çalışması, Ziya Nebioğlu'nun tasarımı olan tatil köyünü inceleyerek literatüre tanıtır (Şumnu, 2017). Araştırmacı "Başrolde Mimarlık: Türk Filmlerinde Modern Mimarlık ve Modern Evler" yazısında ise dönemin tasarlanmış konutlarına ve iç mekânlarına odaklanır (Şumnu, 2021). Şaşkın Damat (1975) filmi üzerine yapılan bir çalışma, kentleşme sürecindeki toplumun iç mekân düzenlemelerinin sinema aracılığıyla okunabilirliğini ifade eder (Bahtiyar & Yıldız, 2019). Hande Tulum, "Mimari Belgelemede Türk Sinemasının Rolü: Tarabya Oteli Analizi" ve "Türk Sineması'nın İç Mekânları: 1960-1980 Aralığına Dair Bir Okuma" çalışmalarında ise film mekânlarındaki mobilyaların izini sürerek bu alanda yapılan çalışmalara detaylı bir katkıda bulunmaktadır (Tulum,2020;Tulum,2023). Türkiye'de modernleşmeyi, salon mekânı ve mobilya tasarımlarının sinemadaki görünürlüğü üzerinden ele alan bir doktora tezi, aynı zamanda sinema-mekân ilişkisinin zaman içerisindeki değişimini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, sinemasal ve gündelik mekânların seksenli yıllara kadar eşleştiği görülürken, doksanlı yıllarda bu eşleşmenin önceki yıllardaki kadar etkin olmadığından söz edilebilir (İğit, 2021). Bu çalışmalara bakıldığında konut iç mekânını belgeleyebilmek için her dönemde o dönemin yaygın iletişim araçlarının kullanıldığı görülmüştür. Doksanlı yıllarda konut iç mekânının görünürlük durumu göz önünde bulundurulduğunda televizyonun yaşanan mekânla eşleşen veriler sağlayabileceği düşünülmektedir.

Doksanlı yıllar Türkiye'de televizyonun kitle iletişiminde etkisinin artmaya başladığı dönemdir. Özel televizyonların yayına başlamasıyla artan program çeşitliliği televizyonu gündelik hayatın bir parçası haline getirmiştir. Genellikle stüdyo çekimlerinin hâkim olduğu tek kanallı dönemin ardından gelen dönemde, doksanlı yılların dinamikleri ve iktidarın söylemleriyle şekillenen toplumun mahalle ve apartman yaşamını konu alan programlar, konut iç mekânlarını görünür kılar. Bu nedenle doksanlı yıllara kadar iç mekânı belgelemede önemli bir alternatif araç olan sinemanın yerini, bu dönemde televizyon yapımlarının aldığı söylenebilir. Dönemin televizyon programlarında döneme ilişkin bireysel ve toplumsal mekânlar sıklıkla örneklenmektedir (Sevim, 2016) .

Gerçek Kesit, 1993 yılında yayınlanmaya başlayan ve üçüncü sayfa haberlerini yeniden canlandırarak izleyiciye yaşama dair mesajlar vermeyi amaçlayan bir gündüz kuşağı programıdır. Programın bu araştırma kapsamında örnek olarak seçilmesinin nedeni, stüdyo çekimi yerine, bütçe kısıtlamaları nedeniyle hâlihazırda yaşanan konutların iç mekânlarının kullanılmasıdır. Bölümlerde kullanılan konut iç mekânları senaryoya göre özellikle kurgulanmamış, gerçek kullanıcıların deneyimleriyle oluşmuş iç mekânlardır. Bu konut iç mekânlarının kurgusu, kullanıcıların dönemin genel atmosferinin etkisi altında sürdürdüğü

yaşamın bir yansıması olarak değerlendirilebilir. LeFebvre'nin üçlü mekân kuramında hayaller, anlamlar, hafıza ve sembolleri barındıran mekân "yaşanan mekân" olarak tanımlanır. Programda görülen konut iç mekânları, somut varlıkların bir araya gelişlerindeki soyut ilişkileri de içermektedir ve bu yönüyle yaşanan mekân kavramına yaklaşmaktadır. Yaşanan mekân öznedir, özneliği nedeniyle tasarlanan mekândan ayrışır ve tespiti zordur (Lefebvre, 2019).

Bu çalışmada "doksanlı yılların konut iç mekânı ve mekân kurma alışkanlıkları dönemin televizyon yapımlarından izlenebilir" hipotezinden yola çıkılarak doksanlı yılların konut iç mekânını araştırmak için nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji yöntemi kullanılmıştır. Gerçek Kesit programında sıklıkla kullanılan konutların, iç mekânlarının organizasyonu, malzeme kullanımı, mobilya ve donatıları dönemin koşulları ile ilişkilendirilerek incelenmiştir. Doksanlı yılların dinamiklerinin konut iç mekânında nasıl karşılık bulduğu, dönemdeki televizyon ve iç mekân ilişkisinin nasıl olduğu ve doksanlı yıllarda iç mekânın temsiline televizyon aracılığı ile nasıl ulaşılabileceği sorularına cevap aranmıştır.

2. YAŞANAN MEKÂN KAVRAMI VE KONUT

Mekân üretimini tarihsel süreç ile ilişkilendiren Lefebvre'nin mekân kuramı algılanan, tasarlanan ve yaşanan olmak üzere üç temel unsurdan oluşmaktadır. Bu unsurlar mekânsal pratik, mekân temsili ve temsili mekân kavramlarında karşılık bulur. Bu kavramlar mekân üretiminin, zihinsel, toplumsal ve fiziksel boyutları arasındaki ilişkiler üzerinden incelenmesi için bir rehber oluşturur (2019). Algılanan mekân, bir toplumun mekânsal pratiğinin yarattığı fiziksel mekândır. Tasarlanan mekân, belli bir sınıf tarafından zihinsel olarak düşünülmüş, düzenlenmiş mekândır. Bu mekân önce tasarıda oluşmuş sonra mekânsal pratik aracılığıyla somutlaşmıştır. Bu nedenle içerisinde sembolleri ve ideolojileri barındırır. Temsil mekânları ise kullanıcıların günlük hayatlarının somut mekânı yani yaşanan mekândır. Yaşanan mekân hayaller, semboller, anlamlar ve hafızaların bir arada bulunduğu öznelerin mekânıdır. Bu öznelik, zamanı doğrudan içeren yaşanan mekânı ve mekân üretimini, tutarlılığa ve bağlantıya tabi diğer unsurlarından ayırır. Yaşanan mekânın tespiti bu özellikleri nedeniyle kolay değildir (Ghulyan, 2017).

Özellikle 1980'lerden itibaren, değerler ve temsilleri barındıran mekân (Pérouse, 2011) toplumsal analizin önemli unsurlarından biri olarak öne çıkar (Altıntaş, 2014). Mekân, yalnızca fiziksel bileşenlerin değil, bireysel ve toplumsal unsurların ve bunların etkileşiminin ortak bir üretimidir. Böylece, bir döneme ait toplum ve aile yapısı konuttaki eşyaların yerleştirilme biçiminden okunabilir (Baudrillard, 2010). Evdeki mobilya ve eşyalar nesnel bir şekilde yerleştirilmemiş olup, insan ilişkilerindeki kişisel boyutu ön plana çıkarırken buldukları mekâna can ve ruh katmaktadırlar. Bu bağlamda doksanlı yılların konut iç mekânlarında görebileceğimiz mobilya düzeni, dekoratif eşyalar, bir takım kullanım alışkanlıkları ve kültürel imgeler bu dönemin toplum yapısına ilişkin izler barındırır.

Çalışmanın odaklandığı zaman aralığı olan doksanlı yıllar Türkiye'nin küreselleşen dünyaya adapte olmaya çalışırken bir yandan da iç sorunlarla karşı karşıya kaldığı bir dönemdir. Kırsaldan kente göç ise başlangıcı doksanlı yıllardan öncesine dayanan fakat doksanlı yıllarla birlikte konut sorununa ve konut üzerinden rant sağlayan bir gelir modeli oluşmasına neden olan ekonomik ve sosyal bir durumdur. 1930'lardan başlayarak modernizmin bireysellik, özgürlük, köksüzlük, şeffaflık gibi erdemler yüklediği konut, bireyin konuta, yani basit bir yaşama mekânına sahip olamaması durumunu da beraberinde getirir (Talu, 2012). Erken Cumhuriyet Dönemi'nde konut iç mekânı, modernizmin benimsediği bu tutumdan etkilenir. İzleyen yıllarda modernizmin konut ve birey arasında yarattığı gergin ilişkinin bir benzeri, konutun Türkiye'de bir gelir kaynağına dönüşmesiyle kendini gösterir. Konutun gelir kaynağına dönüşmesi konut sahiplerini, kiracı-ev sahibi ilişkisinde baskın bir noktaya koyar. Konut, ev sahibi için, tavanı, dört duvarı, döşemesiyle içinde yaşanabilecek mekândan öte, değerli bir nesnedir. Kiracı içinse konutun, kolay ulaşılamayan, ulaşılsa bile ev sahibinin olan, dolayısıyla kendisinin sahip olamayacağı bir nesneye dönüştüğü söylenebilir. Bu nedenle doksanlı yılların konut iç mekânında sahiplenememenin gerginliğini ve bireylerin kendi konutunu işgal çabası görülebilir.

3. DOKSANLI YILLARDA TÜRKİYE: TELEVİZYONDA EV- EVDE TELEVİZYON

Doksanlı yıllarda dünya genelinde Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın resmen bitişi gibi büyük değişimler yaşanmıştır. Seksenli yılların renkli, özgürlükçü ve tüketim odaklı atmosferinin yarattığı tatminsizlik, dünyanın gelecek on yıldaki tutumunu etkilemiştir. Seksenli yılların sonunda yaşanan çevre felaketleriyle, doksanlı yılların ilk yarısında Körfez Savaşı ve Bosna Savaşı olmak üzere iki ayrı savaşla yüzleşen dünya artık seksenli yıllardaki kadar renkli bir yer değildir. Yeni yüzyıla bu olayların etkisi altında, girmeye hazırlanan dünyanın gözü gelecektedir. Bu bölümde doksanlı yıllarda yaşanan siyasi gelişmelerin, ekonomik ve sosyal yansımaları açıklanarak dönemin genel atmosferi anlatılacaktır.

Türkiye'de doksanlı yıllar, 1980 askeri darbesinin ardından gelen ve bu dönemin etkilerinin halen hissedildiği dışı açılma yıllarıdır. 1980 darbesi ile ideolojik çatışmaların hâkim olduğu gergin dönem durulurken, liberal demokrasiye geçiş, 1983'te yeni partilerin kurulmasına izin veren askeri yönetim eliyle başlatılmıştır. Bu koşullar altında kurulan Turgut Özal'ın partisi Anavatan'ın (ANAP) 6 Kasım seçimlerinde tek başına iktidara gelmesi ile Özal'ın yıllar olarak adlandırılan dönem başlamıştır (Bali, 2016).

Toplum dinamiklerinin hızla değiştiği bu yıllarda, Turgut Özal 1983-87 yılları arasında başbakanlık, daha sonra da 1993 yılına kadar cumhurbaşkanlığı yapmıştır. Özal hükümetinin izlediği politikalarının etkisi ekonomide de gözlenebilir. Türk Parasını Koruma Kanunu değiştirilerek döviz alım-satımının ve ithalatın serbest bırakılması piyasalarda daha önce görülmemiş bir bolluğa ve çeşitliliğe yol açar. Özal döneminin ekonomi politikasının hedeflerinden biri de piyasadaki bolluğu değerlendirecek tüketici kitlesi yaratmaktır. Örneğin kredi kartları bu dönemde kolayca erişilebilir hale getirilmiştir. Darbeden sonraki ilk sivil hükümeti kuran Özal, özellikle orta sınıfa hitap ederek, demokratikleşmenin vurgulandığı, özgürlükçü bir tutum izlemiştir. Bir yandan toplumdaki gelir uçurumunu artırarak yeni zenginlerini üreten Özal yönetimi, zenginliğin ve gösterişin sergilenmesinin doğru bulunmadığına dair yaygın toplumsal anlayışı da sarsmıştır. Doksanlı yıllar, bir yandan iktidarın önceki yıllara göre daha rahat, özgür, modern ama aynı zamanda geleneklerini de unutmayan, renkli bir atmosfer inşa ettiği, diğer yandan ise 28 Şubat kararları, terör sorunu ve mafya hesaplaşmaları gibi etkenlerin toplumu dönüştürdüğü bir dönem olmuştur (Bali, 2016).

Dönemin politikaları kentlerin yapısını ve görünümünü de değiştirmiştir. Doksanlı yıllardan önce başlayan kırsaldan kente göç hareketi, bu dönemde şehir merkezlerinin kaotik ve güvensiz alanlara dönüşmesine ve merkez dışında kapalı sitelerin oluşmasına yol açarken (Şahin & Şener, 2018), göç sonucu ortaya çıkan gecekondu alanları üzerinden politik söylemler üretilmiştir. Konut sorunu gecekondu alanlarının belediyeleşmesine, yapı kooperatiflerinin ve müteahhitliğin yaygınlaşmasına ve konutun rant kaynağına dönüşmesine neden olmuştur (Altıntaş, 2014). Yine bu dönemde büyük şehirlerde kent merkezlerinin kaotik ve güvensiz alanlara dönüşmesi nedeniyle merkez dışı kapalı siteler yaygınlaşmış, böylece toplumun gelir grupları arasındaki ayrışma kentin fiziksel yapısına da yansımıştır (Şahin & Şener, 2018).

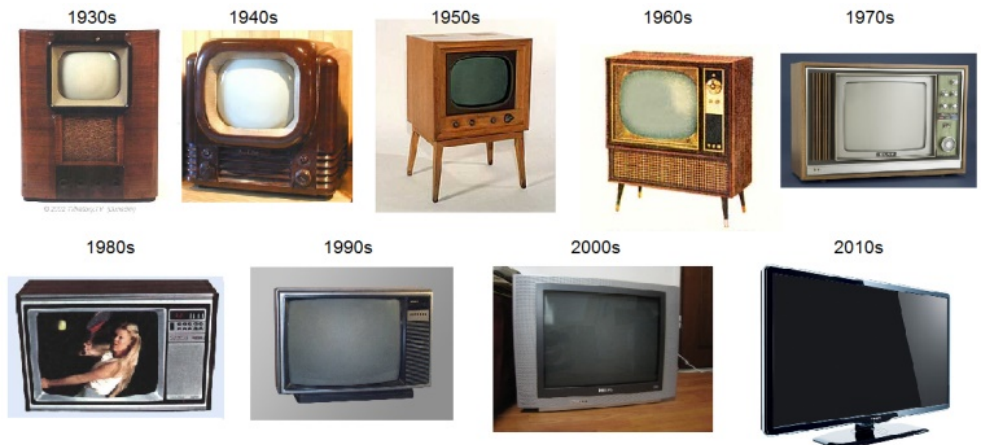
Göstermenin ve görülmenin önem kazandığı yeni toplumsal düzende kitle iletişim araçları eskiden olduğu gibi yalnızca devletin talimatlarını halka ileten araçlar olmaktan çıkmış, popüler kültüre de hizmet etmeye başlamıştır. Yazılı ve görsel medyada yaşam, kültür-sanat, eğlence ve magazin gibi içerikler yaygınlaşmıştır (Bali, 2016). Bu dönemde televizyon diğer araçlardan ayrılarak, hayatın merkezine yerleşir. Doksanlı yıllarda televizyonun varlığı toplumsal ve bireysel hayatta değişimlere neden olmuştur. 1990 yılında ilk özel kanal olan Magic Box'un açılmasıyla televizyon yayıncılığı TRT'nin hâkimiyetinden kurtulur. Turgut Özal'ın oğlu Ahmet Özal ve Cem Uzan tarafından kurulan bu kanalı diğer özel kanallar izler ve bu sayede doksanlı yılların demokratikleşme söylemi dönemin en popüler kitle iletişim aracı olan televizyon aracılığıyla gerçekleştirilmiş olur. Bu ortamda yaşamın merkezine konumlanan televizyon yayınlarında TRT döneminin steril, mesafeli ve belli normlara göre tasarlanmış stüdyolarının yerine toplumun her kesiminden bireylerin mekânları görünür olur. Yine hükümetin orta sınıf vurgusuna paralel olarak orta sınıfa ait mekânları anlatıların odağında görürüz. Doksanlı yıllarda televizyonda toplum kendi gündelik mekânlarını,

mahalle çevresinde şekillenen veya aile içindeki ilişkileri yani kendi yaşamını izlemeyi tercih etmektedir (Sevim, 2016).

Perihan Abla (1986-1988) doksanlı yıllarda yaşanacak değişimlerin şafağında iç mekânları ve mahalle yaşantısını belgelemesi açısından önemlidir. Bizimkiler (1989-2002) dizisi üst orta sınıf bir aileyi merkeze alarak apartman hayatını konu alır ve farklı sosyal sınıflarda bireylerin mekânlarını örnekler (Baloğlu, 2019). Mahallenin Muhtarları (1992-2002) dizisinin odağında bir mahalle ve sakinleri vardır. Bu nedenlerle konut iç mekânlarının yanı sıra kamusal mekânları da görebiliriz. Süper Baba (1993-1997), Kaygısızlar (1994), Çiçek Taksi (1995-2003), Tatlı Kaçıklar (1996-2001), Çılgın Bediş (1996-2001), Baskül Ailesi (1997-1998), Böyle mi Olacaktı (1997-2003), Kara Melek (1997-2000), Ruhsar (1998-2001) ve İkinci Bahar (1998-2001) gibi dönemin diğer dizilerinde de doksanlı yılların kamusal alanları ve konut iç mekânları gözlenebilir.

Televizyonda bu mekânlar izlenirken, bu çalışma kapsamında yaşanan mekân olarak ele alınan konut iç mekânının da televizyonun varlığından etkilendiği söylenebilir. Televizyon hem yaşanan mekânı dönüştürmüştür hem de tespiti zor olan bu mekânı belgelemiştir. Doksanlı yılların öncesinde konutta salon ve iç ev ayrımı belirgindir (Ayata, 1988). Salon gündelik hayatta konut sakinleri tarafından nadiren kullanılır ve günlük hayatta önemli bir yere sahip değildir. Salon konuta dışarıdan gelenleri etkilemek için bir sunum mekânıdır. İç ev ise başta mutfak ve oturma odası olmak üzere konutun geri kalanıdır. Oturma odasını salondan ayıran en önemli unsurlardan biri televizyonun varlığıdır. Ayata (1988), Türkiye’de apartman katını yaygın kullanılan adıyla daireyi orta sınıfın mekânı olarak tanımlarken televizyonu mekân kurgusunda iç ev olarak adlandırdığı, evin kullanıcılara özel bölümüyle ilişkilendirir. Kullanıcıların günlerinin büyük bir bölümünü geçirdiği bu mekân ısıtma, aydınlatma ve konfor bakımından en iyi imkânlara sahiptir (Ayata, 1988). Bu durum doksanlı yıllarla birlikte değişmeye başlamış, salon ve oturma odasındaki ayırım zamanla azalmıştır. Televizyonun salonda yer aldığı durumlarda mobilyalar ve diğer eşyalar televizyona göre, televizyonu daha rahat izlemek için düzenlenir (Ödekan, 1999).

Televizyon kullanılmaya başladığından beri mobilya ile ilişkide olmuştur. Bu tamamlayıcı ilişki televizyonun izlenmesine olanak verirken konutun dekorasyonuna da etki eder. Zaman içerisinde televizyonun gelişmesi ile bu ilişki dönüşerek sürmüştür (Türer, 2015). Televizyon ile birebir ilişkide olan mobilya televizyonun üzerine veya içine yerleştirildiği büfe, vitrin veya televizyon sehпасı olarak adlandırılan mobilyadır. Televizyon sehпасının ana işlevi televizyonu göz hizasına getirerek rahat izlenmesini sağlamaktır. Büfe veya vitrin olarak adlandırılan mobilyalarda ise televizyon daha yüksekte durabilmektedir. Bu mobilyaların teşhir ve depolama gibi yan işlevleri de vardır. Buldukları mekânda hiyerarşik olarak önemli bir yerde konumlanan mobilyaların bir bakıma ev halkının arşivini de içerdiği söylenebilir. Televizyon modellerinden bazılarını kendi mobilyası ile birlikte görürüz. Teknolojinin gelişmesiyle, seksenli yıllarda televizyonun kendisinde kullanılan ahşap malzeme doksanlı yıllarda yerini sert plastik malzemeye bırakır. Doksanlı yıllarda ise televizyonun üzerinde konumlandığı mobilyanın televizyonun bir uzantısına dönüştüğü örnekler de mevcuttur.

Şekil 1. Televizyonun değişimi (Zaman, 2022)

Doksanlı yıllarda televizyonun konut iç mekânındaki etkisi ve konut iç mekânının televizyondaki görünürlüğü düşünüldüğünde televizyon ve mekân arasında çift yönlü bir ilişki vardır ve bu da konut iç mekânını incelememize olanak verir.

4. GERÇEK KESİT PROGRAMI

Gerçek Kesit 1993 yılında Flash TV’de gündüz kuşağında yayınlanmaya başlamıştır (URL-1). Yaşanmış olayların gerçek bir kesitini ekrana getirdiği vurgusuyla açılan program orta veya alt sınıftan gelen bireylerin başından geçen suç odaklı olayları, yaygın bir deyişle üçüncü sayfa haberlerini izletir. Program her bölümde farklı bir olayı konu alır. Programın geneli için oyuncu kadrosu sabit, karakterler ise değişkendir. Programın açılışında dış ses tarafından kayan yazılar eşliğinde programın amacının toplumu oluşturan değişik katmanlardan gerçek kesitler sunmak olduğu, programda anlatılacak olayın gerçek hayattan alınan bir kesit olduğu, masum kişileri ve onların kişilik haklarını korumak amacıyla bazı isim ve mekânların değiştirildiği belirtilir. Daha mutlu bir yaşam için bu olaylardan doğru sonuçlar çıkarılması, toplumsal ilişkilerin ve kişisel davranışların düzenlenmesi öğütlenir. Bu açıklamanın ardından programın anlatıcısı Perihan Savaş, bölümün karakterleri ve yaşayışları ile ilgili bir açıklama yapar ve böylece bölümün canlandırması başlar. Anlatıcı bölüm başında, sonunda ve zaman zaman da canlandırma durakladığında ekrana gelir, karakterler ve olay akışı hakkında bilgiler vererek anlatıyı zenginleştirir.

Programın oyuncularından ve aynı zamanda yaratıcılarından biri olan Cahit Kaşıkçılar katıldığı bir televizyon programında program ve çekim ekibiyle ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Kısıtlı bir bütçe ile çalıştıklarını, çekim ekibiyle birlikte toplamda on kişi olduklarını ve çekim yapılan evlerin genelde kendi evleri veya tanıdıklarının evleri olduğunu, zaman zaman başka evleri de para karşılığında kullandıklarını ifade etmiştir (URL-2). Kaşıkçılar, başka bir röportajında "Elde imkân yok, bir kameraman, bir tane ışık vermişler sana. Kimi zaman araba yok, evler kendi evlerimiz, elbiseler kendi elbiselerimiz. Adam gibi bütçe yok, üç kuruş parayla idare etmeye çalışıyoruz. Biz bu kadar büyüyeceğini düşünmedik zaten." (Danışmend, 2019) diyerek şartları açıkça ifade etmektedir. Bölümlerde genellikle kullanılan ışık, sesli çekim tekniği, hareketsiz kamera, bütünlük kaygısı güdülmeden kullanılan kostümler, oyunculuklar ve genellikle orta ve alt sınıfa ait mekânlar programın kendine özgü üslubuna ve anlattığı gerçeklik endişesi taşıyan öykülerin atmosferine katkıda bulunmuştur. Bu yönüyle Gerçek Kesit yalnızca ibret alınması gereken suç öykülerinden değil dönemin giysilerinden, eşyalarından, mekânlarından kısacası gündelik yaşamından da gerçek bir kesit sunmaktadır.

2000’li yıllarda Gerçek Kesit daha çok dini veya doğaüstü olayları konu alan bir program formatında fakat aynı isimle tekrar yayınlanır. Bu bölümlerin içerik ve format bakımından önceki bölümlerle ilişkisi yoktur (Seçim, 2017). Türk televizyon tarihinin kült dizilerinden biri olan program, yayınlandığı dönemden yıllar sonra yeniden gündeme gelmiş, bölümleri, karakterleri ve oyuncularını üzerinden sosyal medyada yeni üretimler yapılmıştır (Aytekin, 2020). Program ile özdeşleşen oyuncu Cahit Kaşıkçılar, 2018 yılında yönetmen Onur Ünlü’nün Gerçek Kesit: Manyak adlı filminde başrolde oynamıştır (URL-3). Bu popülerlikte Gerçek Kesit’in 2015 yılında açılan Youtube kanalının payı vardır, bu kanal bölümleri televizyonda izlememiş genç kuşaklarla da buluşturmuştur.

5. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenoloji kullanılmıştır. Fenomenoloji farkında olunan fakat tam anlamıyla bilinmeyen bir durumun, kavramın veya olgunun nasıl meydana geldiğini, detaylarını ve ilişkili olduğu diğer durumları açıklamaya çalışır. Çalışmada, yaşanan mekân kavramı ile eşleştirilen konut iç mekânı yayınlandığı dönemden yıllar sonra bile toplumda karşılık bulabilen popüler televizyon programı Gerçek Kesit üzerinden incelenmiş ve bu kavramı oluşturduğu düşünülen unsurlar açıklanmıştır. Konut iç mekânının kurgusu ve donatıları yaşanan dönemlere göre farklılık göstermektedir. Çalışmada öncelikle doksanlı yıllardaki toplumsal, kültürel ve ekonomik koşullar ele alınarak konuya karşı bütüncül bir yaklaşım benimsenmiştir. Döneme dair araştırmaların yanı sıra, yazılı ve görsel medyaya yansıyan verilerin de taranması planlanmıştır.

Doksanlı yıllardaki konut iç mekânı çalışmanın genel evrenini oluştururken, dönemin tasarlanmamış konut iç mekânı araştırma evreni olarak belirlenmiştir. Yaşanan iç mekânları set olarak kullanan televizyon yapımlarının araştırma evrenini temsil ettiği düşünülmektedir. Gerçek Kesit programının 1993-1999 yılları arasında çekilen bölümlerinden yapılacak seçki çalışmanın örneklemini temsil etmektedir. Zaman aralığının 1993-1999 olarak sınırlandırılmasında, çalışmanın odaklandığı dönemin yanı sıra programın 2000'li yıllarda format değişikliğine gitmesi de etkili olmuştur. Bu seçkiyi elde etmek için gelişigüzel örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Verileri elde etmek için belgesel veri toplama yöntemi kullanılmıştır.

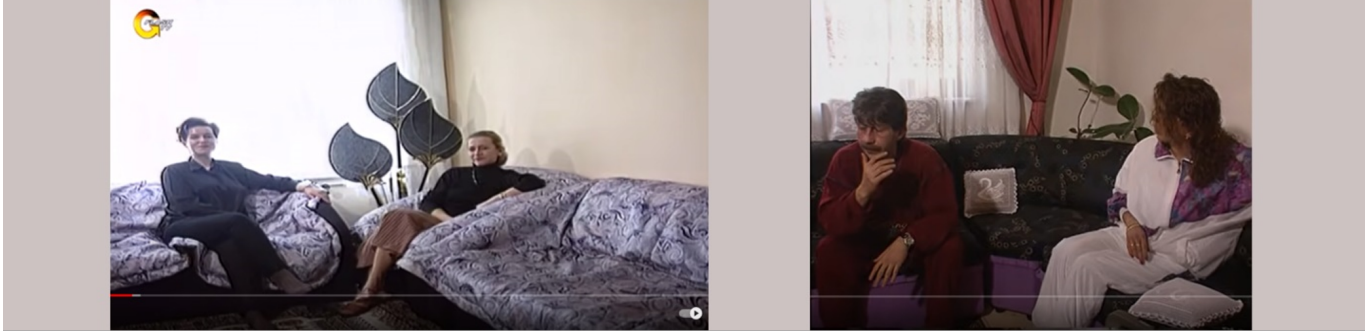
6. GERÇEK KESİT PROGRAMINDA KONUT İÇ MEKÂNI

Gerçek Kesit programı incelendiğinde bölümlerde, iç ve dış mekân çekimlerinde hastane, okul gibi kamusal mekânlara, kafe ve çay bahçelerine, iş yerlerine ve konutlara yer verdiği görülür. Çalışma kapsamında konut iç mekânlarına odaklanılmış ve sınırlı sayıda konut iç mekânının birden fazla kez kullandığı tespit edilmiştir. Bu konutlardan birçoğu apartman katı olmakla birlikte zaman zaman tek katlı konutlara da rastlanır. Konutlardaki duvar, doğrama, yer döşemesi, ıslak hacim ve mutfak gibi unsurlar farklılık göstermektedir. Örneğin; bir konutta seksenli yıllarda ve doksanlı yılların başında daha yaygın olan duvar kâğıdı göze çarparken, diğer bir konutta boyanmış yüzeyde dekoratif kartonpiyer süslemeler bulunmaktadır (Şekil 2). Konutların planları da farklılık göstermektedir. Konutlarda girişten sonraki mekân sofa veya koridor formunda olabilmektedir. Mutfağın direkt olarak evin gündelik mekânıyla ilişkide olduğu plan tiplerinin yanı sıra, her mekânın ortak bir alana açıldığı örnekler de programda kullanılmıştır. Mekânlar genellikle bölücü duvarlarla ayrılırken, bazı örneklerde yarı şeffaf camlı doğramalar da mevcuttur.

Şekil 2. a. Acı Hayat adlı bölümden açık renkte boyanmış duvar ve dekoratif sütun (Gerçek Kesit, 2020a), b. Bitmeyen Aşk adlı bölümden açık tonlarda desenli duvar kâğıdı örneği (Gerçek Kesit, 2020c)

Çekim esnasında çoğu kez kamera sabit olduğundan izleyicinin aynı bölümde mekânın tamamını algılaması kolay değildir. Bölümler arasında eşyaların yerlerinin değiştiğini veya aynı mekânın farklı kısımlarında çekimler yapıldığını görürüz. Çekimlerin tamamı iç mekân çekimi olmadığından bazı bölümlerde konutun dış cephesini, dış kapısını ve sokağı da görebiliriz.

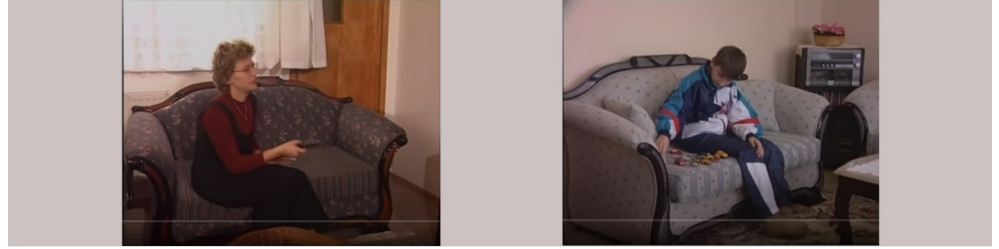

a

b

Şekil 3. a. Hırsız adlı bölümde köşede dekoratif nesne (Gerçek Kesit, 2020d), b. Kaybolan Gençliğim adlı bölümde köşede canlı çiçek ile dekorasyon (Gerçek Kesit, 2020e).

Programda kullanılan konutlarda bütüncül bir mekân tasarımı gözlenmemektedir. Koltuk takımı, yatak odası takımı gibi temel mobilya gruplarının haricinde renk paletinde ve formunda bir tutarlılık yoktur. Fakat mekân kullanımında birtakım ortak eğilimler göze çarpar. Örneğin odaların çeperlerinde konumlanan eşyalar, duvardaki tekil dekorasyon öğeleri, kapı eşiklerindeki paspaslar, kapı arkalarının ve dolap üstlerinin eşya depolama alanı olarak kullanılması bunlardan bazılarıdır. Duvara dayanan mobilyalardan artakalan tefrişi zor köşe noktalar canlı veya yapay çiçekler, aydınlatma elemanları veya diyagonal konumlandırılmış mobilyalarla değerlendirilmektedir (Şekil 3). Oturma elemanları takım olabildiği gibi aynı mekân içerisinde farklı tarzdaki koltukların bir araya geldiğini de görülebilir. Konutlar içerisinde duvarlarda açık renkler daha sık görülür. Pencereerde desenli veya beyaz perdeler bir arada bulunabilir. Zemin kaplaması olarak halı kullanılmasına rağmen üzerinde daha küçük boyutlarda başka halılar ve özellikle kapı eşiklerinde paspaslar da kullanılmaktadır.

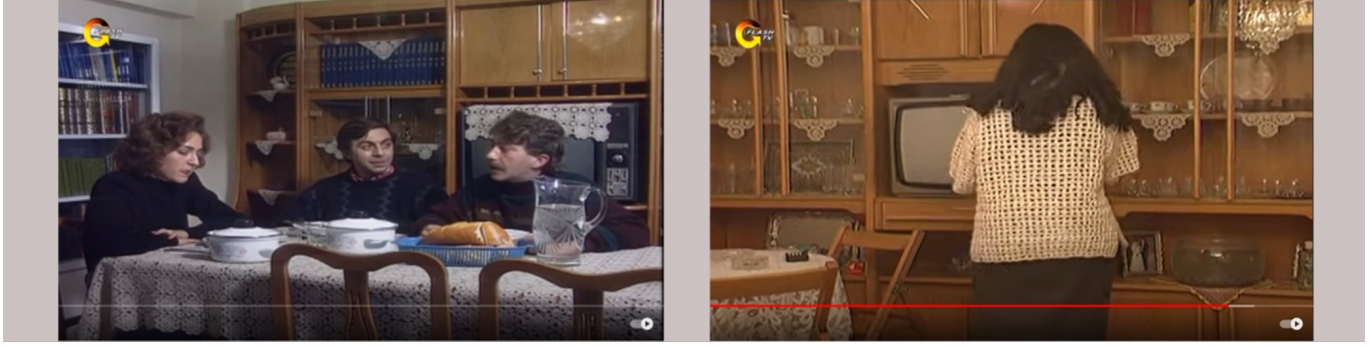
a

b

Şekil 4. a. Doz Doz Ölüm adlı bölümde koyu tonlarda koltuk (Flash TV, 2017b), b. Hediye adlı bölümde aynı koltuk farklı döşeme kaplamasıyla (Flash TV, 2017a).

Aynı mekân içerisinde duvar renginin değişmesi, koltukların döşeme kumaşının değişmesi gibi değişiklikler de gözlenebilmektedir. Çekim ekibinin bütçesi hakkında verilen bilgilerden dolayı bunların konutların kullanıcıları tarafından yapılan değişiklikler olduğu düşünülse de bu değişikliğin nedenine ilişkin kesin bir bilgi bulunmamaktadır (Şekil 4).

Konutların giriş, salon/oturma odası ve mutfak gibi mekânlar, bölümlerde sıklıkla görünürken, yatak odası ve banyo gibi mekânlar daha az görünür. Dışarıdan gelenlerin erişebileceği mekânlarda çerçeveli/çerçevesiz resimler ve fotoğraflar, biblolar, bitkiler ve oyuncaklar sergilenir. Konut iç mekânında dantel, örgü ve nakışlı örtüler dikkat çekmektedir. Danteller ve örtüler özellikle vitrin, büfe, televizyon sehpa ve sehpa gibi yüzeylerde bulunsun da her türlü eşyanın üzerinde rastlanabilmektedir. Dantel veya örtüler tekli olduğu gibi takım halinde de bulunabilmektedirler ve yerleşimlerinde simetri unsuru gözetilmektedir (Şekil 5).

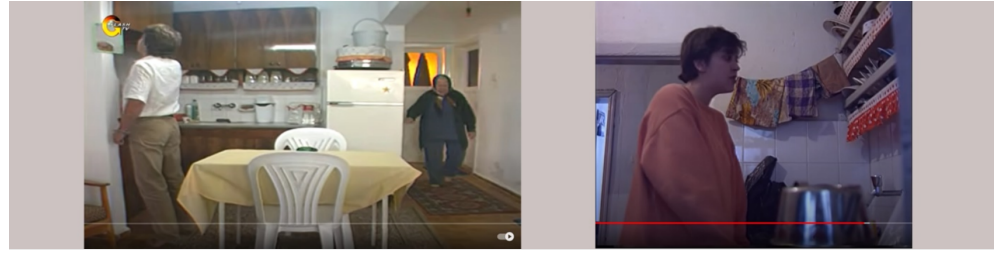

Şekil 5. a. Ağır Bedel adlı bölümde dantel takımıyla süslenen yemek masası ve televizyon boyunca konumlanmış vitrin takımına yerleştirilmiş dantelli örtüler (Flash TV, 2019). b. Tahammül adlı bölümde görülen benzer düzende mobilyalar (Gerçek Kesit, 2020b).

İç mekân çekimlerinde televizyona sıklıkla yer verilmektedir. Bazı bölümlerde oyuncular, günlük aktivitelerini televizyon etrafında yapmaktadır. Bazı bölümlerde ise televizyon direkt görülmese de oyuncuları televizyon izlerken görürüz ve televizyon yayınının sesini duyarız (Şekil 6). Oturma elemanları ve diğer eşyalar televizyona yönelik düzenlenmiştir.

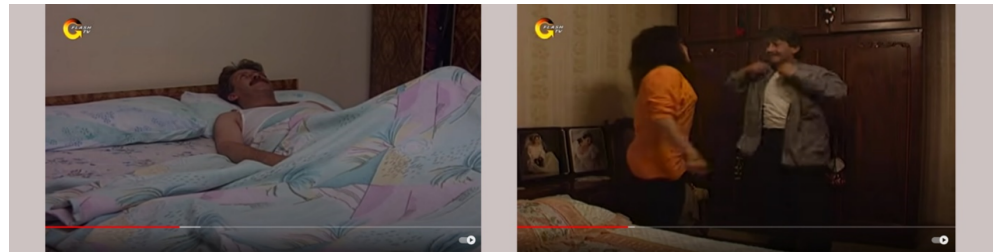

Şekil 6. a. Delicesine Sevmek adlı bölümde televizyonun etrafında geçen gündelik hayat (Gerçek Kesit, 2020f). b. Kiracı adlı bölümde televizyon izleyen birey (Flash TV, 2020b).

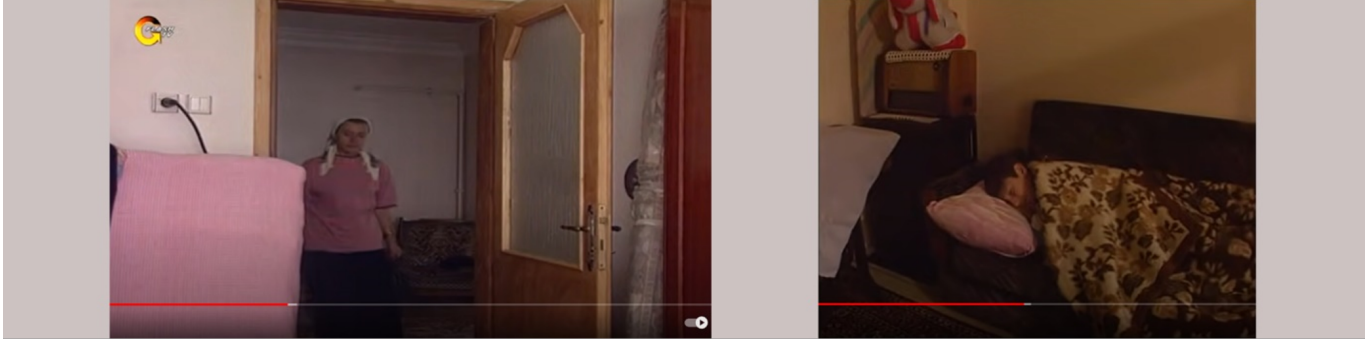

Şekil 1. a. Tehlikeli Dostluk adlı bölümden baş üstü dolaplı mutfak örneği (Flash TV, 2020c). b. İnsan Kasabı adlı bölümde mutfakta raf kullanımı (Flash TV, 2017c).

Bölümlerde kullanılan mutfak mekânları arasında ortak bir kurgu görülmez. Baş üstü dolapları ve tezgâhıyla bütüncül bir tasarımın ürünü olan mutfakların yanı sıra, raflı veya daha az baş üstü depolama alanına sahip, yerinde inşa edilmiş tezgâhlı örnekler de mevcuttur (Şekil 7). Benzer bir durum nadiren görülen ıslak hacimler için de geçerlidir.

Şekil 8. a. Kaybolan Gençliğim adlı bölümde çift kişilik yatak odası takımı (Gerçek Kesit, 2020e). b. Sahte İtirafçı adlı bölümde çift kişilik yatak odası takımı (Flash TV, 2020a).

Şekil 9. a. Acı Hayat adlı bölümde kapının arkasındaki kullanılmayan alanda depolanan halı ve solda üstü örtü ile örtülmüş yorganlar (Gerçek Kesit, 2020a), b. Hediye adlı bölümde çocuk odasında mobilya ile duvar arasında depolanan ütü masası (Flash TV, 2017a).

a

b

Gerçek Kesit programında, konut iç mekânları incelendiğinde televizyonun bulunduğu odaların daha görünür olduğu söylenebilir. Yatak odası gibi diğer mekânlar da hikâye dâhilinde ekrana gelmektedir. Eğer oda ebeveyn yatak odası ise dolap, komodin, makyaj masası ve karyola içerebilen yatak odası takımı kullanıldığı görülmektedir (Şekil 8). Çocuk veya genç odası olarak kullanılan mekânlarda dönemin yaygın mobilyası olan çok fonksiyonlu çekyat kullanımına rastlanır. Konutun ana mekânı olan salon veya oturma odasında mobilyalar, örtüler ve dekoratif objelerle kurulmuş bir mekân anlayışı olmasına karşın diğer odalarda genellikle depolama işlevi, örneğin kapı arkasında rulo halinde saklanan halılar ve üst üste konularak örtü ile gizlenen eşya yığınları ekrana gelir (Şekil 9). Programda konut iç mekânı estetik veya işlevsel olan arasında tercih yapılmadan olduğu gibi gösterilmiştir.

7. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmada anlatı ve mekân ilişkisinden yararlanılarak doksanlı yıllarda televizyon aracılığıyla konut iç mekânı araştırılmıştır. Çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan mekân kuramında tanımlanan temsil mekânını/yaşanan mekânı toplumsal dinamiklerin öznel tezahürü olarak görülür. Çalışma yaşanan mekânı tespit etmek amacı taşıdığından doksanlı yıllardaki toplumsal dinamikler incelenmiş ve mekândaki karşılıkları televizyon programı Gerçek Kesit'in kullandığı konut iç mekânlarında araştırılmıştır.

Doksanlı yılların, Türkiye tarihinde önemli bir yeri olan Özalp yıllarla kesişen kendine özgü bir akışı olduğunu söylenebilir. Bu dönemde Türkiye önceki yıllara göre çok daha hızlı değişmiştir. Demokratikleşme ve tüketimin toplumu yaratma çabalarının toplumu dönüştürdüğü görülmüştür. Konutun rant kaynağına dönüşmesi konut sahibi ve kiracı ilişkisini etkilemiştir. Konut iç mekânı ise tüm bu gelişmelerin etkisi altında şekillenmiştir.

Bu verilerin ışığında Gerçek Kesit programından seçilen konut iç mekânı örneklerini incelediğimizde dönemde yaygınlaşan ve şehirde yaşamının sembolü haline gelen apartman katlarını ve kentte yaşamaya çalışan orta sınıfın kendi konutuna yerleşme çabasını gözlemleyebiliriz. Programda bölümlerin çekildiği konutlar set olarak tasarlanmamış, hâlihazırda içinde yaşanan mevcut konutlardır. Bu konutlarda takım mobilyalar olsa da bütüncül bir tasarım anlayışı görülmez. Vitrin takımı, yemek odası takımı, yatak odası takımı gibi mobilya gruplarına önceki dönemlere ait tekil eşyalar da eşlik eder. Burada Ayata'nın (1988) sözünü ettiği parçalı estetik anlayışı görülmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi doksanlı yıllarda televizyon konut için belirleyici bir unsur olmuştur ve Gerçek Kesit'in birçok bölümünde olayları televizyon etrafında görürüz veya televizyon izleyenleri görürüz. Programda olayların arka planında genellikle televizyonun sesinin veya görüntüsünün olması, doksanlı yıllarda televizyonun gün içinde çoğunlukla açık olması nedeniyle oluşan tek taraflı iletişimi yansıtmaktadır. Televizyon ve eşlikçi mobilyaları konut içerisinde önemli bir yere sahip olduğundan değerli görülen diğer eşyalar bunlara yakın konumlandırılmış kimi zaman da raf sistemleri ve camekânlarla sergilenmiştir. Değerli eşyaların dantellerle veya nakışlı örtülerle örtülmesi yaygın bir alışkanlıktır. Bu eylem koruma güdüsüyle yapılsa da örtülerin diyagonal örtülmesi belli bir ritim ve mümkünse simetri gözetilmesi estetik kaygılar taşıdığına da düşündürmektedir.

Duvarlar, konut sahibi-kiracı geriliminin iç mekânda dışa vurulduğu alandır. Duvarlar, çatı ve temel konutun geleneksel tanımlayıcı unsurlarıdır. Apartman katına baktığımızda temelin ve çatının belli katlar haricinde varlığının direkt olarak deneyimlenememesi sonucunda bu görev duvarlara yüklenir. Konut içindeki eşyalar ve alan kiracıya ait olsa da duvarlar konut sahibinindir. Bu nedenle çoğu kez duvarlara çivi çakılması konut sahibi tarafından onaylanmaz. Bu durumda kiracıların duvar dekorasyon amacıyla kullanımı bir bakıma kısıtlanmış olur. Yine de kiracılar, duvardaki mevcut çivileri ve çıkıntıları kullanarak duvar dekorasyonu yapabilirler. Programda görülen konutların duvar dekorasyonlarında, priz kenarlarına sıkıştırılmış veya göz seviyesi gözetilmeden asılmış resimler ve objeler bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Duvarlarda kullanılan açık renkler ve beyaz perdeler, binaların yüksekliklerinin arttığı sokak düzeninde gün ışığının iç mekândaki yansımalarını artırmak amacıyla kullanılmaktadır. Beyaz perdelerle birlikte kendinden desenli ve koyu renk desenleri olan perdeler daha çok seksenli yılların sonu ve doksanlı yılların başında yaygın olarak kullanılmıştır. Desenli perdeler, daha çok yatak odası gibi dışarıdan gelenlerin sık kullanmadığı mekânlarda görülmektedir. Zeminde yalıtım sağlaması bakımından doksanlı yıllarda popülerleşen halı kaplama yaygındır. Bu zemin kaplamasının yanında, odalar arası geçişlerde paspas kullanıldığını görürüz. Bu paspasın eşiklerdeki yalıtım açığını kapatmak, odalar arası geçişte temizlik sağlamak ve girişi vurgulamak amacıyla konumlandırıldığı düşünülmektedir.

Bu çalışma aracılığıyla, doksanlı yılların politik, ekonomik ve sosyal gelişmelerinin konut iç mekânına etkileri dönemin en yaygın kitle iletişim aracı televizyon aracılığıyla araştırılmış, programda görülen iç mekânların temsil mekânı kavramı üzerinden bir okuması yapılmıştır. Bu okumada ele alınan Gerçek Kesit programı, televizyon iç mekân ilişkisine dair farklı bir bakış açısı geliştirilmesini sağlamıştır. Çalışmanın doksanlı yılların konut iç mekânını belgeleyerek ileride yapılacak çalışmalara veri sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Altıntaş, S. (2014). 1980'li ve 1990'lı Yılların Mekânsal Panoramasından İstanbul: Kentsel Mekânda "Ayrı"calık ve "Güven". Birikim. <https://birikimdergisi.com/guncel/1123/1980-li-ve-1990-li-yillar-in-mekansal-panoramasindan-istanbul-kentsel-mekanda-ayriralik-ve-guven>
- Altun, D. A., & Uzun, İ. (2012). Mekan ve Sinema, Yeşilçam Sinemasında Mekan. Mimarlık (336), 50-55. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=380&RecID=2978>
- Aydın, İ. (Yazar) & Gülyüz, A. (Yönetmen). (1996). Tatlı Kaşıklar [Televizyon dizisi]. Erler Film (Yapımcı); Atv.
- Aytekin, E. (2020, Mart 23). Dev Arşiv: Gerçek Kesit'in Bugüne Kadar Yayınlanmış Tüm Analizleri Bu İçerikte Toplandı. <https://onedio.com/>. Erişim tarihi Ocak 21, 2023, <https://onedio.com/haber/dev-arsiv-gercek-kesit-in-bugune-kadar-yayinlanmis-tum-analizleri-bu-icerikte-toplandi-900636>
- Bahtiyar, T. B., & Yıldız, E. (2019). Kemal Sunal Filmlerinden Şaşkın Damat (1975) Filminin Mekânsal Özelliklerinin Sinema ve Mimarlık Ara Kesitinde Değerlendirilmesi. International Journal of the Humanities (Jshsr), 6(42), 2753-2767.
- Bali, R. N. (2016). Tarz-ı Hayat'tan Life Style'a Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baloğlu, U. (2019). Yaşam Biçimlerinin Televizyon Dizilerinde Yansıtılması: Bizimkiler Örneği. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(3), 2875-2897.
- Baudrillard, J. (2010). Nesnelere Sistemi. Oğuz Adanır (Çev.) Aslı Karamollaoğlu (Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Bugay, U.(Yazar) & Yelence, Y. & Yıldırım, Erkavim (Yönetmen). (1986). Bizimkiler [Televizyon dizisi]. Bugay Yapım, Ar Ajans(Yapımcı); TRT 1, Star Tv, Show Tv.
- Danışmend, M. (2019). Şimdi Neredeler: Cahit Kaşıkçılar (Sarı Biyık). Cahit Kaşıkçılar ile söyleşi. 15 Şubat 2019. Erişim tarihi: 21 Ocak 2023, <https://www.redbull.com/tr-tr/simdi-neredeler-gercek-kesit-sari-biyik>
- Dener, A. (1995). Yazında Mekân. Kuram, 7, 73-79

- Devres, N. (Yazar) & Derya, T. (Yönetmen). (1996). Kara Melek [Televizyon dizisi]. Eylül Tv (Yapımcı); Star Tv.
- Dinçay, D., & Özer, F. (2013). 60 Türk Sinemasında Kentli Konut İç Mekanı. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 5(8), 149 - 168.
- Dölek vd. (Yazar) & Sınay, O. (Yönetmen). (1993). Süper Baba [Televizyon dizisi]. Kare Ajans (Yapımcı); Atv.
- Flash TV. (2017a, June 16). GERÇEK KESİT | HEDİYE [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=Sr2h-d431UM>
- Flash TV. (2017b, June 30). GERÇEK KESİT - ÖLÜM [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=HGivY7uRZ9g>
- Flash TV. (2017c, July 5). Gerçek Kesit | İnsan Kasabı [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=dzjWdhqRq_Y
- Flash TV. (2019, July 25). Gerçek Kesit | Ağır Bedel [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=nV8CWrrR5xL0>
- Flash TV. (2020a, January 8). GERÇEK KESİT - SAHTE İTİRAFÇI [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=QWZdl1cR68c>
- Flash TV. (2020b, January 15). GERÇEK KESİT - KİRACI [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=WxTq7wY0T3g>
- Flash TV. (2020c, March 12). GERÇEK KESİT -TEHLİKELİ DOSTLUK [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=494Q9H7g_uw
- Gerçek Kesit. (2020a, March 20). GERÇEK KESİT - ACI HAYAT [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=qoZC9QHSOT8>
- Gerçek Kesit. (2020b, March 26). GERÇEK KESİT - TAHAMMÜL [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=6Nlrj3sMBoY>
- Gerçek Kesit. (2020c, August 15). GERÇEK KESİT - BİTMEYEN AŞK [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=AXM5gJKi818>
- Gerçek Kesit. (2020d, October 10). GERÇEK KESİT - HIRSIZ [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=uH1fPUCA_8s
- Gerçek Kesit. (2020e, October 17). GERÇEK KESİT - KAYBOLAN GENÇLİĞİM [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=w-jsgQ75690>
- Gerçek Kesit. (2020f, October 23). GERÇEK KESİT - DELİCESİNE SEVMEK [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=D_BropUrKEY
- Ghulyan, H. (2017). Lefebvre'nin Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 26(3), 1-29.
- Hasol, D. (1975). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- İğit, R. (2021). Türkiye'de Modernleşme Hareketleri Paralelinde Salon Mekanı ve Mobilya Tasarımları Üzerine Dönem Sineması Üzerinden Bir Analiz. (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi / Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir.
- Keskin, Z. (Yazar) & Aydın, O. & Yasalar, T. (Yönetmen). (1996). Çılgın Bediş [Televizyon dizisi]. Ayhan Aybek (Yapımcı); Kanal D, Show Tv.
- Konduk vd.(Yazar) & Yelence, Y. (Yönetmen). (1986). Perihan Abla [Televizyon dizisi]. İstanbul Tv (Yapımcı); TRT 2.
- Konduk vd. (Yazar) & Kaynak, F. (Yönetmen). (1992). Mahallenin Muhtarları [Televizyon dizisi]. Replik Yapım (Yapımcı); Kanal 6, Atv, Kanal D, Star Tv.
- Lefebvre, H. (2019). Mekan Üretimi. Işıl Ergüden (Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık
- Müjde vd. (Yazar) & Yalçın, O. (Yönetmen). (1994). Kaygısızlar [Televizyon dizisi]. 3 Nokta Film (Yapımcı); Kanal D, Star Tv, Kanal 6.
- Müjde, G. (Yazar) & Dağçınar, B. (Yönetmen). (1997). Baskül Ailesi [Televizyon dizisi]. Erler Film (Yapımcı); Star Tv.
- Müjde vd. (Yazar) & Burhan, Ü. (Yönetmen). (1998). Ruhsar [Televizyon dizisi]. ANS Productions (Yapımcı); Kanal D.

- Okumuş vd. (Yazar) & Seriner, Y. (Yönetmen). (1995). Çiçek Taksi [Televizyon dizisi]. Erler Film (Yapımcı); Atv.
- Okuyucu, Ş. E. (2019). Erken Cumhuriyet Döneminde Mekansal Değişimlerin Popüler Yayınlar Üzerinden Okunması: Konutta İç Mekan Deneyimlenmesi . Online Journal of Art and Design, 7(1), 86-131.
- Ödekan, A. (1999). Üç Kuşağın Eşyaları. O. Baydar, & D. Özkan (Ed.), 75 Yılda Değişen Yaşam içinde (s. 237-244) İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Pérouse, J.-F. (2011). İstanbul'la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek. İstanbul: İletişim.
- Seçim, M. Ö. (2017). Bir Pazarlama Taktiği Olarak Realty Show'larda Gizli Reklam Uygulamaları:Gerçek Kesit Örneği. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 115-129.
- Sevim, S. (2016). Türkiye'de Yerli Televizyon Dizileri: Film Enflasyonundan Dizi Enflasyonuna. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(31), 288-301.
- Şahin, P., & Şener, S. M. (2018). Türkiye'de Konut Söylemlerinde Yaşanan Değişimin Reklamlar Üzerinden Analizi-İstanbul Örneği. İdealkent, 9(23), 258-291.
- Şumnu, U. (2017). Önemli Bir Mimarlık Tarihi Belgeleme Aracı Olarak Sinema Filmleri: Sivri Akıllılar ve Nebioğlu Tatil Köyü. Sanat Yazıları(37), 349-360.
- Şumnu, U. (2021). Başrolde Mimarlık:Türkiyede Modern Mimarlık ve Modern Evler. Betornart(68), s. 18-27.
- Şumnu, U., & Çağlar, C. (2020). DOCOMOMO (Dü.), Türkiye'de Modern İç Mekânlar Sempozyumu. içinde İstanbul.
- Talu, N. (2012). Bir Arzu Nesnesi Olarak Ev. N. A. Altun, & R. Ojalvo (Ed.), Arzu Mimarlığı: Mimarlığı Düşünmek ve Düşlemek içinde (s73-118). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tulum, H. (2020). Mimari Belgelemede Türk Sinemasının Rolü: Tarabya Oteli analizi. Sanat Yazıları, 4(43), 433-456.
- Tulum, H. (2023). Türk Sinemasının İç Mekânları: 1960-1980 Aralığına Dair Bir Okuma. Mimarlık ve Yaşam, 8(1), 21 - 43.
- Türer, N. (2015). Televizyon Merkezli Mobilyalar Üzerine Bir Kullanıcı Araştırması. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tünaş, E. (Yazar) & Efehan, Ü. & Gürsu, T. (Yönetmen). (1997). Böyle mi Olacaktı [Televizyon dizisi]. Erler Film (Yapımcı); Atv
- URL 1- (n.d.). Gerçek Kesit. www.sinematurk.com. Erişim tarihi Ocak 21, 2023, <https://www.sinematurk.com/film/9785-gercek-kesit>
- URL 3- [Müge ve Gülşen'le 2.Sayfa]. (2022, Mart 10). 128. Bölüm [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=zPjZBG_FzY4&t=0s
- URL 2- (n.d.). Gerçek Kesit: Manyak. www.imdb.com. Erişim tarihi January 21, 2023, <https://www.imdb.com/title/tt8053258/>
- Uzunarslan, Ş. (2010). Cumhuriyet'in İlk Yirmi Yılında Mimarlık Alanındaki Gelişmelerin Mekân ve Mobilyaya Yansımaları. E. Altan, & B. İmamoğlu (Dü) içinde, Cumhuriyet'in Mekânları Zamanları İnsanları (s. 169-186). Ankara: Dipnot Yayınları
- Zaman, R. (2022, March 10). Invention, Evolution and Creative Destruction of Television - THE WAVES. THE WAVES. <https://www.the-waves.org/2020/07/08/invention-evolution-and-creative-destruction-of-television/>

U PLAN TIPLİ DİYARBAKIR GELENEKSEL EVLERİNİN BİÇİM GRAMERİ YÖNTEMİ İLE ANALİZİ

U PLAN TYPE DIYARBAKIR ANALYSIS OF TRADITIONAL HOUSES WITH SHAPE GRAMMAR METHOD

Mizgin GÖKÇE SALIK * Mine BARAN ** F.Demet AYKAL***

Geliş Tarihi/Received: 18 Nisan 2023
Kabul Tarihi/Accepted: 5 Aralık 2023

Araştırma Makalesi/Research Article

*
Fen Bilimleri Enstitüsü, Dicle Üniversitesi,
Diyarbakır / Türkiye

Sciences Institute, Dicle University,
Diyarbakır / Turkey

ORCID: 0000-0001-6533-910X

mizgin.gokce.848@gmail.com
**

Mimarlık Bölümü, Dicle Üniversitesi,
Diyarbakır / Türkiye

Architecture, Dicle University
Diyarbakır / Turkey

ORCID: 0000-0002-9012-9603

mbaran40@gmail.com

Mimarlık Bölümü, Dicle Üniversitesi,
Diyarbakır / Türkiye

Architecture, Dicle University
Diyarbakır / Turkey

ORCID: 0000-0003-2424-0407

demetaykal@gmail.com

ÖZET

Geleneksel mimaride birbirinden farklı birçok tasarım yaklaşımları bulunmaktadır. Bu tasarım yaklaşımları belirli bir mimari dil ile ifade edilmektedir. Dünyada çok sayıda geleneksel mimari dil örnekleri mevcuttur. Var olan bu geleneksel dokular ele alınıp incelendiği takdirde bölgeye ait mimari kimliği ortaya koyan birçok kural ve örüntünün var olduğu görülmüştür. Yöresel mimariler rastgele ortaya çıkmış gibi görünse de yıllarca kullanılan yöntemlerin mimari üslupta yarattığı benzerlik belirli bir kuralın oluşumunu sağlamıştır. Bu birikimde yer alan biçimler, kurallar mimari dili tanımlamaktadır. Çalışmada Diyarbakır ili Sur İçi Bölgesi'nde bulunan 4 adet U plan tipli geleneksel konuta ait cepheler, biçim grameri yöntemi ile incelenmiştir. Kullanılan bu yöntem ile konutların, cephesel analizleri yapıp cephede bulunan açıklıklar kurallar ile tanımlanmıştır. Ayrıca tüm konutlara ait planlar tipolojik olarak analiz edilmiştir. Elde edilen veriler aracılığıyla bölgede yapılan ve yapımı devam eden yeni konutların, geleneksel mimari dil ile uyum içerisinde olması gerektiği önerisinde bulunulmuştur. Hazırlanan çalışma; tasarım ölçütlerinin, kurallara dayandırılarak üretimin mümkün olabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır geleneksel evleri, Biçim grameri, Cephe analizleri, Mimari dil

ABSTRACT

There are different design systems in traditional architecture. These design facilities are with a specific architectural language. There are many examples of traditional architectural languages in the world. When existing traditional textures are examined, it is seen that there are many rules and patterns that make up the texture and reflect the architectural identity of the region. Vernacular architecture created by similarities seem like random emerged in architectural style of the method used for many years has enabled formation of a specific rule. Forms in this experience define the architectural language with rules. In this study, facades of 4 U-plan type traditional houses in the Sur İçi Region of Diyarbakır province were examined by the method of shape grammar. Based on the form grammar method, typological plan analysis and facade analysis of the houses were made and openings on the facade were defined with rules. With the help of data obtained, it has been suggested that the new constructions in the region should be compatible with the traditional architecture. This kind of work; it shows that design criterias can be produced based on rules.

Keywords: Diyarbakır traditional houses, Form grammar, Facade analysis, Architectural language

1. GİRİŞ

Dil, insanların birbiri ve çevresi ile olan etkileşimini sağlayan önemli araçlardan biridir. Mimari diller, nesilden nesile aktarılan ve günümüzde de varlığını devam ettirmekte olan birçok yapının oluşum şekline dayanmaktadır. Mimari diller kendisini oluşturan kurallar ve geometrik ilişkilerden oluşmaktadır. Geleneksel mimari diller zaman içerisinde değişimler yaşasalar da sahip olduğu kuralları geleceğe aktarmaktadırlar. Bu aktarım, farklı teknikler aracılığıyla yapılabilmektedir. Özellikle 1950 yılları sonrasında tasarım metodlarının kullanımına yönelik birçok öneri geliştirilmiştir (Karakoyun ,2010).Bilgisayar teknolojisinde yaşanan gelişmeler mimari tasarım anlayışını ve biçimlendirmeyi etkilemiştir. Teknik anlamda yaşanan bu gelişmeler mimari tasarımda karmaşık biçimlerin üretilmesini kolaylaştırmıştır.

Teknolojinin gelişmesiyle beraber mimari biçimlendirmede sayısal tabanlı birçok farklı yöntem kullanılmaktadır. Hazırlanan çalışmada sayısal tabanlı yöntemlerden biri olan biçim grameri yöntemi ele alınmıştır. Kullanılan bu tasarım yönteminde şekiller arasındaki ilişki, tasarımın şekillenmesinde rol alan asıl faktördür. Ayrıca biçimler arasında bu ilişkinin

kurulmasını ve tasarım dilinin oluşumunu sağlayan bazı kurallar bulunmaktadır. Bu kurallar matematik ve geometri esasına dayanmaktadır. Metinsel yazılarda yer alan; nokta, çizgi, yüzey ve kütle gibi karakterler yerine; geometrik elemanlar ile ifade edilmektedir. Üretken şekillendirme yaklaşımları ile mimari kimlik oluşturulurken, öncelikli olarak gerekli veriler nicel tasarımlardan alınır ve alınan bu sayısal veriler tasarım sürecinde kullanılarak somut veriler ile ifadesi sağlanır.

Dünyada geleneksel mimari dilin oluşumunu sağlayan birçok kural ve bileşen bulunmaktadır. Günümüzde sahip olduğu mimari kimliği korumaya çalışan tarihi yapılardan biri de Diyarbakır geleneksel evleridir. Ancak Diyarbakır Sur İçi Bölgesi'nde tarihi dokudan bağımsız bir şekilde ortaya konulan yeni yapılar, yöreye uygun özgün mimari dilin yok olma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Bölgede tarihi yapılara yapılan yanlış müdahaleler, tarihi dokunun zarar görmesine sebep olmuştur. Diyarbakır'ın geleneksel dokusunda olduğu gibi Ülkemizin pek çok yerinde de sadece gözlemlenerek tespit edilen bu problemin, bilimsel olarak ele alınmamış olması bölgedeki mimari yapılaşma açısından büyük eksiklik olarak görülmüş ve bu çalışmanın problemi olarak belirlenmiştir.

Yapılan analiz çalışmalarında amaç; cephede bulunan biçimsel elemanlar arasındaki ilişkileri ortaya koymaktır. Kullanılan bu yöntem ile bölgede yapılması düşünülen benzer nitelikteki yapılar için aynı stilde yeni cephe tasarımları oluşturulması cephelerin kompozisyonel biçimleri açısından karşılaştırılması ya da yeni tasarım stilleri oluşturulması hedeflenmiştir. Hazırlanan bu çalışma ile Sur İçi Bölgesi'nde yıkılmış yapıların yerine yapılacak yeni U plan tipli yapıların cephesel olarak geleneksel mimari dil ile uyum içinde olması için bu stillerin referans alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Çalışmada Diyarbakır ili, Sur İçi Bölgesi'nin, güneybatı ve güneydoğu kanadında bulunan mahallelere ait 20 adet Diyarbakır geleneksel konutun analizi yapılmıştır. Ancak hazırlanan çalışmada geleneksel U plan tipli konutlara ait mimari dili yansıtan tescillenmiş 4 adet geleneksel konut örnek olarak verilmiştir. Bu yapıların ve alanın seçilmesinde; Diyarbakır'da geleneksel mimari dili yansıtan evlerin bu bölgede çok sayıda bulunması etkili olmuştur. Ayrıca Sur İçi Bölgesi'nde yaşanan yıkım ve tahribattan kaynaklı, bölgede bilgilerine ulaşılabilen yapılar üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

Bu doğrultuda çalışmada biçim grameri yöntemi kullanılmıştır. Çalışma yönteminde öncelikli olarak Diyarbakır şehri ve geleneksel konut mimarisi, mimari dil ve biçim grameri ile ilgili kavramlara yönelik kaynak taraması yapılmıştır. Sonra biçim grameri yöntemi ile Diyarbakır Sur İçi Bölgesi'ne ait belirlenen 4 tane U plan tipine sahip Diyarbakır geleneksel evlerinin tipolojik ve cephesel analiz çalışmaları hazırlanmıştır. Ayrıca Diyarbakır geleneksel evlerine ait informal analiz çalışması da yapılmıştır. Informal analiz çalışması ile mekânların birbiri ile olan ilişkisi, biçimsel işleyişi, mekânların yönelimi, yükseklik değerleri ele alınmıştır. Analiz çalışmaları, biçim gramerinde kullanılan işlemlerden biri olan parametrik değişim yöntemi ile hazırlanmıştır.

Analiz çalışmalarından elde edilen veriler yorumlanarak U plan tipli konut tipolojileri için cephe açıklıklarına ait belli oranların tespiti yapıp somut veriler elde edilmiştir.

2. MATERYAL VE METOT

Çalışma kapsamında Sur İçi Bölgesi'nde bulunan geleneksel konutlar ve biçim gramerine yönelik literatür taraması yapılmıştır. Çalışmada, yöntem olarak; biçim grameri kullanılmıştır. Kullanılan gramer tabanlı bu yöntem, sayısal veriler ile ifadesi yapılan alternatif tasarımların üretimine olanak sağlayacaktır.

Çalışmada, Diyarbakır Sur İçi Bölgesi'nde belirlenen 4 tane U plan tipine sahip Diyarbakır geleneksel evlerine ait cephesel ve tipolojik analiz çalışmaları biçim grameri yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Ayrıca ele alınan her yapı aşağıda belirtilen informal analiz başlıkları özelinde değerlendirilmiştir. Bunlar:

- Bina aralığı,
- Yönlendirme,
- Yapı tipolojisi,
- Yapı yüksekliğidir.

Analiz sonucunda elde edilen veriler tablolaya aktarılmıştır. Biçim grameri ile yapılan analiz çalışmaları için parametrik değişim yöntemi kullanılmıştır. Kullanılan yöntem ve belirlenen kurallar aracılığıyla, eyvan kemeri, pencere, tepe pencereleri ve kapı gibi cephe elemanlarının en /boy oran hesaplamaları yapılmıştır.

Son aşamada ortaya konulan tasarım ölçütleri ile mimari değerlerin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca çalışma alanında yıkılmış olan yapıların yerine inşa edilecek U plan tipli geleneksel konutların tipolojik cephe biçimlenmesine yönelik altlık olarak kullanılması önerisinde bulunulmuştur.

2.1. Mimari Dil ve Biçim Grameri

Dil; insanların, duygularını, düşüncelerini sözcükler ya da işaretler aracılığıyla aktarmak için kullanılan bir haberleşme aracıdır. Farklı toplumlara ait duygu ve düşüncelerin; anlam, şekil ve ses aracılığıyla oluşan kurallar ile başkalarına aktarılabilmesini sağlayan gelişmiş bir ağ sistemdir (Dil, 2019).Yapılan araştırmalar sonucunda dilin yapısı ve mimari tasarımın oluşumları arasında önemli benzerliklerin var olduğu görülmektedir. Dillerde, sözcükler belirli kurallar ile bir araya gelirken mimari dilde ise biçimlerin yarattığı kurallar grameri tanımlanmaktadır.

Geleneksel mimaride kullanılan dil kavramı geniş bir zaman dilimini kapsayan yıllar içerisinde süregelen ve oluşumunu sağlayan belirli kuralların tekrarından oluşan bir düzen ve mimari birikime sahiptir. Dünyada çok sayıda geleneksel konut örneklerinin belli bir düzen ve tekrara sahip olduğu bilinmektedir. Bunlardan bazıları; Harran evleri, Trulli evleri, Mardin evleri, Santorini evleri, Hollanda kanal evleri vs.dir

Santorini evleri; mimari biçimlenmenin oluşmasında, toplumdaki sınıf farklılıklarının etkisinin görüldüğü örneklerden biridir. Yapımı kolay ve ekonomik olan bu evler yoksullar için mükemmel bir mesken alanı olarak yapılmıştır. Evler volkanik kayalara kazılarak yapılmaktadır. Bu açıdan evler, mağara evler veya kayaya oyulmuş anlamına gelmektedir. Bir zamanlar ev, kilise, depo olarak kullanılan yer altı yapılarıdır. Günümüzde zenginler dahil birçok farklı kesime hitap edecek kadar gelişme göstermiştir. Hem kübik formları hem de ışığı yansıtan beyaz renkleri ile dikkat çeken evler kayaya oyulmuş, temelsiz, tonozlu bir tavan ve dar bir cepheye sahiptir.

Geleneksel Santorini mağara evleri, genellikle tek odadan oluşup küçük ve mütevazı bir şekilde tasarlanmıştır. Evlere ait cephelerde küçük açıklıklar yer almaktadır. Topografya ile özdeşleşen bu evler, kübik bir forma sahip olup bunun sürekli tekrarlanmasıyla ortaya çıkan bir kompozisyonu tanımlamaktadır (Santorini, 2019) (Şekil 1-2).

Şekil 1. Santorini evleri, 2014 (Kişisel arşiv)
Şekil 2. Santorini evleri, 2014 (Kişisel arşiv)

Geleneksel Mardin taş evleri, bölgede bulunan sarı kalker taşı kullanılarak inşa edilmiştir. Kullanılan malzemenin doğası gereği ısı konforu sağlamaktadır. Evler genellikle bir veya iki katlı olup düz çatılı olarak inşa edilmiştir. Evlere ait bina formunun oluşumunda; oda, revak, avlu, köşk, eyvan gibi bileşenler etkili olmuştur. İnşa edilen evler topografya ile uyum içerisinde olup modüler forma sahiptir. Modüler olarak tekrar eden geleneksel Mardin evleri kendine has bir mimari dil ortaya koymuştur (Şekil 3-4).

Şekil 3. Mardin evleri, 2018 (Kişisel arşiv)
Şekil 4. Mardin evleri, 2018 (Kişisel arşiv)

Mevcut yöresel mimari dillerde bulunan düzen aracılığıyla analiz ve çözümlemeler yapılabilmektedir. Bu analizin yapılabilmesi için geleneksel yapıların bileşenlerinin ve bu bileşenlerin oluşumunu sağlayan kuralların incelenmesi gerekmektedir. Mimari dillerin gramerini, dilin bileşenleri ve oluşum kuralları tanımlamaktadır. Bu kuralların oluşum ve biçimlenmesinde yaşantının da etkisi bulunmaktadır.

"Gramer" sözcüğü ilk defa, Chomsky tarafından kullanılmıştır. 1970 li yıllarda Stiny ve Gibs (1977), üretim sistemlerini ifade eden gramer kavramının, kurala dayalı algoritmik yapısını ortaya koyan çalışmalar yapmıştır. Algoritma ile tespiti yapılan problemlere yönelik çözümler formülize edilebilmektedir (Aksoy, 2001). Ancak yapılan tasarımlarda asıl amaç tasarımı formülize etmek değil, tanımlanan kurallar aracılığıyla alternatif yeni tasarımlar oluşturabilmektir. Tanımlanan kurallar ile var olan mimari dil yeniden yorumlanarak farklı sonuçlar ortaya konulmaktadır.

Diller sahip oldukları sözcükler ve bu sözcükleri bir arada tutan kurallardan oluşurken biçim gramerleri ise biçimler ve biçimlerin mekânsal ilişkilerini ele alan kurallardan oluşmaktadır.

Biçim grameri kullanılarak yapılan tasarımlarda;

- orijinal tasarım dilleri üretmek,
- mevcut tasarım dilleri içerisindeki dönüşümü modellemek,
- mevcut tasarım dillerine ait analizler yapmak,
- mevcut tasarım dillerinden faydalanarak mevcut bulunan başka bir tasarım dilini oluşturmak,
- mevcut tasarım dillerinden alternatif yeni tasarım dilleri oluşturmak amaçlanmaktadır (Özkaraduman, 2010).

Biçimler var olan mimar dili tanımlayan, değişim ve dönüşümlere açık elamanlardır. Tasarımcı biçim setinde yer alan biçimleri çeşitli işlemlerle ilişkilendirebilir, kurallar çerçevesinde farklı kompozisyonlar oluşturabilmektedir (Kalkan, 2019). Yeni biçimler üretmek için, biçimler üzerinde uygulanan işlemler şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Boolean İşlemleri
- Öklit dönüşümleri
- Bir şeklin üzerinde parametrik değişimler yapılması.
- Bir şeklin yerini başka bir şeklin almasıdır (Knight, 1994).

Boolean İşlemleri

Boolean işlemleri bir başlangıç biçimi üzerine uygulanmaktadır. Geometrik biçimler üzerinde toplama ve çıkarmaya dayalı olarak biçim üzerinde yapılan matematiksel işlemlerdir.

Öklid dönüşümleri

Öklit dönüşümleri ile biçimler üzerinde yapılan öteleme, döndürme, ölçeklendirme ve ayna görüntüsü alma işlemleri ile farklı şekiller elde edilebilmektedir.

- Öteleme; şekil ve ölçüyü koruyup sadece şeklin konumu değiştirmektedir.
- Döndürme; biçimin şekli ve bir tek noktası sabit kalıp hareket ettiren dönüşümdür.
- Ölçeklendirme; biçimin şeklinin orantılı olarak değiştirildiği dönüşümdür.

Ayna görüntüsü alma

Biçimin şeklini sabit tutup x ve y koordinatlarında değişiklik yapan dönüşümdür (Aksoy 2001).

Parametrik Değişimler

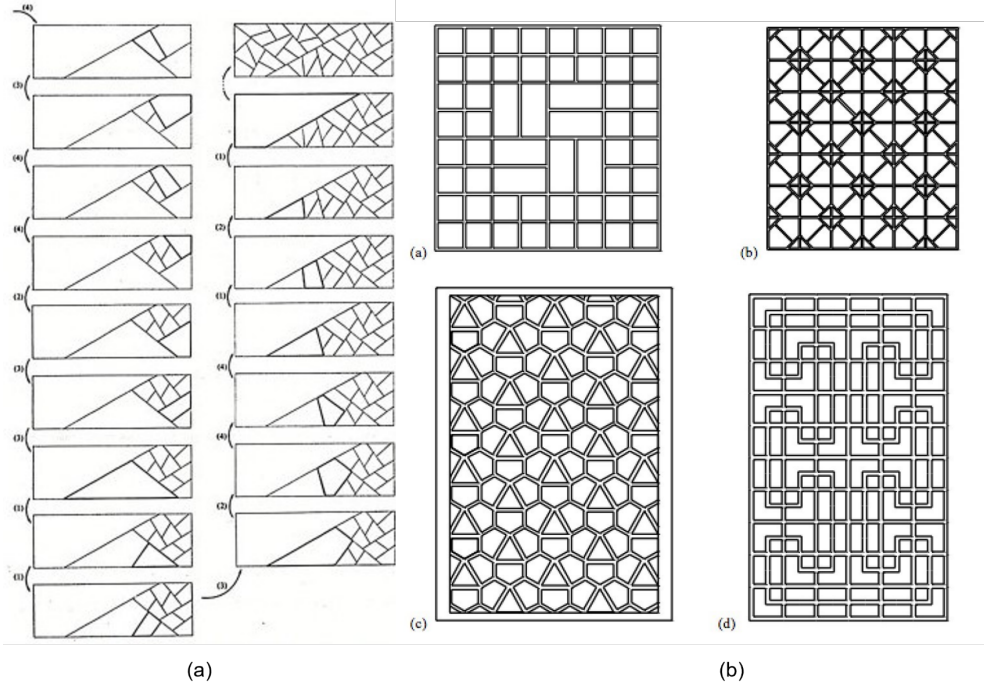
Biçimi oluşturan vektörlerin koordinatlarının değişken olması, biçimin parametrik olduğunu göstermektedir. Parametrelere değer verilmesi o şekli özelleştirir (Mitchell, 1986). Biçim üzerinde yapılan değişim, ilk biçimin tamamen değişmesine yol açabilir aynı zamanda aynı kuralın alt alternatiflerini üretebilir.

Şeklin yerini alma işlemleri

Bir bütünü oluşturan biçimlerin sayısı ve birbiriyle olan ilişkisi bozulmadan, yeni bir biçim elde edilmektedir. Bu yöntem ile tasarımın detay seviyesi artırılıp azaltılabilmektedir (Aksoy, 2001). Bu yöntem ile biçimler üzerinden yapılan farklı işlemler ile farklı üretimler sağlanabilmektedir.

Stiny (1977) , M.Ö 1000 ve M.S 1900 yılları arasında tasarlanan Çin pencere kafes sistemlerini biçim grameri yöntemi ele almıştır. Analitik olarak ele alınan ilk biçim grameri çalışmalarından biridir. Analiz sonucunda tespiti yapılan kurallar aracılığıyla farklı Çin buz ışınlarının üretilmesi sağlanmıştır. Çin buz ışınlarına ait biçim grameri 5 kuraldan oluşmaktadır bunlar;

- Kural 1: Başlangıç biçimi olan üçgenin iki kenarının arasından bir çizgi geçirerek, bir üçgen ve düzgün olmayan bir dörtgen elde edilmektedir.
- Kural 2: Düzgün olmayan dörtgenlerde uygulanabilir; bir dörtgenin iki kenarı arasına çekilen çizgiyle şekli bir üçgen bir de beşgen oluşturacak halde bölmeyi amaçlamaktadır.
- Kural 3: Düzgün olmayan dörtgenlerde uygulanabilir; bir dörtgenin iki kenarı arasına çekilen çizgiyle şekli bir üçgen bir de beşgen oluşturacak halde bölmeyi amaçlamaktadır.
- Kural 4: Beşgenlere uygulanabilen bir kuraldır; şekilden bir dörtgen ya da beşgen elde edilir.
- Kural 5: Başlangıçtan var olan nokta sembolünün silinmesidir (Stiny, 1977) (Şekil 5).

Şekil 5. Çin kafes tasarımları (a) ve (b) (Stiny, 1977)

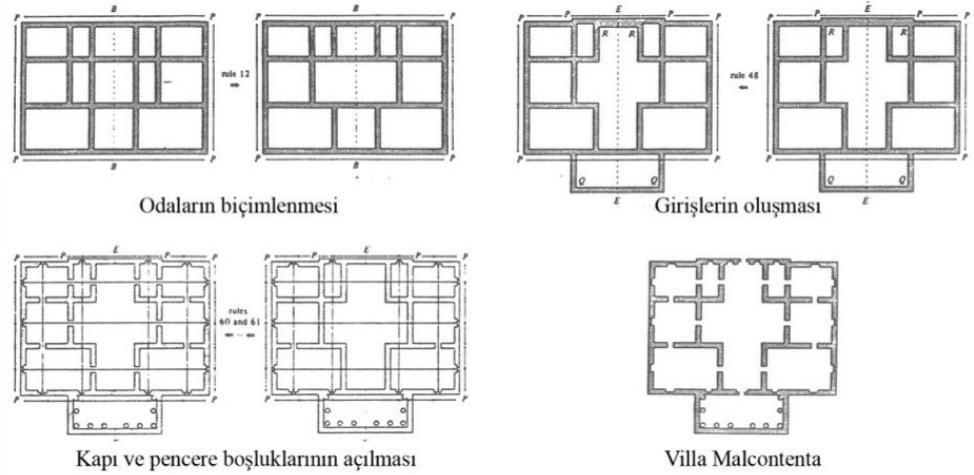
Tasarımcı biçim setinde bulunan biçimleri, belirli kurallar ve işlemlerden yararlanarak farklı kompozisyonlar elde edebilmektedir. Tasarım yaparken hem mekânsal hacmin biçimine hem de kütlelinin biçimine dikkat edilmelidir.

2.1.1. Mimaride Biçim Gramerinin Kullanım Alanı

Biçim grameri, başta mimarlık olmak üzere farklı sanat dallarında, bilgisayar destekli tasarım ve benzeri alanlarda kabul görmüş ve çeşitli tasarım dillerini anlamak, temsil etmek ve orijinal tasarımlar yaratmak için kullanılmaktadır. Mimarlık alanında biçim gramerleri karmaşık fonksiyonlara sahip yapılarda kullanıldığı gibi daha yalın fonksiyon ilişkilerine sahip konutlarda da kullanılmaktadır. Konut tasarımında, mevcut konutların analizinde ve toplu konutlarda özellikle konutların birbiriyle olan

ilişkilerini kurgulamak amacıyla biçim gramerleri kullanılmıştır. Konutlarda biçim grameri analizinde; Wright'ın Prairie stili ev tasarımları (Koning, Elizenberg, 1981), Queen Anne Evleri (Flemming, 1987), Geleneksel Türk Evleri (Çağdaş,1996) ve Hayat Evleri (Çolakoğlu, 2001) gibi çalışmalar yer almaktadır.

Stiny ve Mitchell 1978 yılında Palladio villalarına ait mimari dili tanımlayıp bir gramer geliştirmek için yapının zemin kat planlarını referans almıştır. Bu analiz çalışması konut mimarisine yönelik yapılan ilk gramer çözümlemelerindedir. Biçim grameri kuralları ile oluşturulan bu tasarım 8 aşamadan oluşmaktadır (Stiny, 1977). Bunlar; (1) gridal düzlem tanımlanması; (2) dış duvar tanımlanması; (3) oda tasarımı; (4) iç duvar tasarımı; (5) portikolar ve ana girişler ; (6) sütunlar - dış süsleme ; (7) kapılar ve pencereler; (8) son aşamada ise Villa Malcontenta'nın planı üretilmiştir (Stiny ve Mitchell, 1978) (Şekil 6).

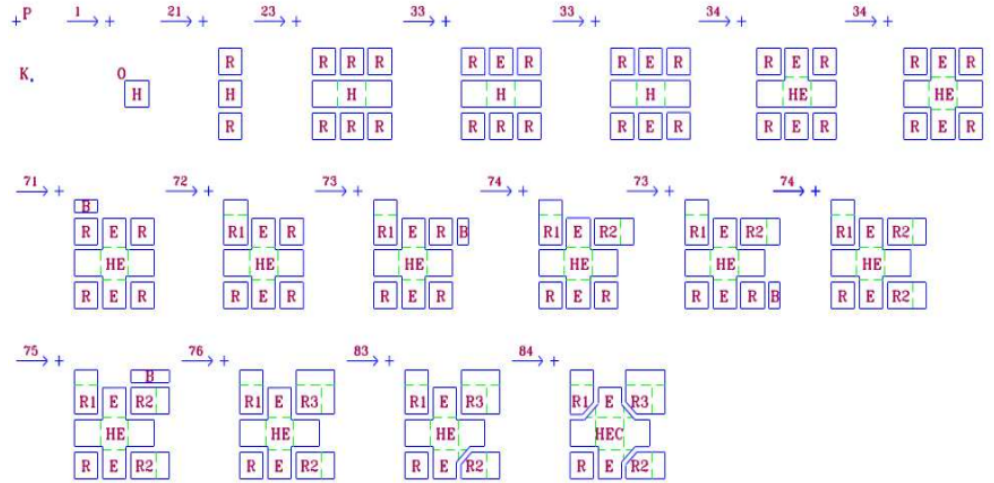
Şekil 6. Palladio villaları (Stiny ve Mitchell, 1978).

Türk evlerinde oda ve sofaların biçimleri, sayıları plan tipinin oluşmasında doğrudan etkili olmuştur. Oda sayısının fazlalığı veya azlığı, sofanın yeri ve şeklinin farklılığı gibi sebeplerden dolayı plan tipleri değişikliğe uğrayabilmektedir. Bir oda veya sofa modülünün sayısının değişimin farklı plan tiplerinin oluşumuna olanak sağlaması biçim grameri yöntemi ile kullanımının ne derece önemli ve yatkın olduğunu göstermektedir (Şekil 7).

Oda					Oda
Oda ve ayran					Oda ve ayran
Oda ve küçük oda					Oda ve küçük oda
Oda, ayran ve küçük oda					Oda, ayran ve küçük oda
	Sofasız ev tipi	Dış sofalı ev tipi	İç sofalı ev tipi	Orta sofalı ev tipi	

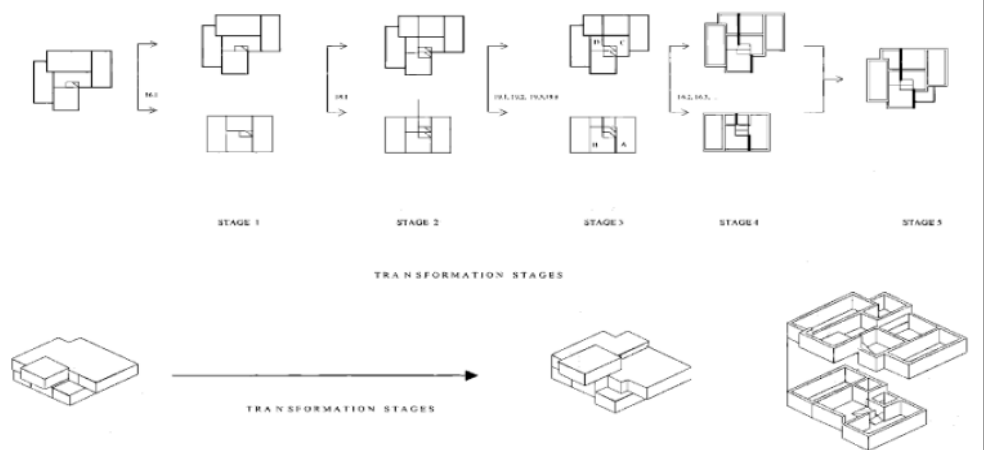
Şekil 7. Sedat Hakkı Eldem'e göre Türk Evi'nin Plan Tipolojisi (Türk evi, 2006)

Çağdaş (1996) ,1984 te Eldem'in Türk Evi'ni plan tipolojilerine göre sınıflandırılması üzerinden 2 aşamalı bir çalışma yürütmüştür. Birinci bölümde, 2 boyutlu parametrik biçim grameri yöntemi ile planların analizi yapılmıştır. Planların oluşturulmasındaki yaklaşım ve ilkeleri tanımlayabilmek için biçim kuralı şeması oluşturulmuştur (Çağdaş, 1996). Biçim kuralı şemasını kullanarak iç sofalı, dış sofalı, sofasız, orta sofalı plan tiplerini üreten kurallar belirlemiştir. İkinci bölümde ise Geleneksel Türk evleri için plan üreten parametrik biçim grameri tanıtılmıştır. Böylece biçim kuralı şemasındaki kural setlerinin belli bir düzende uygulanmasıyla türeyen yeni, çağdaş konut tipleri üretmiştir (Şekil 8).

Şekil 8. Geleneksel Türk Evleri (Çağdaş, 1996)

Çolakoğlu (2005), doktora çalışmasında Saray Bosna'da bulunan, Hayat evlerine yönelik geliştirdiği gramer kuralları ile bu bölge için Hayat evlerinden türeyen yeni, konut tipleri oluşturmuştur. Bu çalışmada biçim grameri yöntemini, hem analiz hem de orijinal tasarımı üretmek için kullanmıştır (Çolakoğlu, 2005) (Şekil 9).

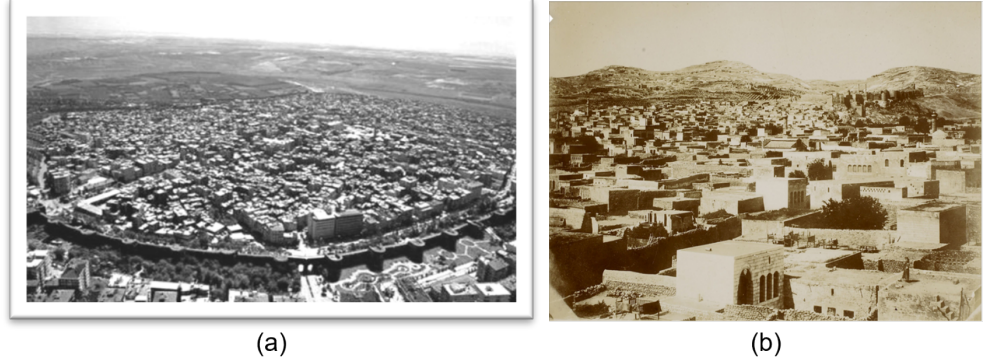
Şekil 9. Hayat evinin biçim grameri kuralları (Çolakoğlu, 2005)

Biçim grameri yöntemi kullanılarak birçok alanda olduğu gibi mimarlık alanında da farklı şekilde kullanımların olduğu görülmektedir. Hazırlanan çalışmada ise Diyarbakır geleneksel evleri bu yöntem ile analiz edilerek somut verilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

2.2. Diyarbakır Şehri ve Geleneksel Evleri

Tarih boyunca Amid, Amida, Diyar-Bekr, Diyarbekir, Kara-Amid, Diyarbakır isimleri ile anılan kent Mezopotamya'nın kuzeyinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin orta bölümünde konumlanmıştır (Diyarbakır,2019).

Şehrin tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Diyarbakır şehri, sahip olduğu anıtsal yapıları, geleneksel konutları, kalesi gibi kültür mirası değerleri, günümüzde de yansıtan önemli kentlerden biridir. Diyarbakır şehrine ait geleneksel yerleşim dokusunda bulunan; hanlar, surlar, çeşmeler, hamamlar, camiler, mescitler, köşkler, kiliseler ve geleneksel ev gibi öğelerin Diyarbakır şehir mimarisinin oluşumunda önemli rol oynamaktadır (Şekil 10).

Şekil 10. Diyarbakır Sur İçi bölgesi (a) ve (b)
(Havva ve Sare ,2017)

Diyarbakır Sur içi bölgesine ait önemli yapı türlerinden biri olan geleneksel konutlar, güneşten yararlanma veya uzaklaşma faktörlerine bağlı olarak konumlanmıştır. Ayrıca mahremiyetin sağlanabilmesi için evler, dışa değil, içe dönük olacak şekilde avluya baktırılmıştır. Ayrıca bölgeye hakim olan karasal iklimden kaynaklı cephe yüzeylerin dış hava ile olan temasını olabildiğince azaltmak için bina kütleleri komşu bina kütlelerine olabildiğince bitişik yapılmıştır.

Diyarbakır geleneksel konutların mimari biçimlenmesinde;

- iklim,
- sosyal ve kültürel etmenler,
- topografik özellikler,
- malzeme,
- ekonomik durum,
- surlar etkili olmuştur.

2.2.1. Diyarbakır Geleneksel Konut Mimarisi Plan Özellikleri

Bölgede Diyarbakır şehrine özgü yapı karakterini oluşturan birçok etmen olduğu gibi Diyarbakır geleneksel evlerine ait başlıca mekânlar bulunmaktadır. Bunlar;

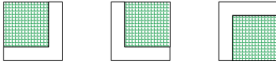
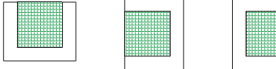
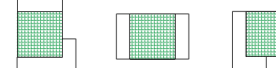

- eyvan,
- avlu,
- mekâna özgü öğeler,
- odalar, servis kısımlarıdır.

Plan şeması olarak; Diyarbakır geleneksel evleri; ortada avlu ve avluyu saran mekân birimlerinden oluşmaktadır. Avlu etrafında bulunan her bir mekân baktığı yöne göre farklı özellikler taşımaktadır. Geleneksel konutların zemin katında tuvalet, mutfak, ahır nadir de olsa banyo gibi servis mekânları bulunmaktadır. Ayrıca zemin katta sıkça rastlanan kemerli eyvanlar ve odalar önemli bir mimari unsurdur. Zemin+1 katta; eyvanlar, odalar ve az da olsa bir tuvalet yer almaktadır. Bodrum kat ise genellikle kiler ve depo alanı olarak değerlendirilmiştir. Üst katlar ve zemin kat arasındaki bağlantı; eyvan, avlu, aralık gibi birimlerde bulunan merdivenler aracılığıyla çözümlenmiştir. Bodrum kattan zemin kata erişim ise avluda yer alan merdivenlerle sağlanmaktadır.

Diyarbakır geleneksel evleri avlu etrafında bulunan kitlelere göre I, L,U, iç avlulu plan tipi şeklindedir.

- I Tipi Plan: Ortada konumlanan avlunun karşılıklı iki kenarında mekânlar yer almaktadır. Bu plan tipleri karniyarık plan tipi olarak da tanımlanmaktadır.
- L Tipi Plan: Avlunun herhangi komşu iki kenarında mekânların bulunduğu plan tipidir.
- U Tipi Plan: Avlunun üç tarafında mekânlar yer alırken bir tarafı sokağa, bakmaktadır.

- İç Avlulu Plan Tipi: Avlunun dört tarafında mekânlar bulunmaktadır. Bu tip planlarda yazlık, kışlık ve baharlık bölümlere ait tüm mekânlar yer almaktadır (Şekil 11). Çalışma kapsamında U plan tipleri ele alınacaktır.

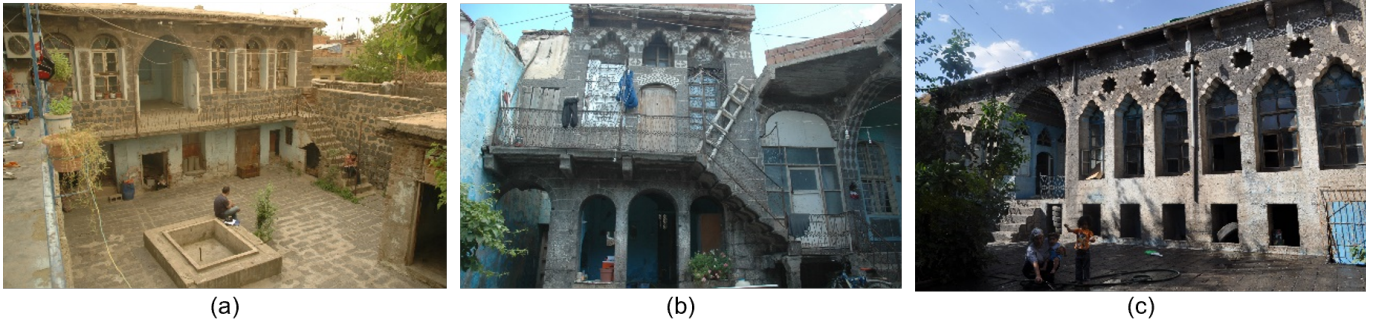
Plan Tipleri	Kütelerin Avlu Etrafındaki Konumları
L Plan Tipi	
U Plan Tipi	
I Plan Tipi	
İç Avlulu Plan Tipi	

Şekil 11. Diyarbakır geleneksel evleri,
mevsimlik kitlelerin konumu (Kişisel arşiv)

2.2.1.1. Cephe Özellikleri

Diyarbakır geleneksel evlerinde mekânlarda yaşanan hayat ve yaşanan mekânlara ait özellikler dış cepheden okunabilmektedir. Cepheler baktıkları yönlere göre şekillenmiştir. Evlere ait cephelerde bulunan açıklıkların sayısı, şekli ve büyüklüğünün değişkenlik göstermesi cephelerde farklılığın oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca Diyarbakır geleneksel evlerinde parsel büyüklüğüne bağlı olarak değişen oda sayısı da cepheyi etkilemektedir.

Diyarbakır geleneksel evlerinde sokak avlu ilişkisi ve buna bağlı olarak mahremiyet olgusu, kullanıcının sosyo-kültürel yapısı önem arz etmektedir. Mahremiyet olgusu evlerin planlamasına etki edecek kadar önem arz ettiği için evler içe dönük bir yaşam şekline sahiptir (Dağtekin, 2018). Konutların avluya bakan iç cephelerinde açıklık sayısı artırılıp süslemeler daha yoğun olacak şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca kat yüksekliği ve cumba faktörü Diyarbakır geleneksel evlerinin üç boyutlu olarak şekillenmesinde de etkili olmaktadır. İhtiyaç halinde pencere açıklıkları, cumbaların genel olarak dar kenarında konumlanacak şekilde kullanılmaktadır (Şekil 12).

Şekil 12. Diyarbakır geleneksel evleri (a), (b)
ve (c) (Kişisel arşiv)

Genellikle Diyarbakır geleneksel evlerinde cepheyi şekillendiren mimari elemanlar; kapılar, pencereler, çıkmalar, gezemek, eyvan, malzeme, çatı- saçak ve süslerdir.

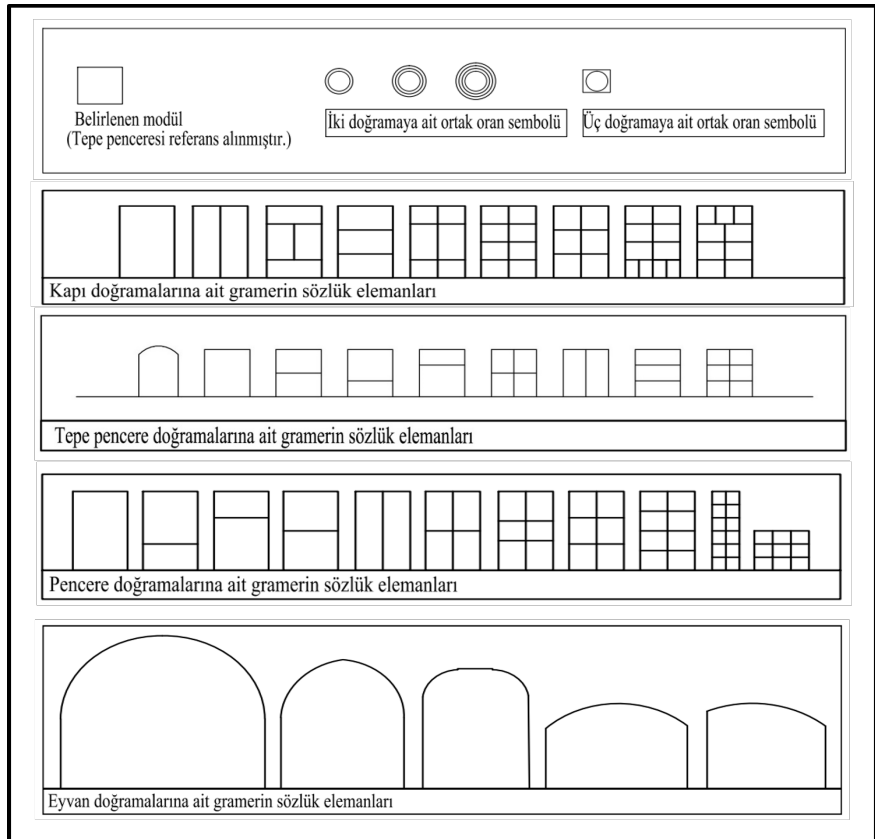
3. BULGULAR

Çalışmada Diyarbakır Sur İçi Bölgesi'nin güneybatı ve güneydoğu kanadına yer alan U plan tipolojisine sahip Diyarbakır geleneksel evlerinin öncelikli olarak fonksiyonel analizi yapılmıştır. Daha sonra incelenmesi yapılan konutların avluya bakan iç cephelerinde yer alan açıklıklar üzerinden, biçim grameri yöntemi ile analiz çalışması hazırlanmıştır.

3.1. Diyarbakır Geleneksel Evlerine İlişkin Tasarım Gramerinin Oluşumu

Çalışma kapsamında Diyarbakır geleneksel evlerine ait mimari dilin tanımlanması için öncelikle gramer dili çözümlenmiştir. Gramer dilinin tanımlanabilmesi için belirli sözlük elemanları hazırlanmıştır. Burada bahsedilen sözlük elemanları belirlenen bir modülün kullanımıyla cephede bulunan doğrama açıklıklarına yönelik farklı biçimlerin oluşabilme durumunu ifade etmektedir. Bu biçimsel farklılıkların her biri farklı bir gramer dilini tanımlamaktadır. Bunun için ilk olarak cephe elemanlarının en küçüğü olan tepe penceresi ölçüleri referans alınacak şekilde bir modül belirlenmiştir. Referans alınan modül, 40 x 45 cm ölçülerine sahiptir. Belirlenen modülün çoğaltılıp bir araya getirilmesi ile iki boyutta bir gridal düzlem elde edilmiştir. Cephede bulunan eyvan, pencere ve kapı doğramalarına ait açıklıklar bu gridal düzleme aktarılmıştır. Belirlenen doğrama açıklıkları üzerinden oransal hesaplamalar yapılmıştır. Böylece cephede bulunan açıklıklar arasındaki oransal uyum, somut verilerle ortaya konmuştur.

Gramer dilinin belirlenmesinde aşağıdaki şekilde yer alan sözlük elemanları kullanılmıştır (Şekil 13).

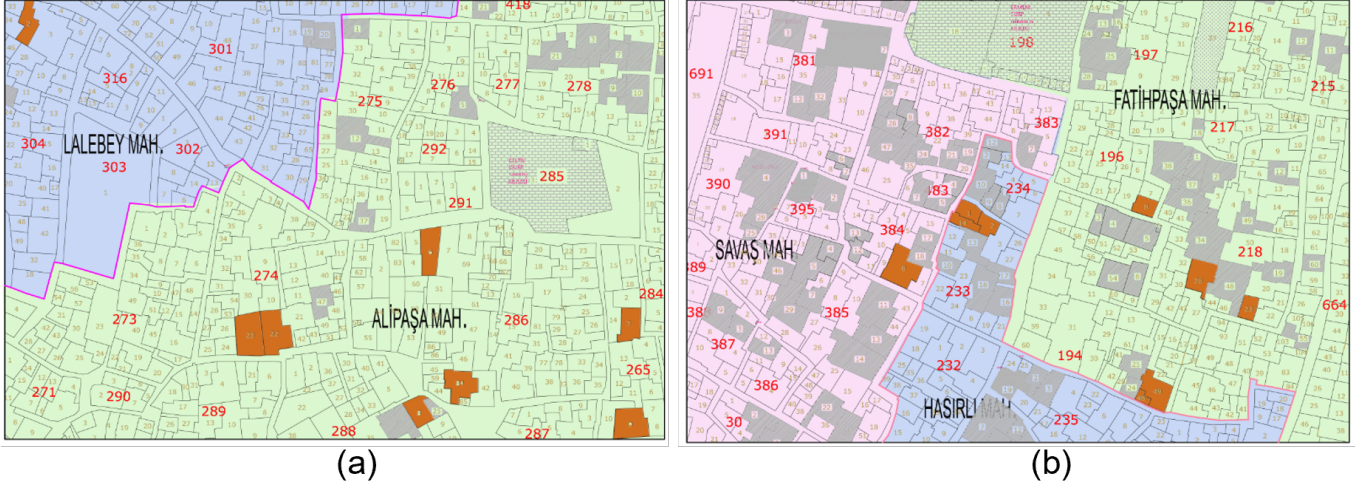
Şekil 13. Gramerinin sözlük elemanları
(Gökçe,2020)

Çalışma kapsamında Diyarbakır geleneksel evlerine ait cephe elemanlarından kapı, pencere ve eyvan açıklıkları üzerinden cephe analizi yapılmıştır.

3.1.1. U Plan Tipli Diyarbakır Geleneksel Evlerinin Cephe Biçimlenmesinde Biçim Grameri Analizi

Biçim grameri yöntemi ile analizi yapılan 4 adet U plan tipine sahip Diyarbakır geleneksel evlerinin tipolojik ve cephesel analiz verileri sonucunda elde edilen oranlar tablolaştırılmıştır. Ayrıca her konuta ait informal analiz verileri de tabloya aktarılmıştır. İncelenen konutlar aşağıdaki haritada belirtilmiştir (Şekil 14).

Şekil 14. Diyarbakır Sur İçi bölgesinde analizi yapılan konutlar (a) ve (b) (Kişisel arşiv)

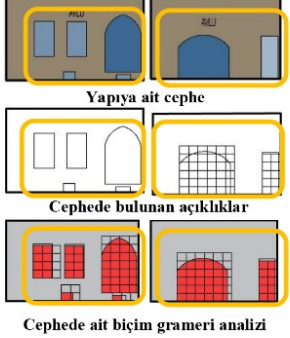

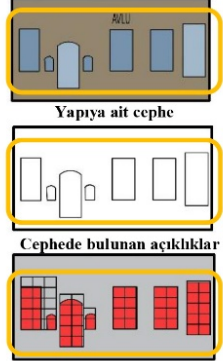

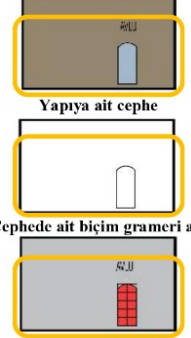

265-3 ada ve parsel nolu konuta ait kimlik bilgileri aşağıdaki gibidir (Gökçe,2020) (Tablo 1).

ADRES: ADA/PARSEL 265/3	GÖRSELLER	BİLGİLER
  265/3 nolu yapı konumu	 265/3 nolu yapıya ait görseller	 <p>Yapı, Sur içi bölgesinin güneybatı kanadında bulunan Alipaşa mahallesinde yer almaktadır. 2016 yılında yaşanan çatışmalar yapının önemli derecede hasar görmesine sebebiyet vermiştir. B+Z katlı olan yapı, yıkılmadan önce çekilen fotoğraflar ve yapılan karşılaştırmalı analizler sonucu inşa edilip tescillenmiştir.</p>
 Bodrum kat tipolojik analizi	 Bodrum kat tipolojik analizi	Bodrum kat yapının batı ve güney cephesinde bulunmaktadır. Merdiven rıht yükseklikleri 22 cm ve basamak genişliği ise 28 cm olan 7 basamaklı merdiven ile avludan bodrum kata ulaşılmaktadır. Bodrumda genellikle depo alanı olarak değerlendirilen iki oda bulunmaktadır. Ayrıca bodrum kat yüksekliği 2.02 m olup aydınlatılmasını sağlayan 55*90 cm ölçülerinde tepe pencereler bulunmaktadır.
 Zemin kat tipolojik analizi	 Zemin kat tipolojik analizi	Zemin katta mekanlar, dikdörtgen bir forma sahip avlu etrafında şekillenmiştir. Avluya giriş doğu cephesinden yapılmaktadır. Avlunun etrafında oda, eyvan, mutfak, wc birimleri bulunmaktadır. Mekanlar kuzey, güney ve batı cephesinde bulunmaktadır. Zemin kat mekanların iç yüksekliği, güney ve batı cephesinde, 3.12 m iken kuzey cephesinde 4.00 m dir.

Tablo 1. 265-3 nolu yapıya ait kimlik bilgileri

265-3 ada ve parsel nolu konuta ait cephe analizi aşağıdaki gibidir (Gökçe,2020) (Tablo 2).

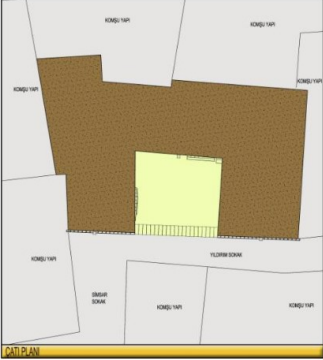
ADRES:ADA/PARSEL 265/3	GÖRSELLER	BİÇİM GRAMERİ ANALİZİ
	 <p>Güney cephesi</p>	 <p>Yapıya ait cephe</p> <p>Cephede bulunan açıklıklar</p> <p>Cephede ait biçim grameri analizi</p>
	 <p>Batı cephesi</p>	 <p>Yapıya ait cephe</p> <p>Cephede bulunan açıklıklar</p> <p>Cephede ait biçim grameri analizi</p>
	 <p>Doğu cephesi</p>	 <p>Yapıya ait cephe</p> <p>Cephede ait biçim grameri analizi</p> <p>Cephede bulunan açıklıklar</p>

Tablo 2. 265-3 nolu yapının cephe analizi

Yapılan analizler sonucunda doğrama açıklıklarına yönelik belirli oranlara ulaşılmıştır. Pencere boyutlarına ait en boy ölçüsü 80-150 cm olup yaklaşık olarak 1/2 lik bir orana sahiptir. Bodrum pencereleri ise 35-45 cm ölçülerine sahiptir. Pencereler lentolu olup ahşap doğrama detayına sahiptir. Kapılar ise 80-90/ 200-210 cm aralığında değişen ölçülere sahiptir. Kapılar ise yaklaşık 2/5 lik bir orana sahiptir. Ayrıca avluya giriş kapıları 100/200 cm ölçülerinde olup çivili ve lentolu bir tasarıma sahiptir. Eyvana, geçişlerde 250/210 cm ölçülerinde basık kemerli lentolu bir kapı kullanılmıştır.

Hazırlanan çalışmada, belirlenen modüllerin birleşmesi ile büyüyüp küçülen cephe açıklıkları olduğu görülmektedir. Cephede bulunan doğrama açıklıkları, referans alınan modül ile hazırlanan gridal düzleme aktarılmıştır. Analiz sonucunda cephe açıklıklarına ait oranların 1/2 ve 1/3 lük değerlere sahip olduğu görülmüştür.

Yapı tipoloji, yönlendirme, kat yükseklikleri, bina aralığı parametrelerini içeren yapıya ait informal biçimsel analiz bilgileri aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Gökçe,2020) (Tablo 3).

265/3 NOLU YAPIYA AIT İNFORMAL BİÇİMSEL ANALİZ BİLGİLERİ		
	Yapı Tipolojisi	Yapı U formu olup mekanlar kuzey, güney ve batı cephesinde bulunmaktadır.
	Yönlendirme	Yapıya ait mekanlar avluya yönlendirilmiştir. Yönlendirilen mekanlar avluya bakan cepheleeri şekillendirilmiştir. Kuzey cephesinde Pa+Ka, Güney cephesinde, Ea+Pa+Ka açıklıkları, batı cephesinde Ea+Pa+Ka açıklığı bulunmaktadır.
	Kat Yükseklikleri	Güney ve batı cephesi tek katlı olup 2.54 m yüksekliğindedir. Kuzey cephesi ise tek katlı ve 2.26 m yüksekliğindedir.
	Bina Aralığı	Yapının kuzey, güney ve batı kanadında mekanlar bulunmaktadır. Bu cepheler bitişik nizamlı olup cephe açıklığı çok nadir bulunmaktadır. Doğu cephesi ise sokağa bakmaktadır.
Ea: Eyvan açıklığı , Ka: Kapı açıklığı, Pa: Pencere açıklığı		

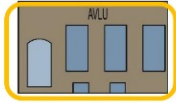

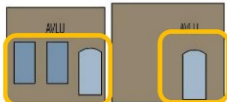

Tablo 3. 265-3 nolu yapının informal analiz tablosu

233-2 ada ve parsel nolu konuta ait kimlik bilgileri aşağıdaki gibidir (Gökçe,2020) (Tablo 4).

ADRES: ADA/PARSEL 233/2	GÖRSELLER	BİLGİLER
  <p>233/2 nolu yapı konumu</p>	 <p>233/2 nolu yapıya ait görseller</p>	 <p>Yapı, Sur içi bölgesinin güneydoğu kanadında bulunan Hasırlı mahallesinde yer almaktadır. 2016 yılında yaşanan çatışmalar yapının önemli derecede hasar görmesine sebebiyet vermiştir. B+Z+1 katlı olan yapı, yıkılmadan önce çekilen fotoğraflar ve yapılan karşılaştırmalı analizler sonucu inşa edilip tescillenmiştir.</p>
 <p>Bodrum kat tipolojik analizi</p>		<p>Bodrum kat yapının doğu ve güney cephesinde bulunmaktadır. Merdiven rıht yükseklikleri 23 cm ve basamak genişliği ise 29 cm olan 6 basamaklı merdiven ile avludan bodrum kata ulaşılmaktadır. Bodrum katta 2 oda bulunmakta ve genellikle depo alanı olarak değerlendirilen mekânlardır. Ayrıca bodrum kat yüksekliği 1.95 m olup aydınlatılmasını sağlayan 50*65 ölçülerinde tepe pencereler bulunmaktadır.</p>
 <p>Zemin kat tipolojik analizi</p>		<p>Zemin katta mekanlar, dikdörtgen bir forma sahip avlu etrafında şekillenmiştir. Avlunun etrafında oda, eyvan, mutfak, wc birimleri bulunmaktadır. Zemin kat mekanların iç yüksekliği doğu ve güney cephesinde 2.80 m iken batı cephesinde 2.53 m dir. Ayrıca bodrum ve Z+1 kata ulaşmayı sağlayan merdivenler avluda bulunmaktadır.</p>
 <p>Zemin +1 kat tipolojik analizi</p>		<p>Z+1 katta oda ve gezemek bulunmaktadır. Mekan iç yüksekliği 2.85 m, üst bitiş kotu 4.34 m dir. Bu katta avludan 12 basamaklı, 25 cm rıht yüksekliğine sahip taş merdiven ile ulaşılmaktadır.</p>

Tablo 4. 233-2 nolu yapıya ait kimlik bilgileri

233-2 ada ve parsel nolu konuta ait cephe analizi aşağıdaki gibidir (Gökçe,2020) (Tablo 5).

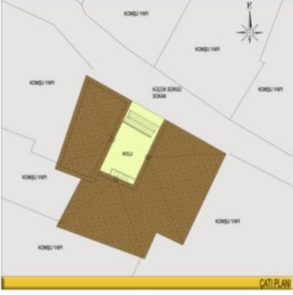
ADRES:ADA/PARSEL 233/2	GÖRSELLER	BİÇİM GRAMERİ ANALİZİ
	 <p>Doğu cephesi</p>	 <p>Yapıya ait cephe</p> <p>Cephede bulunan açıklıklar</p> <p>Cephede ait biçim grameri analizi</p>
	 <p>Kuzey cephesi</p> <p>Güney cephesi</p>	 <p>Yapıya ait cephe</p> <p>Cephede bulunan açıklıklar</p> <p>Cephede ait biçim grameri analizi</p>
	 <p>Batı cephesi</p>	 <p>Yapıya ait cephe</p> <p>Cephede bulunan açıklıklar</p> <p>Cephede ait biçim grameri analizi</p>

Tablo 5. 233-2 nolu yapının cephe analizi

Yapılan analizler sonucunda doğrama açıklıklarına yönelik belirli oranlara ulaşılmıştır. Ahşap doğrama detayı bulunan pencereler yaklaşık olarak 80 -165, 50-65 cm ölçülerine sahiptir. Basık kemer tipli kapılar 2/5 lik orana sahip olup ölçüleri 80-90/ 190-200 cm arasında değişmektedir. Ayrıca eyvan doğramalarına ait açıklıklardan biri yuvarlak kemerli olup 217/200 cm ölçülerine sahiptir, diğer eyvan doğrama açıklığı ise basık kemerli ve 160/190 cm ölçülerindedir.

Cephede bulunan doğrama açıklıkları, referans alınan modül ile hazırlanan gridal düzleme aktarılmıştır. Analiz sonucunda cephe açıklıklarına ait büyüme küçülme oranlarının tespiti yapılmıştır.

Yapı tipoloji, yönlendirme, kat yükseklikleri, bina aralığı parametrelerini içeren yapıya ait informal biçimsel analiz bilgileri aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Gökçe,2020) (Tablo 6).

233/2 NOLU YAPIYA AIT İNFORMAL BİÇİMSEL ANALİZ BİLGİLERİ		
	Yapı Tipolojisi	Yapı U formu olup mekânlar; güney, doğu ve batı cephesinde bulunmaktadır.
	Yönlendirme	Yapıya ait mekânlar avluya yönlendirilmiştir. Yönlendirilen mekânlar avluya bakan cepheleri şekillendirilmiştir. Kuzey cephesinde Ka, Güney cephesinde, Pa+Ka açıklıkları, doğu cephesinde Ea+Pa+Ka açıklıkları ve batı cephesinde Ea+Pa+Ka açıklığı bulunmaktadır.
	Kat Yükseklikleri	Güney ve doğu cephesi tek katlı ve yapının üst bitiş kotu 2.08 m yüksekliğindedir. Batı cephesi ise Z+1 katlı ve 4.34 m yüksekliğindedir.
	Bina Aralığı	Yapının güney, doğu ve batı kanadında mekânlar bulunmaktadır. Bu cepheler bitişik nizamlı olup cephe açıklığı çok nadir bulunmaktadır. Kuzey cephesi ise sokağa bakmaktadır.
Ea: Eyvan açıklığı , Ka: Kapı açıklığı, Pa: Pencere açıklığı		

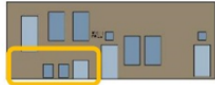

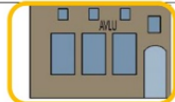
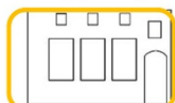
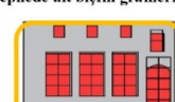
Tablo 6. 233/2 nolu yapının informal analiz tablosu

269-9 ada ve parsel nolu konuta ait kimlik bilgileri aşağıdaki gibidir (Gökçe,2020) (Tablo 7).

ADRES: ADA/PARSEL 265/9	GÖRSELLER	BİLGİLER
  265/9 nolu yapı konumu	 265/9 nolu yapıya ait görseller	 <p>Yapı, Sur içi bölgesinin güneybatı kanadında bulunan Alipaşa mahallesinde yer almaktadır. 2016 yılında yaşanan çatışmalar yapının belli bir bölümünün yıkılmasına sebebiyet vermiştir. B+Z katlı olan yapı, yıkılmadan önce çekilen fotoğraflar ve yapılan karşılaştırmalı analizler sonucu inşa edilip tescillenmiştir.</p>
 Bodrum kat tipolojik analizi	 	Bodrum kat, yapının kuzey cephesinde bulunmaktadır. Merdiven riht yükseklikleri 22 cm ve basamak genişliği ise 28 cm olan 4 basamaklı merdiven ile avludan bodrum kata ulaşılmaktadır. Bodrum katta genellikle depo alanı olarak değerlendirilen bir oda bulunmaktadır. Ayrıca bodrum kat yüksekliği 2.37 m olup aydınlatılmasını sağlayan 60*70 cm ölçülerinde tepe pencereler bulunmaktadır.
 Zemin kat tipolojik analizi	 	Zemin katta mekanlar, dikdörtgen bir forma sahip avlu etrafında şekillenmiştir. Avluya giriş güney cephesinden yapılmaktadır. Avlunun etrafında oda, eyvan, mutfak, wc birimleri bulunmaktadır. Belirtilen mekanlar, yapının kuzey, güney ve doğu cephesinde bulunmaktadır. Zemin kat mekanların iç yüksekliği, kuzey cephesinde 3.08 m iken güney ve doğu cephesinde 3.70 m dir.

Tablo 7. 265-9 nolu yapıya ait kimlik bilgileri

265-9 ada ve parsel nolu konuta ait cephe analizi aşağıdaki gibidir (Gökçe,2020) (Tablo 8).

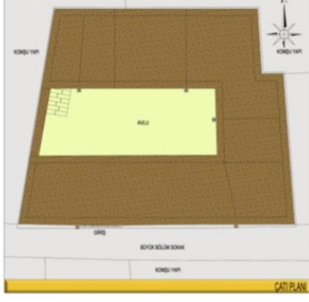
ADRES:ADA/PARSEL 265/9	GÖRSELLER	BİÇİM GRAMERİ ANALİZİ
	  <p>Yapının yıkılan kuzey cephesine ait kültür envanter bilgisi Kuzey cephesi</p>	 <p>Yapıya ait cephe</p> <p>Cephede bulunan açıklıklar</p> <p>Cephede ait biçim grameri analizi</p>
	   <p>Güney cephesi</p>	 <p>Yapıya ait cephe</p> <p>Cephede bulunan açıklıklar</p> <p>Cephede ait biçim grameri analizi</p>
	  <p>Doğu cephesi</p>	 <p>Yapıya ait cephe</p> <p>Cephede ait biçim grameri analizi</p> <p>Cephede bulunan açıklıklar</p>

Tablo 8. 265-9 nolu yapının cephe analizi

Yapılan analizler sonucunda doğrama açıklıklarına yönelik belirli oranlara ulaşılmıştır. Pencereler yaklaşık 95 -165, 60-80 cm ölçülerine sahiptir. Ayrıca cephede 50- 65 cm ve 40-45 cm lik tepe pencereler mevcuttur. Kapılar basık kemerli olup 80-90/ 190-200 cm aralığında değişen ölçülere sahiptir. Belirlen kapı açıklıkları 2/5 lik orana sahiptir Ayrıca eyvan açıklıklarından biri sivri kemerli olup 235/300 cm ölçülerine sahiptir diğeri ise basık kemerli olup 175/185 cm ölçülerindedir.

Cephede bulunan doğrama açıklıkları, referans alınan modül ile hazırlanan gridal düzleme aktarılmıştır. Analiz sonucunda cephe açıklıklarına ait büyüme küçülme oranlarının tespiti yapılmıştır.

Yapı tipoloji, yönlendirme, kat yükseklikleri, bina aralığı parametrelerini içeren yapıya ait informal biçimsel analiz bilgileri aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Gökçe,2020) (Tablo 9).

265/9 NOLU YAPIYA AİT İNFORMAL BİÇİMSEL ANALİZ BİLGİLERİ		
	Yapı Tipolojisi	Yapı U formulu olup mekanlar; kuzey, güney ve doğu cephesinde bulunmaktadır.
	Yönlendirme	Yapıya ait mekanlar avluya yönlendirilmiştir. Yönlendirilen mekanlar avluya bakan cepheleri şekillendirilmiştir. Kuzey cephesinde Pa+Ka, Güney cephesinde, Ea+Pa+Ka açıklıkları, doğu cephesinde Pa+Ka açıklığı bulunmaktadır.
	Kat Yükseklikleri	Yapı tek katlı olup kuzey cephesinin üst bitiş kotu 3.48 m yüksekliğinde iken batı cephesi ise 2.55 m yüksekliğindedir.
	Bina Aralığı	Yapının kuzey, güney ve doğu kanadında mekanlar bulunmaktadır. Bu cepheler bitişik nizamlı olup cephe açıklığı çok nadir bulunmaktadır. Güney cephesi ise sokağa bakmaktadır.
Ea: Eyvan açıklığı , Ka: Kapı açıklığı, Pa: Pencere açıklığı		

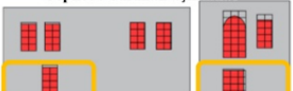

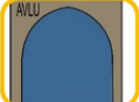

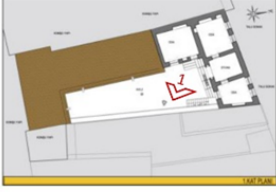

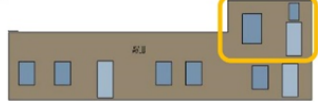

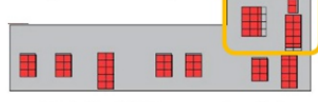
Tablo 9. 265/9 nolu yapının informal analiz tablosu

286-6 ada ve parsel nolu konuta ait kimlik bilgileri aşağıdaki gibidir (Gökçe,2020) (Tablo 10).

ADRES: ADA/PARSEL 286/6	GÖRSELLER	BİLGİLER
  286/6 nolu yapı konumu	 286/6 nolu yapıya ait görseller 	 Yapı, Sur içi bölgesinin güneybatı kanadında bulunan Alipaşa mahallesinde yer almaktadır. 2016 yılında yaşanan çatışmalar yapının belli bir bölümünün yıkılmasına sebebiyet vermiştir. B+Z+1 katlı olan yapı, yıkılmadan önce çekilen fotoğraflar ve yapılan karşılaştırmalı analizler sonucu inşa edilip tescillenmiştir.
 Zemin kat tipolojik analizi		Zemin katta mekanlar, dikdörtgen bir forma sahip avlu etrafında şekillenmiştir. Avluya giriş kuzey cepheden yapılmaktadır. Avlunun etrafında oda, eyvan, mutfak, wc birimleri bulunmaktadır. Belirtilen mekanlar kuzey, güney ve batı cephesinde bulunmaktadır. Ayrıca zemin kat mekanların iç yüksekliği, kuzey cephesinde 2.35 m iken güney ve batı cephesinde 3.40 m dir.
 Zemin +1 kat tipolojik analizi	 	Z+1 katta; toplamda üç oda, bir eyvan ve gezemek bulunmaktadır. Mekan iç yüksekliği 2.85 m iken yapının üst bitiş kotu 3.15 m tir. Bu katta avludan 11 basamaklı, 20 cm riht yüksekliğine sahip taş merdiven ile ulaşılmaktadır. Ayrıca eyvanda sivri kemerli doğrama kullanılmıştır.

Tablo 10. 286-6 nolu yapıya ait kimlik bilgileri

286-6 ada ve parsel nolu konuta ait cephe analizi aşağıdaki gibidir (Gökçe,2020) (Tablo 11).

ADRES:ADA/PARSEL 286/6	GÖRSELLER	BİÇİM GRAMERİ ANALİZİ
	  Kuzey cephesi	 Yapıya ait cephe Cephede bulunan açıklıklar Cephede ait biçim grameri analizi
	  Güney cephesi	 Yapıya ait cephe Cephede ait biçim grameri analizi Cephede bulunan açıklıklar
	  Batı cephesi	 Yapıya ait cephe Cephede bulunan açıklıklar Cephede ait biçim grameri analizi

Tablo 11. 286-6 nolu yapının cephe analizi

Yapılan analizler sonucunda doğrama açıklıklarına yönelik belirli oranlara ulaşılmıştır. Pencere açıklıkları yaklaşık olarak 90 -170, 85-130 cm ölçülerine sahiptir. Ayrıca cephede 55-95 cm lik tepe pencereleri mevcuttur. Kapılar basık kemerli olup 80-90/ 190-200 cm aralığında değişen ölçülere sahiptir. Belirlen kapı açıklıkları 2/5 lik orana sahiptir. Ayrıca cephede bulunan eyvan açıklıkları sivri kemerli olup 130/250 cm ve 273/300 cm lik ölçülere sahiptir.

Cephede bulunan doğrama açıklıkları, referans alınan modül ile hazırlanan gridal düzleme aktarılmıştır. Analiz sonucunda cephe açıklıklarına ait büyüme küçülme oranlarının tespiti yapılmıştır.

Yapı tipoloji, yönlendirme, kat yükseklikleri, bina aralığı parametrelerini içeren yapıya ait informal biçimsel analiz bilgileri aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Gökçe,2020) (Tablo 12).

286/6 NOLU YAPIYA AİT İNFORMAL BİÇİMSEL ANALİZ BİLGİLERİ		
	Yapı Tipolojisi	Yapı U formulu olup mekanlar; kuzey, güney ve batı cephesinde bulunmaktadır.
	Yönlendirme	Yapıya ait mekanlar avluya yönlendirilmiştir. Yönlendirilen mekanlar avluya bakan cepheleri şekillendirilmiştir. Kuzey cephesinde Ea+Pa+Ka, güney cephesinde, Ea+Pa+Ka açıklıkları, doğu cephesinde Pa+Ka açıklığı bulunmaktadır.
	Kat Yükseklikleri	Yapı iki katlı olup kuzey cephesinin üst bitiş kotu 4.32 m yüksekliğinde iken batı ve güney cephesi ise 2.56 m yüksekliğindedir.
	Bina Aralığı	Yapının kuzey, güney ve batı kanadında mekanlar bulunmaktadır. Güney doğu ve batı cepheleri bitişik nizamlı olup cephe açıklığı çok nadir bulunmaktadır. Kuzey cephesi ise sokağa bakmaktadır.
<p>Ea: Eyvan açıklığı, Ka: Kapı açıklığı, Pa: Pencere açıklığı</p>		

Tablo 12. 286/6 nolu yapının informal analiz tablosu

Çalışmada analizi yapılan 4 adet U plan tipli Diyarbakır geleneksel evine ait cephe açıklıkları incelenmiştir. Kapı, pencere ve eyvan doğramalarına ait açıklıkların her biri ayrı ayrı analiz edilerek gerekli hesaplamalar yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda en/boy ölçülerine ait belirli oranlar elde edilmiştir (Gökçe,2020) (Şekil 15).

<p>①</p> <p>Belirlenen modül (tepe penceresi referans alınmıştır.)</p>	 <p>İki doğramaya ait aynı oran sembolü</p>	 <p>Üç doğramaya ait aynı oran sembolü</p>
<p>PENCERE DEĞİŞİMİNDEKİ ORANLAR</p>		
<p>①</p> 	<p>②</p> <p>1/3</p>	<p>③</p> <p>1/3</p>
<p>④</p> <p>2/3</p>	<p>⑤</p> <p>1/2</p>	<p>⑥</p> <p>1/3</p>
<p>KAPI DEĞİŞİMİNDEKİ ORANLAR</p>		
<p>①</p> 	<p>②</p> <p>1/3</p>	<p>③</p> <p>1/3</p>
<p>④</p> <p>2/3</p>	<p>⑤</p> <p>1/2</p>	<p>⑥</p> <p>2/3</p>
<p>EYVAN DEĞİŞİMİNDEKİ ORANLAR</p>		
<p>①</p> 	<p>②</p> 	<p>③</p> <p>1/3</p>
<p>④</p> <p>1/2</p>	<p>⑤</p> <p>1/2</p>	<p>⑥</p> <p>2/3</p>

Şekil 15. U tipli konutlara ait oran sonuçları (Gökçe,2020)

4. SONUÇ

Diyarbakır Sur İçi Bölgesi, özgün yapıları ve tarihi dokusu ile geleneksel mimari değerler açısından çok önemli bir yere sahiptir. Nesilden nesile aktarılan tarihi değere sahip yapıların birçoğu belirli bir gramatik yapıya ve biçim diline sahiptir. Mimari tasarım dili olarak ifade edilen gramatik alt yapıda zaman içerisinde belirli bozulma ve değişimler yaşanabilmektedir. Bu amaçla Diyarbakır ili Sur İçi Bölgesi'nde bulunan U plan tipli geleneksel konutlar biçim grameri yöntemi ile çözümlenerek Diyarbakır geleneksel evleri gibi farklı kent dokularının, mimari dilleri sürdürülebilecektir.

Diyarbakır Sur İçi Bölgesi'nde yeni inşa edilmiş yapılar üzerinden yapılan incelemeler sonucunda geleneksel mimari dil açısından uyumsuzluklar tespit edilmiştir. Yeni yapılacak yapılarda Geleneksel mimari dil bütünlüğünün devam ettirip biçim dilinin sürdürülebilmesi için bazı öneriler getirilmiştir. Bunlar:

- Cephesel hareketlilik ve mekânsal genişlik sağlamak için cumba gibi cepheyi biçimlendiren mimari elemanların en ve boy açıklıklarına dikkat edilmelidir. Bundan kaynaklı biçim grameri ile cephe açıklıklarına yönelik elde edilen oransal veriler önem arz etmektedir.
- Yeni tasarlanacak konutlar için kısa sürede üretimin yapılabilmesi için yapı malzemesi olarak bazalt taş kaplama uygun görülmektedir. Ancak bölgede zarar görmüş geleneksel konutların onarımında malzeme olarak bazalt taşın kendisinin kullanılması geleneksel mimari dilin sürekliliğinin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Sokak düzeninde uyumun sağlanması için sokak duvarlarında, moloz veya düzgün sıralı taş malzeme kullanımına dikkat edilmelidir.
- İhtiyaç doğrultusunda günümüzde yapıya yapılacak her türlü müdahale, yapılara özgün mimari dil sürekliliğinin sağlanması açısından problem teşkil etmektedir. Yeni ve geleneksel konutlara ait cephelerde değişiklik yapılması gerektiğinde biçim grameri yöntemi ile şekil ve fonksiyon ilişkilerine zarar vermeden yapıya eklerin yapılmasına imkan verecektir.
- İncelenen Diyarbakır geleneksel evlerine ait cephesel veriler aracılığıyla yeni yapılara yapılacak aynı stildeki cephe tasarımlarının oluşumu sağlanabilecektir.
- Biçim grameri yönteminin kullanımı, değişen yaşam koşulları gereği kent mimari stiline uygun yeni konut tasarımlarının geleneksel mimari ile uyum içerisinde olması açısından önem arz etmektedir. Bu yöntemle birçok alternatif form türetilenmektedir.
- Biçim grameri yöntemi kullanılarak bölgede yapılması düşünülen yeni yapıların geleneksel mimari doku ile uyumlu birçok tasarım elde etmeleri sağlanabilecektir.

Kullanılan yöntem ile Diyarbakır geleneksel evleri gibi farklı kent dokularının, kaybolmaya yüz tutmuş mimari dillerin çözümlenip gelecek kuşaklara aktarımı mümkün olabilecektir. Sonuç olarak cepheler, yapının mimari karakterini dışa yansıtan tasarımın önemli ilkelerinden biridir. Bölgenin, kültürel özeliği ve tarihi değerlerinden kaynaklı mevcut halinin korunması yönünde adımların atılması ve bu yönde uygulamaların yapılması önem arz etmektedir. Bundan kaynaklı çalışma, bölgede yapılması düşünülen ve yapımına başlanmış U plan tipolojisine sahip konutlara ait cepheler için sayısal değerlerle veri oluşturabilmek için biçim grameri yönteminin kullanımı önerisinde bulunulmuştur. Kullanılan yöntem ile belirlenen kurallar ve elde edilen somut veriler aracılığıyla, yeni yapılacak yapılar için veri oluşturması ve bölgede mevcutta bulunan özgün yapıların cephesel olarak mimari dilinin çözümlenmesi açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, M. (2001). Varolan Tasarım Dilleri ve Yeni Tasarım Dilleri Bağlamında Biçim Grameri Analizi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Çağdaş, G. (1996). A Shape Grammar: The Language Of Traditional Turkish Houses. Environment and Planning B ,Vol 23 ,p.443 – 464.
- Çolakoğlu, B. (2005). Design by Grammar: an interpretation and generation of vernacular hayat houses in contemporary context. Environment and Planning B, Planning and Design, Vol 32 ,p.141-149.
- Dağtekin, E. vd. (2018). Diyarbakır Sur İçinde Yeni Konut Tasarımı Yaklaşımları. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 56, s.326-334.
- Flemming, U. (1987). More than the sum of parts: the grammar of Queen Anne houses. Planning and Design, Vol 14, p.323-350.

Gökçe, M. (2020). Biçim Gramerinin Günümüz Tasarım Diline Dönüşümü Bağlamında Geleneksel Diyarbakır Evlerinin İncelenmesi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Karakoyun, M. (2010). Bodrum Geleneksel ve Güncel Konut Mimarisinin Biçim Grameri Yöntemi ile Araştırılması, Konya: Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Koning, H. ve Eizenberg, J. (1981). The language of the prairie: Frank Lloyd Wright's prairie houses. Environment and Planning B, Vol 8,p. 295-323.

Knight, T. (1994). Transformation in Design, a Formal Approach to Stylistic Change and Innovation in the Visual Arts. Cambridge Uni. Press.

Kalkan ,S., Başaran, E.Y., Çavuş, F., Yavuz, A.Ö. (2019). Tokat Geleneksel Konut Dokusunun Biçim Grameri İle Analizi: Tokat İli Bey Sokak Örneği . SETSCI Conference Proceedings, Ankara.

Özyılmaz, H. ve Sahil S. (2017). Sosyal Yapı Değişiminin Mimari Yapıya Yansıması: Diyarbakır Örneği. Megaron Dergisi, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, Sayı 4, s. 531-544.

Özkaraduman,T. (2007). Geleneksel Mimari Dil için Geliştirilen Tasarım Grameri: Mardin, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Stiny, G. (1977). Ice-ray: a note on the generation of Chinese lattice designs. Environment and Planning B, Vol 4, p.89-98.

Stiny, G. (1978). Mitchell, W. J., The Palladian Grammar. Planning and Design, Vol 5, p.5-18.

Dil, (2019).Dilin Tanımı (Web sitesi). Erişim adresi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Dil>

Santorini ,(2019). Santorini-Mimarisi (Web sitesi). Erişim adresi: <https://www.santoriniexperts.com/blog/santorini-cave-houses-the-wondrous-and-evolving-santorini-cave-houses-history>

Diyarbakır, (2019). Diyarbakır Tarihi (Web sitesi). Erişim adresi: <http://www.diyarbakir.gov.tr/diyarbakir-tarihi>

Türk evi, (2006).Türk Evi Plan Tipolojisi (Web sitesi). Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/209222>

MEKANLARIN KULLANICILAR ÜZERİNDE BIRAKTIĞI ETKİ: MERSİN İLİ STARBUCKS KAFE ÖRNEĞİ

THE EFFECT OF PLACES ON USERS: THE EXAMPLE OF STARBUCKS CAFE IN MERSİN

Suzan ÜZEN TATAR*, Ayşe Nilay EVCİL**

ÖZET

Bu çalışmada, mekânların kullanıcılar üzerinde bıraktığı psikolojik etki ile ilgili literatür taraması yapılması ve Mersin ilinde yer alan üç adet Starbucks kafenin iç mekânlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Mersin kentinin seçiminde; Mersin'in Yenişehir ilçesinde yer alan üç Alış-veriş Merkezi'nin (AVM'nin) de Mersinde açılan ilk AVM'ler arasında olması ve 2009 yılı itibarıyla her üç AVM'nin Avrupa'nın en iyisi seçilmiş olup aynı zamanda Mersin Forum AVM'nin de Uluslararası Gayrimenkul Perakende Konseyi (International Real Estate Council (MAPIC EG) ve Uluslararası Alışveriş Merkezleri Konseyi (International Council of Shopping Centers (ICSC) ödülleri olarak; Mersin kenti için büyük bir öneme sahip olması etkili olmuştur. Araştırma Mersin kentinde üç adet Starbucks Kafenin iç mekânlarında gerçekleşmiştir ve kullanıcıların tercih etme sebeplerini ölçmek için anket çalışması hazırlanmıştır. İlgili literatür taraması esnasında Starbucks kafelerin en yoğun tüketici grubunun üniversite öğrencileri ve gençler olduğu bilgisine ulaşılmış olmasına rağmen, Mersin ilinde gerçekleştirilen alan çalışmasında bu bilgi doğrulanamamıştır.

Sonuç olarak kullanıcıların Starbucks kafeyi seçmesinde psikolojik unsurların yanı sıra markanın imaj ve iç mekân tasarımının etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Mimari Psikoloji, Yeme İçme, Kullanıcı Deneyimi, Starbucks.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to conduct literature screening on the psychological effect left by the spaces on users and to examine the interiors of three Starbucks cafes in Mersin. In the selection of the city of Mersin; The three shopping centers (shopping malls) opened in Mersin in Yenişehir district of Mersin, and as of 2009, each 3 shopping malls were selected as the best in Europe and the International Real Estate Retail Council of Mersin Forum Shopping Mall (International Real Estate Council MAPIC EG) and International Shopping Centers Council (ICSC) awards by taking the International Council of Shopping Centers (ICSC) has been effective for the city of Mersin. A questionnaire was prepared to measure the reasons for preferring users. In the study, one of the general screening models of the descriptive relationship model was used. Although his knowledge was reached, this information could not be verified in the field study carried out in Mersin.

As a result, it has been observed that the image and interior design of the brand is effective in the selection of the Starbucks café as well as the brands image and interior design.

Keywords: Space, Perception, Image, Design, User Experience, Starbucks.

Geliş Tarihi/Received: 10 Ocak 2023
Kabul Tarihi/Accepted: 11 Eylül 2023

İnceleme Makalesi/Review Article

*
Endüstriyel Tasarımcı

Industrial Designer

ORCID: 0000-0001-7920-1099

med_34241@hotmail.com

**
Mimarlık Bölümü
İstanbul Beykent Üniversitesi
İstanbul/Türkiye

Department of Architect
İstanbul Beykent University
İstanbul/Turkey

ORCID: 0000-0001-5165-255X

anevcil@gmail.com

1. GİRİŞ

Bu araştırmanın konusu, mekânların kullanıcılar üzerinde bıraktığı psikolojik etkinin Starbucks örneği üzerinden değerlendirilmesidir. Starbucks, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sıklıkla tercih edilen bir kahve markasıdır. Starbucks'ın müşterilerini en çok çeken yönlerinden biri de mekân tasarımlarıdır. Bu nedenle mekân tasarımının kullanıcılar üzerindeki psikolojik etkinin incelenmesi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Mekân, tarih boyunca insanların birtakım ihtiyaçlarını karşılayan sınırlı bir boşluktur. Mekân olarak ifade edilen bu boşluk, insanı doğal çevreden sınırlandırmasıyla, mekân oluşum sürecini başlatmıştır. Mekân oluşumu, sürekli olarak kendini geliştiren bir olgudur. Mekânlar içinde yaşamlarını sürdüren insanların temel istek ve ihtiyaçları dahilinde yaratılmaktadır. Bu sebeple insanların mekânlarda yaşamını konforlu bir şekilde sürdürmesi mimarlık disiplini için önemli bir konu olmuştur. Mimarlık, insan algısının büyük bir bölümünü oluşturan çevreyi inşa eder. Bu doğrultuda mimarlık, sanat ve teknolojiden ibaret değildir.

Günlük hayatta sıkça kullandığımız mekânlar, yaşam boyunca öznel ve psikolojik süreçlerin geçtiği, algı ve deneyimlerin bilincine varıldığı bununla beraber kişiliğe ve anılara dönüşen yerler olmuştur. Kişiler mekânlara farklı kimlikler yükleyerek onlara şekil vermiştir.

Mekânın tasarımcısı, mekânın karakterini o mekânın kullanıcılarına belli başlı görsel mesajlar ileterek hissettirebilir. İnsan içinde bulunduğu mekân ile sürekli bir iletişim halinde bulunarak o mekânı duyarlar yoluyla algılar. Bu algılar insanın bilgi ve tecrübelerinden yararlanarak yorumlanır. Algılamanın büyük bir kısmı ise görme duyusundan oluşur ve görsel öğelerden etkilenir. Görsel algılamanın dışında 'boyutsal, ıssal ve işitsel' algılar da mekânı algılanmasına yardımcı olmaktadır.

Bu algıların yanı sıra 'imaj' da insan algısına doğrudan etki eden bir konudur. Bir mekânın imajı, insan üzerinde oldukça etkilidir. Bu doğrultuda çalışmamızda Mersin ilinin Yenişehir ilçesinde yer alan üç adet Starbucks kafenin iç mekân tasarımlarının kullanıcılar üzerinde bıraktığı psikolojik etkilerin incelenmesi amaçlanmıştır.

Yapılan gözlemler ışığında günümüzde yoğunlukla tercih edilen kafelerin iç mekân tasarımlarının kullanıcıların kararlarına etkilerini saptayabilmek için Starbucks mekânı örneği araştırma kapsamına alınmıştır.

Bu doğrultuda amaç; örnekleme seçilen Mersin ilinin Yenişehir ilçesinde yer alan Starbucks kafelerin hangi sebeplerden dolayı tercih edildiğini yerinde gözlem yaparak iç mekân analizleriyle gerçekleştirmektir. Kurumsal kimlik ve markalaşmanın yanı sıra müşteri ilişkisi, mekânsal kurgusu ve bunların tarihsel süreci ele alınmıştır. Starbucks markasının, insanların bir gündeliği olması yolunda ilerleyişi ve buna gelişerek devam edişi bağlamında; çevreye verdiği mesajlar, insanların Starbucks hakkında edindiği fikirler incelenmiştir.

Bu çalışmada, Starbucks kafe örnekleme kullanılarak mekân ve kullanıcı psikolojisi arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve bu ilişkiye etki eden faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Mekân Kavramı

Mekân için bugüne kadar pek çok tanım yapılmış ve hala yapılmaya devam etmektedir. Bu tanımlara örnek olarak:

Sözlük anlamı incelendiğinde mekân kelimesinin anlamı; yer, ev gibi kelimelerin yanı sıra yurt ve uzay kelimeleri ile de anlatılmaya çalışılmıştır (<http://www.tdk.gov.tr/>). Mekân bazı yönleri ile insan beynine etki eden ve deneyimlenen bir yerdir. Renk, koku, ses gibi kavramlar mekân içinde bir anlam bulur ve beynin algıladığı bu renk, koku ve sesi duylara etki edecek şekilde aktarır (Pallasma 2005).

İnsanoğlu sahip olduğu doğal içgüdüleri nedeniyle korunma ihtiyacı hissetmektedir. Bu içgüdü canlıları doğal çevreden uzaklaştırır ve izole eder ve bunun sonucu olarak sınırları olan belirli bir hacim mekânı tanımlar (Demirkaya 1999).

Mekân ya da yer; farklı yönlerden ele alınarak, insanları çevresinde bulunan her şeyden ayırmaya yarayan ve gerek duyduğu eylemleri yapmasına imkân veren bir boşluktur. Şekli ise ihtiyaçlar dahilinde zamanla belirlenir (Kuban 2006).

Doğan Kuban, 'boşluğun sınıflandırılması fikri, mimari mekânın başlangıcıdır.' diyerek mekânın insanların gözü önünde yer alan nesnelere bağlamında davranışlar ve bu davranışların getirdiği hareket olanağı ile ele alınarak birtakım ilişkiler dahilinde oluştuğunu belirtmiştir (Kuban 2006). Bu ilişkiler; yükseklik, genişliğin yanı sıra derinlik, aralık ve uzaklık kavramlarıyla oluşturulur.

Hasol'un yazmış olduğu mimarlık sözlüğünün yapmış olduğu mekân tanımı ise; 'bireyi çevresinden belirli ölçüde ayıran, bünyesinde çeşitli eylemleri yapmasına imkân tanıyan bir boşluk' tur (Hasol 1990). Mimarlık, iç mimarlık ve peyzaj mimarlığının başlıca içeriğini oluşturan mekân kavramı, mimarinin göz ardı edilemeyecek konularından biridir. Mekân,

mimari bir ürünün oluşmasını sağlayabilecek sebep arasındadır. Mekân kavramının olması için mimari bir ürünün olması gerekir.

Düzlemi oluşturan elemanlarının birleştirilmesi ya da üç boyuta sahip bir kütlelenin oyulması ile elde edilen mekân, kavrama bağlı bir objedir. İyi bir tasarımda sadece göz zevkine uygun bir şeyler oluşturma bir amaç değildir, iyi bir tasarımda oluşturulan mekânın duygusal açıdan kullanıcı ile bir bağ oluşturmaya gerekmektedir (Hasol 1990).

Belli başlı disiplinlere göre mekân tanımı değişkenlik kazanmıştır. Mekânla ilişkili disiplinlerin başında yer alan mimarlık disiplini, mekânın görsel ve fiziksel sınırlar ile yorumlar aynı zamanda içinde yer alan elemanlar ile mekâna bir kimlik kazandırır. Mimarlığın ana konularından biri olan mekân, insan algısı ve mekânın sınırlayıcı özelliklerine göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu değişkenliklerin sonucu olarak mekân; doğal, yapay ve karma olarak üç başlıkta ele alınmaktadır (Altan 1993).

Mekânın tanımı yapılırken, kendisini oluşturan yüzeyler sayesinde insanların devamlı bir iletişim kurduğu, mimarinin en küçük birimi olarak da anlatılabilir. Mekânların sınıflandırılması kullanılan öğelerin nitelik ve özelliklerine göre yapılmaktadır. Doğal mekânı doğal nesnelere oluştururken, yapay mekânı insanlar oluşturmaktadır. Fiziki olarak bir mekân, duvarlar ve tavan ile kapatıldığında yeni bir mekân daha oluşturur ve buna iç mekân denir. İç mekânın dışında yer alan hacim ise dış mekân olarak adlandırılır (Altan 1993).

2.2. Mimarlık ve Mekân İlişkisi

Mimarlık, toplumların yaşamlarının en önemli bölümünü oluşturan, mekanların tasarlanması işidir. İnsanın yaşadığı çevreye uyum sağlaması ihtiyaçlarının karşılanmasıyla mümkün olmaktadır. Böylece mimarlık ve insan için mekânın ne denli önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Mekân kavramı, Hasol'un yazmış olduğu mimarlık sözlüğünde 'insanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde eylemlerini sürdürmesine elverişli olan boşluk' şeklinde tanımlanmıştır (Hasol, 1990). Gestalt Kuramı, 20. yüzyılın mekânsal algı konusunda önde gelen teorilerden biridir (Solak, 2017). Bu kurama göre, mekân birçok öğenin birleşimi ile oluşturulan bir kompozisyonudur. Bu kompozisyonun oluşması için kuramda yer alan perspektif, ışık ve gölge parametrelerinin doğru uygulanışı ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Önemsenen bütünü oluşturan parçalar değil parçaların birbiri ile olan ilişkisi ön planda tutulmalıdır. Bu bağlamda mekân; biçim, renk bununla beraber doku ve oran gibi kriterlerin birleşimi olarak değerlendirilir (Aytem, 2005). İnsanlık tarihi boyunca iklim koşulları, yalnız kalma isteğinin yanı sıra yırtıcı hayvanlardan korunma dürtüsü ve yalnız kalma isteği gibi nedenler ile yeni mekânlar üretmiştir. Buna örnek olarak, ilk çağlarda bir ağaç kavuğu ya da mağara bu yaşamsal koşulların sağlanması için hizmet etmiştir. Zamanla insan, yaşadığı coğrafyanın kendisine sağladığı imkanları kullanarak çevresini şekillendirmiş ve yapay mekânların temelini oluşturmuştur. Bu doğrultuda 'Her bina, toplumun belirli bir gereksinimine cevap vermek üzere, çağın inşaat tekniğine dayalı olarak bazı malzemelerle belirli bir fiziki mekânın etrafının çevrilmesiyle oluşmuştur. İşte insanın fiziksel mekâna yönelip orada belli bir kesimi belirginleştirmesi, sınırlandırması ile mimari mekân oluşur' diyen İlhan Altan, mekânın tanımına katkı sağlamıştır (Altan, 2015).

Çevresel faktör olarak sonsuz bilinen uzaydan, hücreye kadar felsefede yer bulan ve mimarinin temel sorunlarını oluşturan mekân kavramı kapsam olarak oldukça geniştir. Bu durum mekân hakkında yapılan çalışmaların ve tanımlamaların da kapsamını oldukça genişletmekte bununla beraber kendi içlerinde farklılıklar göstermesine neden olmaktadır. Mekân kavramı, insan ve insanın eylemlerinin temelinde, insanın içinde hareket edebileceği ve etkileşimde bulunabileceği düzlemlerin birleşimi ya da üç boyutlu kütlelerin boşaltılması yoluyla elde edilen bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Aydın, 1986).

Wright ve Peter, mimari mekânı, içinde belirli eylemlerin gerçekleştiği, belli bir amaca hizmet eden, örtülü bir uzay parçası olarak tanımlamıştır (Wright ve Peter 1998). İç mekân için de yapının ruhu olduğunu ve yapıya ait aynı zamanda ondan ayrılmaz bir parça olarak ele almıştır. Mekânın mimarinin kendisi olduğunu aktarmıştır (Wright ve Peter, 1998).

Schulz, mimari mekânın tanımını; bireylerin yaşamsal ihtiyaçlarına cevap veren yapı olmanın yanında kavramsal bir varlık olarak yapmıştır (Schulz, 2011).

Pisagorcular'ın 'Her şey sayılarla açıklanır' şeklindeki görüşleri mekân kavramının mimarideki yeriyle ilgili en eski teorilerini oluşturmuştur. Müzikal armonilerin, titreşen bir telin uzunluğu ölçüldüğünde oluşan basit sayısal oranlara karşılık geldiği Pisagorcular tarafından keşfedilmiştir. Yunanlıların müzikle alakalı bu görüşlerini mimaride kullandıklarına dair direkt hiçbir kaynağa rastlanmamıştır. Fakat mimari hakkında yapılan 'donmuş müzik' şeklindeki tanımlamanın kökeni çok eskilere gitmektedir. Vitruvius'un eserlerinde de müzikal armoniye dair herhangi bir görüş bulunmamaktadır. Vitruvius, armoniyi, binanın bölümlerinin birbiriyle basit sayısal oranlarda bağlantı oluşturan bir parçanın yinelenmesi şeklinde değerlendirmektedir. Bu görüşe insan anatomisini oranlardan oluşmuştur (Altan, 1993).

Rönesans'ın mimari anlayışı Vitruvius ve Pisagorcular'ın görüşlerini kombine etmiştir. Alberti'nin birtakım şekillerin mükemmelliğini çerçeveleyen kuramına, aynı zamanda sayısal ifadeler de kaynaklık etmektedir. Wittkower, Rönesans döneminin sayısal kompozisyonunun, müzikal armonilere ve bu armonilerin evrenin düzenini yansıttıkları anlayışına da dayandığını ifade etmiştir (Wittkower, 1971). G. Scott, Wölfflin'in 'Rönesans ve Barok' adlı eserden faydalanarak 'The Architecture of Humanism' adı altında çıkardığı eserde, mimari sadece seyretmekle yetinilen boyutların haricinde, bizleri direkt çerçeveleyen üç boyutlu mekânlara yer vermiştir (Wölfflin 2018). Tüm sanatların içinde, sadece mimarinin mekâna gerçek değeri sağladığı söylenebilmektedir. Resim, mekânı resmederken şiir, mekânı gözlerimizin önünde canlandırmaktadır. Müzik de benzer bir duygu oluşturabilmektedir. Mimari sanatı ise mekânla bizzat uğraşmaktadır. Mimariden duyduğumuz zevkin büyük bir bölümünün gerçekte mekâna bağlılık gösterdiği ifade edilmiştir (Callebat, 2003).

Zevi (1959) ise mimariyi 'mekân sanatı' şeklinde açıklarken yalnızca mekânsal biçimini düşünmemekte, aynı zamanda bütünün mekânsal etkisini öngörmektedir. Bu etki yüzeylerinin düzenlenmesinin aydınlatma ve hatta sembolik motiflerle belirlenebileceğinden bahsetmiştir.

2.3. Mekân ve Algı

Mekân algısı, kullanıcı kişilerin o mekâna katıldığı anda istemli ya da istemsiz şekilde gerçekleşmektedir. Mekânı algılamak ve o mekânı anlamak için ilk olarak insan algısını anlamak gerekmektedir. İnsan, çevreyi sahip olduğu beş duyu organı yardımı ile algılar bunlar; görerek duyarak, koklayarak ve bunun yanı sıra tadarak ve dokunarak gerçekleşir. İnsan, etrafı ile arasında olan bağlantısını da ismi geçen duyarlar sayesinde gerçekleştirir. Dışarıdan alınan uyarılar birtakım yollar sayesinde insan beynine gelir ve bu ileti çok kısa bir süre içerisinde beyne ulaşır. Gelen bu iletileri kodlayan beyin sonrasında bedene komutlar verir. Alınan komutlar sonucu insan, deneyimleri ile yorum yaparak tepkiler verir (Altan, 1993).

Görme, insan vücudunda yer alan organlardan algıyı en hızlı uyaran duyumdur. İnsan, kurduğu görsel ilişki ile mekân ve çevreden elde ettiği verileri kavramsal görüşe çevirir. Mekânı algılamak, çoğu zaman görmeden kaynaklı algılar üzerine kurulsa da diğer duyumlar da az da olsa etkilenmektedir. Algı, var olan bütün duyumların sonucu olarak meydana gelmektedir (Altan, 1993).

İnsanlar yaşamlarını çevrelerinden aldığı bilgiler ile anlamlandırmaktadır. Algılama, çevreyi izleme ve o çevreyi tanıyarak ardından da kavrayarak başlar ve bir sürecin oluşturduğu durum olarak tanımlanır. Kişinin çevresiyle kurduğu ilişkileri kapsayan bir süreç olarak belirtilir (Altan, 1993).

Jurgen Joedicke, mekân ve algı ilişkisi hakkında şu açıklamaları yapmıştır: 'algılanabilen sınırlayıcı öğelerin yokluğu durumunda, mekân yerini boşluğa bırakır. Sınırlayıcı öğelerin bulunduğu ama aralıklarının algılanamayacak kadar küçük olduğu durumlarda mekân yerini cisme bırakır. Dolayısıyla boşluk ve cisim mekân kavramının üst ve alt sınırlarıdır. Sınırlandırılmamış, sonsuz mekân sadece düşünülür, algılanamaz' (Joedicke, 1985).

Mekânı algılamada yalnızca mimari yapıyı ele almak yetersiz kalmaktadır, mekânı her açıdan algılamak gerekmektedir. Mekânı oluşturan birimlerin içinde yaşamalı, mekân ve mekânı kullanan bireyin duvarlar tarafından nasıl çevrelendiği incelenmelidir. Mekânlar arası oluşturulan geçişlerin nasıl bir biçimde olduğu anlamaya çalışılmalıdır. Dokunma yoluyla algılanan şeylerin etkileri incelenirken detaylar fark edilmeye çalışılmalıdır. Renk tercihlerinin nasıl ve ne amaçla yapıldığı düşünülmeli bununla beraber mekânda bulunan pencerelerin neden güneşe doğru baktığı düşünülmelidir (Alp, 1993).

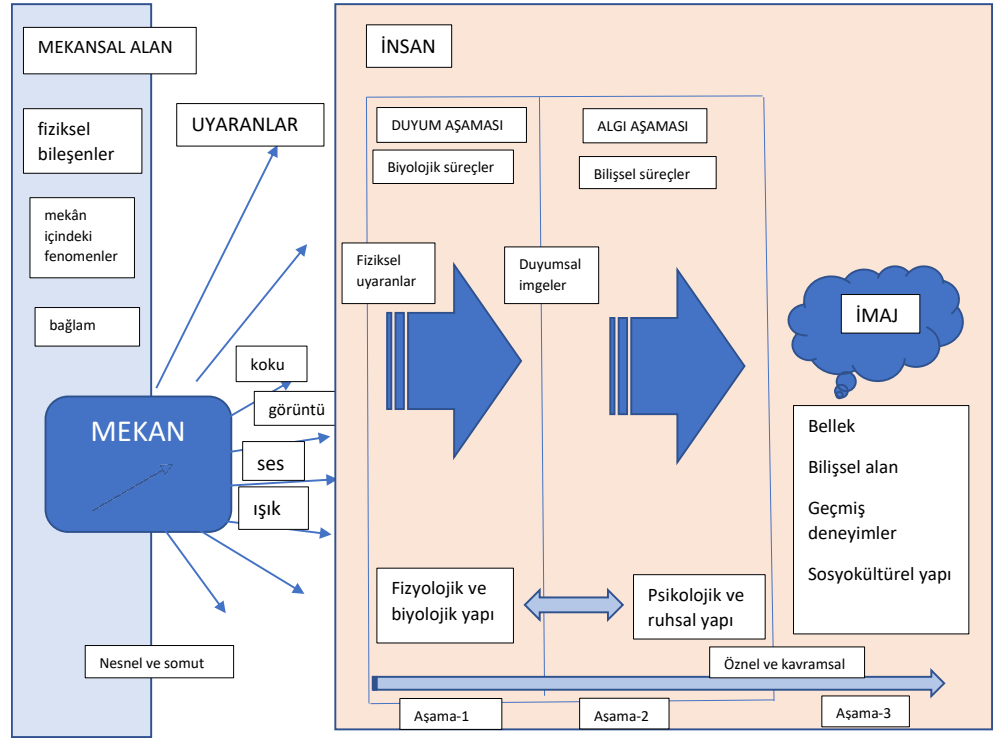
Mekânın insan üzerindeki etkisi tek yönlü değildir. Mekân ve insan arasındaki ilişki algı aracılığıyla karşılıklı etkileşim sonucu ortaya çıkmaktadır. Kişinin mekândan etkilenmesi ve mekândan beklentileri kişinin algılayış biçimini oluşturmaktadır.

2.4. Mekân ve İmaj

İmaj, hedef kitleyi meydana getiren bireylerin büyük bir bölümünün bir ürün, konu, kişi veya kurumla alakalı fikirleri ve değer yargıları şeklinde ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle imaj, hedef kitlenin mevcut bir olguyu veya verilmeye çalışılan bir konuyu zihninde nasıl canlandırdığıdır. Buradan yola çıkarak imajın izlenim anlamı taşıdığını söylemek mümkündür. İmajın oluşmasına etki eden etkenler incelendiğinde yalnızca mekânın fiziksel yapısı değil bununla birlikte pek çok şeyin bu noktada etkili olduğunu söylemek mümkündür. İç mekandaki imaj oluşumunda öncelikle imajın kullanılma amacının belirlenmesi gerekmektedir. İmaj gerçekliğe yakın olan bir görsel sunum şeklinde ifade edilebilir. Şehir imajıyla ilgili gerçekleştirilen bir araştırmada çevresel imajın tanımlanmasının yanında imajın; “kişinin çevreyi oluşturan elemanlar arasındaki iletişimi, kişisel beklentiler doğrultusunda anlamlar oluşturarak çevreye ait imajlar yaratması” olduğunu ifade eden Lynch, bu elemanların bireylerin mekanları deneyimlerken sıklıkla kullandığı elemanlar olduğunu belirtmiştir. Bölgeler, kenarlar ve patikaların yanında nirengi noktaları ve düğümler bu elemanları oluşturmaktadır (Lynch, 2010).

İnsanların çevresel imajları bu elemanlar ve bu elemanlar arasındaki ilişki sonucunda meydana gelmektedir. Mitchell bu beş sınıfı şu şekilde ifade etmiştir (Mitchell, 2013) (Şekil 1);

- Zihinsel imgeler; anılar, düşler,
- Algısal imgeler: Duyusal veriler; görünüm ve türler,
- Optik imgeler: Aynadaki yansımalar,
- Grafik imgeler: Tasarım, heykel, resim,
- Sözselsel imgeler: Metaforlar.

Şekil 1. Mekânsal İmajın Oluşum Aşamaları
(Kahvecioğlu, 1998)

Kahvecioğlu'nun (1998) mekânsal imajın oluşum aşamalarını açıkladığı modelde ilk aşama duyum aşamasıdır. Duyum aşamasında imaj, mekândan gelen fiziksel uyarılar tarafından etkilenmektedir. İkinci aşama ise algılama aşamasıdır. Bu aşama içinde bilişsel süreçler yer almaktadır. Kahvecioğlu bu süreci; insanların geçmiş birikimleri ve deneyimleri doğrultusunda oluşan; hatırlama, kavrama ve öğrenmenin yanı sıra bilme gibi bilişsel süreçleri de kapsayan bir süreç olarak açıklamıştır. Son olarak imaj aşamasını açıklayan Kahvecioğlu, bu aşamayı; algılanan ve hakkında bir bilgi sahibi olunan imajlar olarak açıklamıştır (Kahvecioğlu 1998). Kahvecioğlu bundan ayrı olarak imajın genişlemesi üzerinde durmuş ve bunu da ilk imaj ve zamanla tekrar oluşan imaj olarak ayırarak tanımlamıştır. Bu genelleyen ve zaman içinde var olan imajların tekrarları ile oluşan imgelere 'gerçek imaj' adını vermiştir (Kahvecioğlu 1998).

Piaget imajları 'içselleştirilmiş imitasyonlar' olarak ele almış ve algılama, değerlendirme, yorumlama ve sınıflandırılmış ilişkiler oluşturma çabası olarak biliş ve bilişsel şemaların oluşmasına eş değer bir çalışma gerçekleştirmiştir (Piaget, 1968). Buna göre 'biliş süreci' sonucunda bireylerin hafızalarında yer edinmiş görsel oluşumlara imaj denmektedir. Piaget'e göre bu imajlar dış dünyada yer alan örneğin bir başka göstergesi ya da dış dünyadan bir örnektir (Piaget, 1968).

Örnek verilen kahvehane mekânı ve bu mekânda oluşan birtakım kültürel yapılanmalar ortak imajlara denk gelebilir. Yani; Türk kahve kültürü ve kahvehaneler denildiğinde bu kültür hakkında bilgi sahibi olan kişilerin zihninde bazı imajlar oluşmaktadır. Bir mekân, insanların zihninde kalıcı ve doğru bilgilere dayanan imajlar oluşturuyorsa bu mekân insanlarla doğru iletişim kuruyor demektir. İnsan ve mekân ilişkisi bağlamında doğru imaj oluşumu ön planda tutulmalıdır (Bajmaku, 2014).

Özetlemek gerekirse; imajın oluşumu var olan mekânın kullanıcıyı bilişsel, fiziksel ve psikolojik süreçte etkileyerek mekânın yeniden yorumlanıp, yaratılması süreci olduğu söylenebilir.

2.5. Mekân İmajı Unsurları

Bazı çalışmalarda, ticari mekân imajının belirlenmesinde mekân imajı unsurları ya da elemanlarının listesi benzer şekillerde yer almaktadır.

Matineau, imaj unsurlarını 'plan ve mimarlık, semboller ve renklerin yanı sıra reklam ve satış elamanı' olarak dört grupta belirtmiştir (Martineau 1958, 447-56). Buna karşın

Lindquist, daha önce yapılmış çalışmalardan faydalanarak 'ticari eşya, servis, müşteri, fiziksel koşullar, konfor, indirim, mekân atmosferi, geleneksel faktörler ve önceki davranışlara karşı memnuniyet' şeklinde dokuz farklı elemandan oluşan geniş kapsamlı bir model üretmiştir (Lindquist 1974, 29-38). Bu çalışmaya ek olarak Doyle ve Fenwick, mekân imajı unsurlarını 'işyeri adı, ürün, fiyat, çeşit, stil ve yerleşim' gibi altı farklı grupta belirtmişlerdir (Doyle ve Fenwick 1974, 39-52). Yine bu çalışmaya benzer bir çalışma gerçekleştiren Bearden ise mekân imaj unsurlarını 'işyeri adı, fiyat, ticari eşya kalitesi, çeşit, mekân atmosferi, yerleşim, park olanakları ve dostça personel' olarak yedi farklı eleman ile belirtmiştir (Bearden 1977, 15-22). Bir başka çalışmada Ghosh, mekân imajını 'yerleşim, ticari eşya, mekân atmosferi, müşteri servisi, fiyat, reklam, personel ve indirimleri teşvik edici programlar' olarak sekiz farklı elemandan oluşan bir model ile ele almıştır (Ghosh 1994). Erdem ve diğerleri giysi alışverişi için mekân imajı çalışmasında 'konum, ticari eşya ve fiyat' olarak üç anahtar elaman belirlemişlerdir.

2.6. İç Mekân Tasarımında İmajın Yeri

En basitten en karmaşığa ve en küçükten en büyük ölçeğe kadar; iç mekân tasarımı, belirgin ve belirli bir "ana düşünce" eşliğinde gelişim göstermektedir. Söz konusu ana düşünce iç mekân tasarımını yönlendiren; biçimsel, işlevsel ve estetik kavramların birbiriyle uyumlu olmasına etki eden kavram olgusuna verilen isimdir. Oluşumu zihinde başlayan ve başlangıcından sonra en ince ayrıntısına kadar tasarım ile ilişkili bazı düşüncelerden meydana gelen imaj, bir bütünün içinde ortaya çıkmaktadır (Bozdayı, 1996).

İç mekân tasarımının diğer sanatsal oluşumlardan ayrılmasını sağlayan en mühim özellik, belli gereksinimlere ve işlevlere yönelik bir olgu olmasıdır. Bunlarla birlikte iç mekân tasarımında amaç estetik bir bütünlük sağlamasıdır. Mekânın içerisinde yer alan fonksiyonel gereksinimler tasarımı yönlendirecek şekilde, iç mekân programlaması ve tasarımı yapılırken oluşturulmaktadır. Bu husustaki amaç; formun yanında malzemelerin estetik ve teknik kullanımları, teorik düzeyde farklı etki oluşturma, şekilleri ve renkleri kombinasyonlarıyla oluşturulan düşüncelerin, bu düşünceleri yönlendiren mekânın sahip olduğu işlev çerçevesinde mekânsal düzenlemeler meydana getirmektedir. İşlev tam da bu noktada, kavramsal düşünceyle bütünlükte yani imaj; düşünce ve imgeleri faydalı bir çözüme ulaştırarak tasarımı başarılı bir hale getirecektir (Bozdayı, 1996).

Günümüzde imajın oluşturulması ve ticari mekânların bir zincir şeklinde artması göz önündedir. Zincir halinde artış gösteren mekânların iç mekânlarının tasarlanmasında hedeflenen ve ulaşılmak istenen ticari imaj panelinde; mekânların tanınır olması ve insan zihninde belirgin bir kavram yaratması bulunmaktadır. Malzeme, form ve biçim gibi kararlarda bazı karakteristik özellikler yaratmak ve bu kararları tekrar etmek sürdürülebilir bir mekânsal imaj oluşturmaktadır. Kısacası, belirgin bir tasarım sayesinde tasarımda süreklilik sağlanabilmektedir (Bozdayı, 1996).

2.7. İç Mekân Tasarım Elemanları

İç mekânlar, bireylerin yaşamlarının önemli bir bölümünü geçirdiği mekânlardır. Doğal mekânlar içerisinde inşa edilen yapay mekânlar bireylerin uyuma, oturma, yemek yeme, çalışma gibi eylemlerini gerçekleştirdikleri yerlerdir. Duvarlar, zeminler, tavanlar, merdivenler ve donanımlar dahil olmak üzere yapıların iç mekânları, üç boyutlu boş alanların sınırlarını belirler. İç alanların sınırlandırılmasıyla hem mahremiyet hem de insan konforu sağlanması amaçlanmıştır. Mimari yapının şeklini oluşturan bu yapı elemanları, yaşam ortamında ve iç bölmelerde bir kabuk oluşturur. İç yapının dış yansıması, bu yapılarda işlevsel olarak kullanılan bölümler üreterek, fonksiyonel faaliyetlerle yaşanabilir olmalarını sağlar. Aynı zamanda estetik izlenimlerin yanı sıra psikolojik tatmin ve güven duygularından da etkilenir.

Vitruvius'un mimarlığın temel ilkeleri olarak ifade ettiği üç temel ögesi 'sağlamlık, işlevsellik ve güzellik' ilkeleridir. Vitruvius'a göre; 'Sağlamlık, temeller sert bir zemine iyice oturtulduğunda ve mevcut kaynaklardan hasislik edilmeden makul miktarda malzeme seçildiğinde gerçekleşmiş olur; işlevsellik, mekân düzenlemeleri kusursuz ve kullanıma bir engel teşkil etmeyecek şekilde yapıldığında, her bina kendi tarzına bire bir uygun konuma

yerleştirildiğinde gerçekleşir; güzellikse binanın görünümü hoş ve şık olduğunda elemanlarının oranları doğru simetri hesaplarına sahip olduğunda elde edilir'. Vitruvius, bu ifadelerinde mimari yapıların ve mekânların tasarımında bu ilkelerin kullanımının bir zorunluluk olduğunu vurgulamıştır (Vitruvius 2021).

Mekân tasarımında, birbiri ile ilişki içinde olan üç temel kriter yer almaktadır. Bunlar; fonksiyon bununla beraber anlam ve estetikdir. Bu üç kriter yapılan tasarımın en önemli unsurlarını oluşturmaktadır (Rot0, 2007).

Tasarımın sahip olduğu görsellik ve güzellik olarak estetik, verilmek istenen mesajın iletilmesine yardımcı olan biçimsel boyuttur (Roto, 2007). Düşünsel ve kültürel kriterlerin yanında psikolojik bir kriter de olan anlam ise tasarımda yer alan iletilerin bireyler açısından ifade ettiği boyuttur. Öte yandan kullanım amacının göz önünde bulundurulduğu ve kullanıcı gereksinimlerine hizmet eden fonksiyon ise alıcıların istenen tepkiyi vermesini sağlayan etkili bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır (Roto, 2007).

2.7.1. Form

Form, bir nesnenin genel şeklini oluşturan sınırların düzenidir. Mekânların yanı sıra parçaların da formları vardır. Çünkü biçimler birbiri ile yakınlık ve benzerlik gösterdiğinde gruplaşma meydana gelir. Biçimi etkileyen bazı faktörler vardır. Bunlar şu şekilde listelenebilir (Aytem, 2005);

- Formun genel karakterini belirleyen ilkeler ile tutumlar,
- Formun meydana gelmesine yardımcı parçalar ve bu parçaların bir arada bulunma şekli,
- Konum ve yönelme,
- Hareketlilik,
- Oran ve orantı ile boyutlar,
- Konum ve yönelme.

Canlı-cansız tüm varlıkların belirli bir geometrik formu veya çeşitli biçimleri vardır. Mimarlık bu şekilleri bir ilham kaynağı olarak görür, bu şekillerden beslenir ve estetik bununla beraber anlam bakımından ergonomik ve fonksiyonel kriterleri göz önünde bulundurarak insanı tatmin edecek şekilde tasarımlara şekil verir (Onat, 1995).

Kitlesele form, mimari tasarımın sonucu oluşan ürünlerin çevre ile olan ilişkisini belirleyen mekânsal bununla beraber işlevsel ve ruhsal özellikler ile olumlu bir olgudur (Onat 1995, 2). Bununla beraber form üç boyuta sahip olduğu için renk ve doku gibi etkilere oranla mimarların göz önünde bulundurduğu alanların başında gelmektedir.

İnsanlar üzerinde psikolojik bir etkiye sahip olan form, kullanım şekline göre değişmektedir. Buna örnek olarak; kesin çizgiler barındıran bir kare, dikdörtgen ve üçgen gibi dar açılara sahip formlar insan üzerinde rahatsız edici bir etkiye sahipken, oval ve yumuşak hatlara sahip dairesel insan üzerinde formlar dinlendirici ve durağan bir etki gösterir (Aytem, 2005).

Çeşitli çizgi ve geometrik şekillerin karakter özelliklerine göre insan üzerinde bazı etkiler oluşturmaktadır. Bu etkiler şöyle sıralanabilir (Aytem, 2005);

- Yatay çizgiler: Durağan, devamlı ve rasyonel.
- Düşey çizgiler: Sonsuzluk.
- Eğri hatlar: Esneklik, tereddüt ve yumuşak.
- Düz hatlar: Rijit ve kuvvet.
- Spiral: Dünyadan uzaklaşma.
- Küp: Bütün ve eşit.
- Daire: Bitmeyen bir denge ve üstünlük.
- Elips: Dinamizm.

Mimaride formun etkisi; formu yaşayan ve tecrübe eden kişilerde ortaya çıkan etki ve gözlenen ile gözleyen arasında bulunan ilişki özelinde olmaktadır. Gözlem yapan kişi niceliksel olarak gözlem yaparken bu sırada niteliksel tanımlamalara sahip öznel detayları

da yakalamaktadır. Niceliksel veriler, görsel etkiler bakımından hacim ve yüzey bununla beraber çizgi gibi görsel öğelerin bir araya gelme ilkeleri bağlamında şekillenirken, geçmişte kazanılan deneyim ve kültürel farklılıklar gibi veriler ile etkileşime girmektedir (Aydınlı, 1986).

2.7.2. Malzeme

Malzeme, tarih boyunca enerji ile insanların daha rahat bir yaşam sürmesi için kullanılmıştır. Ağaç, taş ve toprak gibi doğal malzemeler insanların çevresinde hep var olmuş ve sıkça kullanılmıştır. Sadece doğal değil cam, çelik, plastik ve tuğla birçok yapay malzeme de insanların sıkça kullandığı malzemeler arasındadır. Malzeme çeşitliliği oldukça fazladır. Bir mekânda hangi elemanın hangi malzemeden yapıldığını incelersek bu çeşitlilik fark edilecektir. İç mekânların tasarım aşamasında sıkça kullanılan malzemeler vardır. Malzeme, fiziksel ve kimyasal özellikleri ve bununla beraber ebat, renk, koku ve doku bakımından farklılık göstermektedir. Bu farklılık mekânda algısal bir etki katmaktadır. Derinlik, genişlik, aydınlık, sıcaklık ve soğukluk gibi hem görsel hem de sezgiler algılar bunlara örnektir. Metal bir malzeme, gri rengi ile tanımlandığında soğuk bir etki yaratır fakat metali kırmızı ve tonları ile uygulanacak bir renklendirme soğuk etkisi kırılarak yerini sıcak bir etkiye bırakır (Göler, 2009).

Ahşaplar, estetik biçimini ve doğal yapısını; renk, doku, ısı ve koku gibi özellikler ile ortaya koyar. Tüm ağaçlarda bu özellikler ağacın kendine özgüdür. Geniş bir kullanım alanına sahip olana ahşap, işleme kolaylığı, hafif olması ve çeşit alternatifinin yanı sıra bağlantı yöntemleri ve fiyat bakımından uygun olduğu için sıkça tercih edilmektedir. Ahşaplar organik bir yapıya sahip oldukları için yaşamaya devam eden ve kullanımdan sonra bile işleyen bir malzemedir. Bu nedenle ahşaplar çürüyerek deformasyona uğrayabilir. Ahşaplar hem masif hem de işlenmiş bir biçimde kullanılabilir (Göler, 2009).

Metaller ise fazla bir kütleye sahip olmanın yanı sıra elektrikle beraber ısıyı iyi iletebilen nesnelere sahiptir. Çekme ve basınç karşısında oldukça dayanıklı olan metaller, istenilen şekil ve ölçülerde üretilmektedir. Bu nedenle mobilya başta olmak üzere birçok donanım alanında oldukça tercih edilir (Göler, 2009).

Taş, sert olmasının yanı sıra ağırdır. Hem soğuğa hem de sığağa karşı dayanıklı ve doğaldır.

Cam hem saydam hem de mat şekillerde renkli ve renksiz şekilde sınıflandırılır. Kullanım alanı çok geniş olan cam malzeme; pencere ve kapının yanı sıra duvar ve döşeme hatta panel olarak kullanılabilir (Göler, 2009).

Seramik ise mat veya parlak olarak üretilir. Biçim, renk ve dokunun yanı sıra ebat bakımından farklı şekillerde üretimi sağlanmaktadır. Islak hacimler içerisinde oldukça fazla tercih edilen malzemelerin başında gelir. Bunun nedeni kir tutma oranının düşük ve kolay temizlenir olmasından kaynaklanır (Göler, 2009).

Plastik malzemeler; kırılma, parçalanma gibi olaylarda zahmet çıkarmamasının yanı sıra bakım ve onarımı kolay bir malzemedir. Hafif bir malzeme olan plastik, ses ve ısı yalıtımında da oldukça önemli bir yere sahiptir. Güneşten çabuk etkilenmesi, kolay bir şekilde yanması, fiyatının fazla olması ve basınca karşı dayanıklılığın az olması plastiğin dezavantajlarından (Göler, 2009). Malzemelerin kullanımı, mekânın tasarımı, dayanıklılığı açısından oldukça önemlidir.

Malzeme seçimi; yapılan tasarımın ihtiyacı doğrultusunda renk, doku ve kalite bakımından iyi bir sonuç alınacak şekilde yapılmalıdır. Farklı tip malzemelerin kullanılacağı bir tasarımda öncelik, bu malzemelerin birleşim noktası olmalıdır (Göler, 2009).

2.7.3. Konstrüksiyon

Yapıların ve kentlerin karakterini ve kimliğini yansıtan malzeme ve strüktür mimarinin önemli parçalarındandır. Bu karakter ve kimlik yansımasına örnek olarak; İstanbul evlerinde kullanılan ahşap ve taş, Safranbolu evlerinde kullanılan ahşap strüktür, Rum mahallelerinde ise taştan yapılar göze çarpmaktadır. Örneklerdeki çeşitliliğin en büyük sebebi coğrafi konumdur. Kullanılan malzeme, çevrede bol olduğu için sıkça tercih edilmektedir.

Kastamonu’da ahşap, Van’da ise taş yapıların göze çarpması buna örnek olarak verilebilir (Çelik, 2021).

Konstrüksiyon, yapıları biçim bakımından etkileyen önemli faktörlerden birisidir. Mimarlığın önemli konularından biri olarak bilinen form, oluşma aşamasında malzeme ve malzeme teknolojilerinden yararlanır. Tarih boyu yapılaşmanın önemli malzemesi olan ağaç ve taşın yanı sıra toprak da doğada oldukça fazla bulunur (Çelik, 2021).

Mimarlık ve konstrüksiyon birbirinden ayrılmaz iki parçadır. Mimari yapıların dayanıklı olması ve uzun yıllar ayakta durabilmesi için bir konstrüksiyona ihtiyaçları vardır (Çelik, 2021).

2.7.4. Renk

Renk, çevremizden görsel olarak insana yansıyan ve davranış olarak etkileyen önemli bir bilgi niteliği taşır. İnsanın algıladığı her renk; hareket, sakinlik, duygusallık ya da kasvet benzeri halleri oluşturur.

Aynı forma sahip yapılarda farklı renk kullanımı, insanda insana değişen duygular barındırmaktadır. Bu, form ve biçimin renk aracılığı ile var olduğunu belli eder ve benliklerini yansıtmasına yardımcı olur (Kandinsky, 2012).

Renk, görsel olarak algının ana unsurlarından biridir. Wassily Kandinsky, renk algısı için şu sözleri aktarmıştır: ‘soyut kavramsal değerinin dışında, ait olduğu yüzeylerin dışında çevresel renklerle, ışığın renk türü, tonu, parlaklığı ile algılanır. Renk; ışığa, rengi yansıtan nesnenin geometrik formuna buna dahil olarak objelerin form ve renklerine bağlı olarak içsel ve dışsal bir değer yaratır.’ (Kandinsky, 2012).

Waldron Faulkner, renk ile ilgili olarak işlev ve özellik hakkında şu sözleri aktarmıştır: ‘Yapılarda kullanılan malzemelerin karakterini renk belirler. Kırmızı renkli kiremit çatılı, kahve renkli ahşap doğramalı, gri renkli taş duvarlı bir yapıda bütün malzemelerin renkleri karakterini yansıtmaktadır. Bütün malzemelerin rengi aynı olsaydı, yapının görünümü bir maketten farksız olurdu.’ (Faulkner, 1972).

Renk, mekân içindeki oran-orantı ve ölçeği algılamaya yardımcıdır. Ölçeğin vurgulanmasında ve ölçeğin çarpıcı kılınmasında oldukça önemlidir. Tek bir renk ile oluşturulan yapı insan gözü ile uzaktan algılanamaz fakat o yapı üzerinde kontrast renkli eleman kullanımı o yapının algılanmasına yardımcı olur (Faulkner, 1972).

Mekân içerisinde aynı renk kullanımı ‘bütünlüğü’, farklı renk kullanımı da ‘çeşitliliği’ meydana getirir. Koyu renkler ağırlık hissiyatı, açık renkler ise hafiflik hissiyatı verir. Bu durumda mekânın renkleri kullanıcı isteği doğrultusunda değişiklik gösterebilmektedir (Faulkner, 1972).

Yüzey ve hacim arasındaki oran, renkler ile ilgilidir. Yere dik bir şekilde kullanılan renkler insanda yükseklik algısını oluştururken, yere paralel olarak kullanılan renkler ise genişlik algısını oluşturur. Bunun yanı sıra renkler mekân içindeki algıyı; mekânlar arası geçişler, yönlendirme ve mekân bölümlerini ayırma üzerinden gerçekleştirebilir. Renklerin parlaklık dereceleri, mekânda farklı atmosferlerin oluşmasına katkı sağlar. Canlı ve parlak renkler kullanıldığı alanda kullanıcının hareket ve eğlence duygularını harekete geçirir buna karşın mat ve soğuk renkler kullanıldığı alanda kullanıcıyı durağanlaştırır (Faulkner, 1972).

2.7.5. Doku

Bir malzemenin ya da bir yüzeyin bununla beraber bir mekânın tanımına yardımcı olan ve görsellik olarak etkileyici amaç ile kullanılan en etkili faktörlerden biri dokudur. Farklı dokuların, mekân içerisinde karakter ve kimliğe uygun bir şekilde kullanımı, o mekân içinde kullanılan renk ve ışık kadar etkilidir (Gürer, 1970).

Doğa içerisinde yer alan veya tasarımı yapılan tüm nesnelere bir dokuya sahiptir. Malzemelerin karakterini ve yüzeysel özelliklerini tanımlayan doku, nesnel ve görsek olarak iki başlık altında ele alınmaktadır. Nesnel doku, gerçek ve dokunularak hissedilir, görsel doku ise görerek algılanır ve özelliklerini görsel yolla yansıtır fakat yanıltıcı olabilir (Gürer, 1970).

Doku algısında ışık ve renk ile ölçü de etkilidir. Malzemeler belirli değerlerde doku özelliklerini yansıtır. Dokuların sıklığı ve ölçüğünün küçük olması onun yumuşak ve muntazam bir şekilde algılanmasına neden olur. Doku bulunduğu mekânın kullanım şekline göre mekâna ayrı bir etkide bulunabilir. Grenlere sahip çizgiler dokular, yüzeylerin boyutlarını vurgulayabilir. Düzensiz ve aynı zamanda hareketli olan dokular, mat ve aynı zamanda düzgün olan dokulara kıyasla daha dikkat çekici gelmektedir. Hareketli görünüşleri sayesinde form ile renkleri saklayabilen düzensiz dokular, oluşturduğu ışıklı ya da gölgeli yüzeyler yardımıyla mekân içinde hataları ve görünmesi istenmeyen detayları kamufle edebilir. Dokusu olmayan yüzeyler, yansıtma ve parlaklık verme özellikleri ile renk ve formları ortaya çıkarır böylece detayların daha kolay seçilmesine yardımcı olur (Gürer, 1970).

2.8. Kullanıcı Deneyimi Mekân İlişkisi

Işık, akustik ve renkle birlikte oran ve sese verilen tepkiler, duyar yoluyla alınan verilerin insanların beyinde önceden edindiği tecrübelerin süzgecinden geçmesi ve kişisel yorumlanmasıyla meydana gelmektedir. Bu zihinsel-bilişsel ve duyumsal sürecin ardından mekânı kullanan bireyin algısı şekillenmeye başlamaktadır (Büyükçelen, 2007).

Kullanıcılar sahip oldukları kültürel deneyim ve birikimlerle birlikte ırk, beklenti, eğitim durumu, cinsiyet ve yaş gibi etkenlere sahip olduklarından yer aldıkları mekânları farklı şekillerde algılamaktadırlar. Büyükçelen "İnsan, mekânla ilgili edindiği bilgileri zekâ düzeyi, kişilik yapısı, o anlı ruhsal durumu ve donanımlarının etkisiyle değerlendirir." diye belirtmiştir (Büyükçelen 2007).

Kullanıcının mekân okuması; sahip olduğu kimlik ve kültürel birikimle birlikte o anda hissettiği duygulara bağlı etkenlere göre gerçekleşmektedir. Kullanıcıların gereksinimlerini rahatça karşılayabileceği ve kendisini daha rahat hissedeceği bir mekân oluşturmak büyük önem arz etmektedir. Mekân tasarımı yapılırken faydalanılan her şey mekânın ruhunu meydana getirmektedir. Kullanıcı ve mesken arasında bir etkileşim ve ilişki oluşturulmaktadır. Söz konusu etkileşim ve iletişim kullanıcının önceden edinmiş olduğu hatıralarıyla birlikte karşılaştığı doku veya malzemeyle nasıl karşılaştığı ile ilişkilidir (Büyükçelen, 2007).

Kullanıcının algıladığı mekân ve tasarlanan mekân fiziksel bakımdan aynı görünse de algısal manada kullanıcı ve tasarımcı kendi mekânsal tecrübeleri çerçevesinde o mekânı farklı algılayabilmektedir (Başkaya vd. 2003).

Mekân kullanıcı davranışını, kullanıcı davranışı da mekânın şekillenmesini sağlamaktadır. Mekân ve kullanıcının arasında karşılıklı bir ilişki mevcuttur. Bu ilişki; kavrama, algılama, anatomi, değerlendirme, etkilenme, davranış ve etki gibi pek çok kavramdan etkilenmektedir (Başkaya vd. 2003).

Kullanıcının karakteri, kültürel ve sosyal yapısı ve ilaveten içinde yer aldığı ruhsal durum mekânın algılanması üzerinde etkili olmaktadır. Bundan dolayı algılanan mekân ve fiziksel mekân arasında farklılıklar meydana gelmektedir (Başkaya vd. 2003). Kullanıcıya verilen hizmete bağlı olarak mekânın planlama içindeki yeri, boyutu, rengi, sirkülasyon özellikleri kullanıcıların davranışlarını direkt olarak etkilemektedir. Mekân tasarımları insanların duyu durumları ve fiziksel eylemlerinde etkili olmaktadır (Başkaya vd. 2003).

2.9. Mekândaki Unsurların İnsan Psikolojisi Üzerindeki Etkisi

Mekânı tanımlayan öğeler, mekân sınırlarını yaratır. Mekânda bulunan yüzeyler eğik veya düz buna ek olarak iç bükey ya da dış bükey olmasına bağlı olarak mekânın geometrik şekli belirlenir. Mekânlarda yer alan duvarların yanı sıra döşemeler de mekânda belirleyici etkiye sahiptir. Zemin genellikle düz olarak zihinde canlanır fakat zemin; rampa, merdiven ve seviye kotlarına sahip olabilir. Zeminde yer alan bu seviye değişikliği alanın sınırlarını tanımlayabilir ve mekân içindeki akışı kesebilir. Bu seviye değişikliği mekân içindeki akışı keserken mekâna bir hareket katmaktadır. Yükseltilmiş kısım, mekânsal ve görsel sürekliliği değişikliğe uğratar ve oluşan yükseklikte yapılacak aktiviteye bir önem kazandırmaktadır. Zemin mekân elemanlarını desteklerken aynı zamanda o elemanları birleştirici bir rol oynamaktadır. İnsan

mekânı algılamak için beş duyu organını da kullanır. En çok kullandığı duyu ise görme duyusudur. Gestalt kanununa göre göz görsel elemanları 'bütün' ya da 'benzer' olarak sınıflandırma amacıyla hareket eder. Simetri, yön ve buna dahil olarak elemanların tekrar etmesi, uzaklık ve yakınlık gibi etmenler çevreyi uygun ya da uygunsuz olarak algılamaya neden olur. Bu durum insanın bulunduğu mekânda rahat ya da huzursuz hissetmesine sebebiyet verir (Altan, 1993; Göler, 2009).

Mekânı oluşturan tüm elemanların kelime anlamı olarak insanın zihninde canlandırdığı, o elemanın kullanım amacına uymaktadır. Buna örnek olarak; duvar kelimesinin insana çağrıştırdığı duyu 'sınırlama' duygusudur. Ayrıca duvarlar birer yönlendiricidir. İnsan bir yapı içerisinde dolaşırken istemeden de olsa duvarların yönlendirmesi ile hareket eder ve ulaşmak istediği alana fark etmeden de ulaşır. Bu durum, çok büyük ve karmaşık olan yapılar da biraz daha zor olabilmektedir (Altan, 1993).

İç mekânda duvar, alçak bir seviyede ise insan üzerinde huzur veren ve rahatlatan bir etki yaratır. Yüksek duvarlar ise hem kibir hem de neşe olgularını yansıtabilir. Bir duvar, bulunduğu mekânı hem kasvetli hem de huzurlu yapabilir (Göler, 2009).

Çatı kavramı insan üzerinde; korunma ve sığınma hissinin yanı sıra bir arada olma duygusunu yansıtmaktadır. Çatı, mekânı oluşturan elemanlardan biri olarak aynı işlevi görebilir. Buna örnek olarak; çatı katında yaşayan insanların hem görsel hem de psikolojik olarak çatıdan etkilenmektedir. Tavanın duygusal etkisi çatı katında yaşayan insanlarda daha çok hissedilmektedir. Çatı formunun iç mekândan direkt olarak algılanması korunma duygusunu tetiklemektedir. Kloströfobik problemi olmayan bir insan için çatı katı, masalsi ve sıcak duyguları yansıtmaktadır (Tokol, 2014).

Yapılar, insan üzerindeki etkilerini çocukluk yaşlarında daha farklı hissettirir. Çocukların erken dönemlerinde kendini güvende hissetmesi ve bunun yanında kendilerine saygılarının artması için tavan yüksekliğinin çocuklar için uyarlanması gerekir. Çocuk ölçeğinden baktığımızda alçak tavanlı alanlar sessiz ve az hareketli oyunlara teşvik ederken yüksek tavanlı alanlar daha hareketli oyunlara teşvik etmektedir. Alçak tavanlı mekânların okulöncesi çağındaki çocuklar arasında işbirlikçi tavrın artmasında etkili olduğu belirlenmiştir (Çukur, 2011).

Mekânı oluşturan elemanların tek başına bile insan psikolojisine etkisinin olduğu, bu elemanların bir araya geldiğinde oluşturdukları formun insan psikolojisi üzerinde daha büyük etkilerinin olduğunu söyleyen Yılmaz, mekânsal formların insan üzerindeki etkilerini bir tabloda göstermiştir (Yılmaz, 2004) (Tablo 1).

Biçimsel Düzenleme Şekli	Duyusal-Görsel Etki
Dengesiz biçimler	Gerilim hissi
Yumuşak çizgiler, rahat şekiller, basitlik	Huzur, dinlenme, gevşeme ve rahatlık hissi
Kavisler ve açılarının birlikte kullanılması, Yuvarlak biçimler	Sevgi hissi
Yatay ve alçak şekillere zıtlık oluşturabilecek şekiller	Hayranlık ve sevgi hissi
Yumuşak akıcı şekiller ve düzenlemeler	Neşe hissi
Zorlayıcı olmayan strüktürel seçimler	Düşünme ve içe kapanma
Cesur biçimler	Dinamiklik ve hareket hissi
Kırık, eğri ve eğimli düzlemler, dengesiz ve mantıksız şekiller	Korkaklık hissi

Tablo 1. Mekânsal Formların İnsan Üzerinde Yarattığı Etkiler (Yılmaz, 2004)

2.10. Mekânda Kullanıcı Deneyimi

Mekân algısı, genel anlamda beyinde başlayan fiziksel aktivitelerin, insanın duyuları yardımıyla bulunduğu mekân ile etkileşimi sonucu oluşur. İnsanın bulunduğu yeri algılama biçimi, görsel ve sezgisel algıya dayalı hafızada yer alan bilgi birikiminin oluşturduğu

etkileşimler ile alakalıdır. Bu etkileşim hem deneyimlerin hem de sezgilerden süregelen, bedenini eylemleri doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bu etkileşimi verimli kılma amacıyla insanın anatomik özellikleri, fiziksel hareketleri, sezgisel algısı ve antropometrik ölçüleri yapılacak olan tasarıma yön vermektedir. İnsan bedeni ile mekânda var olur, zihni ile kavrar, eylemleri ile etkileşimde bulunur bununla beraber etkileşim ile mekânı deneyimler. Bu olgu Schulz'un 'İnsanın bulunduğu yer mekânın merkezidir ve mekân insanın eylemlerine göre şekillenir', sözü ile özetlenebilir. Bir mekânın varoluşu ve aktif ritmi; insanın alan boşluğunda yer alan eylemleri ve etkileşimi ile mümkündür. Buna ek olarak bir mekândan elde ettiği deneyimlerinin diğer mekânlar ile ilişkisi de bu oluşumun bir parçası niteliğindedir. Her mimari dokunuş deneyimi oldukça duygusaldır; boşluk, madde ve ölçek nitelikleri; göz, kulak ve burun bununla beraber dil, iskelet ve kas tarafından eşit olarak ölçülür (Pallasmaa, 2005). Mimarinin insan bedeni üzerinden ölçülmesi, antropometrinin oluşumu, evrensel tasarım arayışı beden-mekân ilişkisindeki somut bir arakesit, farklı açıdan ise bedenini eylemsel varlığının mekânı şekillendirmesi olarak da tanımlanabilir. Kullanıcı merkezli tasarım kavramı, mimari tasarım bağlamında bakıldığında insanın mekân ve ona bağlı nesnelere ile olan etkileşimi ve iletişimidir. Mekân sadece bireye dayalı bir boşluk değildir. Toplumsal bir alan niteliğinde de kullanıcı etkileşimi ile var olmaktadır. Kullanıcı, bir birey olarak mekâna şekil verirken, toplumun bir öznesi niteliği taşımaktadır. Mekân kendi toplumunun şekillendirmesi ölçüsünde kullanıcının; algısı, eylemleri, alışkanlıkları ve deneyimi önem kazanmaktadır. Deneyimin arkasında zihin-beden-eylem olarak bütünüyle insanı ele almak bir ölçü birimi olarak görülmüştür. Mekân ve kullanıcı etkileşiminde kullanılabilirliğin ölçülebilmesi için kullanıcı deneyimi oldukça önemlidir. Kullanıcı deneyimi tasarımında (Pallasmaa, 2005);

- Mekâna giren kullanıcıların duygusal açıdan mekânı algılaması,
- Yapabilirlikleri ile nesnelere erişmesi,
- Bu boşluk ve nesnelere ile etkileşimdeki kullanılabilirliğin oluşturulması,
- Bu etkileşim aracılığıyla ortamı deneyimlemesi

süreçleri işlenir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli ve Yöntemi

Mekânların kullanıcılar üzerinde yarattığı psikolojik etkilerin tespit edilmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, genel tarama modellerinden betimsel nitelikte ilişki tarama modelinden faydalanılmıştır.

Genel tarama modeli çeşitlerinden ilişki tarama modeli; iki ya da daha çok sayıda değişken arasında bulunan ortak varyansın varlığını ve/veya derecesini tespit etmeyi hedefleyen bir araştırma modelidir (Fraenkel, Wallen and Huy 2012; Karasar 2009). Bilindiği üzere tarama modelleri, günümüzde veya geçmişte halen daha var olan bir durumu var olduğu gibi tanımlamayı hedefleyen araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmanın konusunu oluşturan nesne, olay veya kişinin kendi şartları içerisinde ve olduğu gibi tanımlanmasını içeren yaklaşım türleridir (Karasar, 2009).

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Mersin'de bulunan üç Starbucks kafenin 18 yaşın üzerindeki kullanıcılarından oluşmaktadır. Araştırma kapsamında yerinde gözlem yöntemi ile tespitler yapılmıştır. Mersin ili şubelerinde yerinde inceleme sırasında çekilen fotoğraflar ile mekânın imaja yönelik iç mekân tasarımları tespit edilmiştir. Starbucks kafelerin tarihçesi, literatür tarama yöntemleri ile araştırılmıştır. Araştırma Mersin'de bulunan üç Starbucks kafesi ile sınırlandırılmıştır. Alışveriş merkezlerindeki Starbucks kafelerinin tercih edilmesinde; mekânda sürekli vakit geçiren kullanıcıların olması ve farklı zaman aralıklarında farklı kişilerin kullanımına olanak sağlaması rol oynamıştır. Bu sayede anket çalışmasında farklı kullanıcı profillerine ulaşılarak anketin güvenilirliğinin artırılması sağlanmıştır.

Evrenin temsil edilmesi için örneklem sayısının seçkisiz olmayan bir örneklem ile belirlenmesi tercih edilmiştir. Seçkisiz örnekleme, belli bir evrende yer alan bütün öğelere örneklem için seçilmek üzere bağımsız ve eşit şansların sunulduğu örneklem tercihinde kullanılan bir yöntemdir. Diğer bir ifadeyle bütün elemanı seçme ihtimali aynıdır ve bir elemanın seçilmesi, diğer elemanın seçimi üzerinde etki yaratmamaktadır. Araştırmanın örneklemini 42 erkek ve 63 kadın olmak üzere toplamda 105 yetişkin bireyden oluşmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmadaki veriler Starbucks kafeyi kullanan kişilere yüz yüze görüşme tekniğiyle uygulanan anketler elde edilmiştir. Araştırma Mersin ilinde gerçekleştirilmiş ve orada bulunan Starbucks kafelerde bulunan kullanıcılar ile yüz yüze yapılmıştır. Çalışmada kullanılmış olduğumuz form iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümünde araştırmaya katılan kişilerin sosyo-demografik özelliklerine dair sorular yer almaktadır. İkinci bölümünde ise Starbucks Tercihi Ölçeği bulunmaktadır.

Araştırmada kullanılmakta olan sosyo-demografik özelliklerle katılımcıların medeni durumu, cinsiyeti, eğitim durumu, yaşı, gelir durumları ve mesleklerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Bunun haricinde Starbucks kafe kullanıcılarına güvenirliliği ve geçerliliği kanıtlanmış "Starbucks Tercihi Ölçeği" uygulanmıştır. Örneklem içindeki katılımcıların 105'i örneklem grubunu karşılamaktadır. Ölçekte bulunan bazı anketler geçersiz sayılmış ve araştırmadaki örneklem 105 olarak kabul edilmiştir. Geçersiz kabul edilen 15 anket, verileri eksik ve yanlış doldurulan veriyi içermektedir. Araştırmanın normalliğini ve geçerliliğini bozduğundan geçersiz kabul edilmiştir. Araştırmacı anketleri 22.03.2022-18.04.2022 tarih aralığında gerçekleştirmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Elde edilmiş olan veri toplama aracı, örnekleme giren yetişkin bireylerce uygulanmıştır. Mekanların kullanıcılar üzerinde yarattığı psikolojik etkiyi belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmadan elde edilen veriler, bağımsız ve bağımlı değişkenler dikkate alınarak, bilgisayar ortamında SPSS 22.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Demografik değişkenlerdeki dağılımların tespit edilmesi için yüzdeler (%) ve frekans hesaplaması yapılmıştır. Ölçeğe ait olan maddelerin toplamları, güvenirlilik analizi ve ortalamaları tespit edilmiştir. Standart sapmaların ve ortalamaların hesaplamaları yapılmıştır. Çalışmada yer alan demografik bilgilerin, marka seçimine göre farklılaşmış farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi ve t-testi uygulanmıştır.

3.4.1. Geçerlik ve Güvenirlilik Analizi

Araştırmada verilerin güvenirliliğini ölçmek için '(Cronbach Alfa Katsayısı)' uygulanmıştır. Aşağıda belirtilen testte yer alan soruların varyanslarının toplamının genel varyansa oranı ile belirlenen ve 0 ile 1 arasında bir değere sahip olan Alfa katsayısı, bir ağırlık standart değişim ortalamasını ifade etmektedir. 'Cronbach Alfa Katsayısı' testte yer alan soruların homojen bir yapıya sahip olup olmadığını belirlemektedir. Bu, bireysel soru puanlarını kapsayan bir testteki soruların cevaplarının toplanması halinde soruların birbirine benzerliğini, yakınlığını ortaya koyan bir katsayıdır. Alfa katsayısının belirlenebileceği aralıklar ve ölçeğin bu bağlamdaki güvenirliliği şu şekilde ifade edilebilir (Büyüköztürk vd. 2018):

' $0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise test güvenilir değildir,'

' $0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise test düşük güvenirliliktir,'

' $0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise test oldukça güvenirlidir,'

' $0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise test yüksek derecede güvenirlir bir testtir.'

Tablo 2. Güvenirlilik Analiz

Test	Cronbach's Alpha	N
Starbucks Tercih Ölçeği	,894	15

Tablo 2'de belirtildiği üzere hesaplanan Alpha Cronbach alpha (α) güvenilirlik katsayılarının oldukça yüksek olması anketin güvenilir bir yapıya sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Çalışma kullanılan Starbucks Tercih Ölçeği'nin Cronbach's Alpha değeri ise 0,894 bulunmuştur ki bu sonuç testimizin yüksek derecede güvenilir bir test olduğunu göstermektedir. Ayrıca faktör analizi yapılmış, Tukey's nonadditivity testi ile anket sorularından çıkarılması gereken soru olup olmadığı incelenmiş ve 15 soruluk testin bir bütün oluşturduğu tespit edilmiştir.

3.4.2. Normallik Analizi

Bu noktada parametrik olmayan ya da parametrik olan analiz tekniklerinden hangisini kullanacağımızı belirlemek için normallik testi yapılması gerekmektedir. Ölçek puanlarının normal dağılıma uygun olup olmadığının incelenmesindeki temel aşama, basıklık ve çarpıklık değerlerinin hesaplanmasıdır. Ölçekteki puanlardan elde edilen çarpıklık ve basıklık değerlerinin normal dağılım aralığının +3 ve -3 arasında olması kabul edilebilirdir (Hopkings ve Weeks, 1990).

Tablo 3'te de görüleceği gibi araştırmamızın verilerinde basıklık değeri-0,575, çarpıklık değeri ise 0,065 çıkmıştır. Bu bağlamda ölçek puanlarının dağılımlarının normal olduğu kabul edilmektedir. Analiz sürecinde One Way Anova, Independent- Samples ve Korelasyon analizinden faydalanılmıştır.

Tablo 3. Normallik Analizi

Test	Ortalama	Std. Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Marka Tercih Ölçeği	3,1549	,76630	,065	-,575

4. BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında, çalışmada toplanan verilerden elde edilen bulgular yer almaktadır. Her bulgu yorumlanarak ve çıkarımlar yapılarak değerlendirilmiştir.

4.1. Bireylerin Sosyo-Demografik Bilgilerinin Sonuçları

Tablo 4. Bireylerin Cinsiyetlerinin Dağılımları

		Frekans (n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Cinsiyet	Kadın	63	60,0	60,0	60,0
	Erkek	42	40,0	40,0	100,0
	Toplam	105	100,0	100,0	

Tablo 5. Bireylerin Medeni Durumlarının Dağılımları

		Frekans (n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Medeni Durum	Bekâr	91	86,7	86,7	86,7
	Evli	14	13,3	13,3	100,0
	Toplam	105	100,0	100,0	

Tablo 6. Bireylerin Yaşlarının Dağılımları

		Frekans (n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yaş	18-27	75	71,4	71,4	71,4
	28-37	26	24,8	24,8	96,2
	38-47	4	3,8	3,8	100,0
	Toplam	105	100,0	100,0	

Tablo 7. Bireylerin Eğitim Durumlarının Dağılımları

		Frekans (n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Eğitim Durumu	Ortaokul ve altı	4	3,8	3,8	3,8
	Lise	60	57,1	57,1	61,0
	Mesleki/teknik okul	24	22,9	22,9	83,8
	Üniversite	17	16,2	16,2	100,0
	Toplam	105	100,0	100,0	

Tablo 8. Bireylerin Mesleklerinin Dağılımları

		Frekans (n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Meslek	Yönetici	3	2,9	2,9	2,9
	İşçi	4	3,8	3,8	6,7
	Beyaz yaka çalışan	12	11,4	11,4	18,1
	Servis Elemanı	3	2,9	2,9	21,0
	Ev hanımı	6	5,7	5,7	26,7
	Öğrenci	69	65,7	65,7	92,4
	Kendi işinde çalışan	3	2,9	2,9	95,2
	İşsiz	1	1,0	1,0	96,2
	Diğer	4	3,8	3,8	100,0
	Toplam	105	100,0	100,0	

Tablo 9. Bireylerin Gelir Durumlarının Dağılımları

		Frekans (n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Gelir Durumu	3000 TL ve altı	36	34,3	34,3	34,3
	3000-4500 TL arası	16	15,2	15,2	49,5
	4500-6000 TL arası	24	22,9	22,9	72,4
	6000-10000 TL arası	17	16,2	16,2	88,6
	10000 TL ve üstü	12	11,4	11,4	100,0
	Toplam	105	100,0	100,0	

Tablo 10. Bireylerin Starbucks Tercihlerine Verdikleri Cevaplar Açısından Dağılımları

		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Starbucks görsel anlamda bana deneyim yaşıyor	n	3	28	27	34	13
	%	2,9	26,7	25,7	32,4	12,4
Starbucks işitsel anlamda bana deneyim yaşıyor	n	11	44	23	23	4
	%	10,5	41,9	21,9	21,9	3,8

Starbucks kokusal anlamda bana deneyim yaşıyor	n	5	12	10	38	40
	%	4,8	11,4	9,5	36,2	38,1
Starbucks dokusal anlamda bana deneyim yaşıyor	n	20	33	21	25	6
	%	19,0	31,4	20,0	23,8	5,7
Starbucks kafesinin dekorasyonunu beğendiğim için tercih ediyorum	n	4	23	19	44	15
	%	3,8	21,9	18,1	41,9	14,3
Starbucks koltukları konforlu olduğu için tercih ediyorum	n	16	27	20	33	9
	%	15,2	25,7	19,0	31,4	8,6
Starbucksın tasarım konseptini beğendiğim için tercih ediyorum	n	7	20	18	43	17
	%	6,7	19,0	17,1	41,0	16,2
Starbucksın kahvelerini ve tatlılarını diğer kafelerden farklı bulduğum için tercih ediyorum	n	6	10	19	35	35
	%	5,7	9,5	18,1	33,3	33,3
	n	22	30	16	22	15
Starbucksı beni özel hissettirdiği; bardağa ismimin yazıldığı, doğum günlerime özel hediye ve promosyon verdiği için tercih ediyorum	%	21,0	28,6	15,2	21,0	14,3
Starbucksı arkadaşlarımla hoş, verimli vakit geçirip sosyalleştiğim bir ortam olduğu için tercih ediyorum	n	6	8	12	45	34
	%	5,7	7,6	11,4	42,9	32,4
Starbucksı ücretsiz ve sınırsız internet bağlantısı sağladığı için tercih ediyorum	n	22	32	22	10	19
	%	21,0	30,5	21,0	9,5	18,1
Starbucks genel imajından(deneyim, etkilenimden)den dolayı tercih ediyorum	n	6	25	22	37	15
	%	5,7	23,8	21,0	35,2	14,3
Starbucks'ı aidiyet duygusu yarattığı için tercih ediyorum	n	22	35	24	14	10
	%	21,0	33,3	22,9	13,3	9,5
Starbucks'ın bana yüklediği statü anlayışıyla uyumlu olduğu için tercih ediyorum	n	27	28	19	22	9
	%	25,7	26,7	18,1	21,0	8,6
Starbucks bana güven verdiği için tercih sebebidir	n	13	14	17	36	25
	%	12,4	13,3	16,2	34,3	23,8

4.1. Bireylerin Sosyo-Demografik Bilgilerinin Sonuçları

Bu bölümde cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, meslek ve gelir durumlarına ilişkin değişkenler ile ilgili olan bulgulara ait tablolara yer verilecektir.

Tablo 11. Bireylerin Starbucks Tercihleri ile Cinsiyetlerine İlişkin Sonuçlar

	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	t	p
Starbucks Tercih Ölçeği	Kadın	63	3,1079	,68746	,08661	-,768	,021
	Erkek	42	3,2254	,87543	,13508		

Tablo 11’de gösterildiği üzere çalışmaya dâhil edilen bireylerin cinsiyetleri ile Starbucks tercihleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılan Independent Samples t- testine göre aralarında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Bu sonuçtan kadın ve erkek bireylerin Starbucks tercihleri aynı seviyede değildir. Buna göre erkeklerin Starbucks tercihi faktörleri kadın bireylere kıyasla daha yüksek çıkmıştır.

Tablo 12. Bireylerin Starbucks Tercihleri ile Medeni Durumlarına İlişkin Sonuçlar

	Medeni Durum	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	t	p
Starbucks Tercih Ölçeği	Bekâr	91	3,1245	,73536	,07709	-1,036	,096
	Evli	14	3,3524	,95163	,25433		

Tablo 12’de gösterildiği üzere çalışmaya dâhil edilen bireylerin medeni durumları ile Starbucks tercihleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılan Independent Samples t- testine göre aralarında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p > 0.05$). Bu sonuçtan evli ve bekar bireylerin Starbucks tercihleri aynı seviyededir. Starbucks tercihi faktörlerinin medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Tablo 13. Bireylerin Starbucks Tercihleri ile Yaşlarına İlişkin Sonuçlar

	Yaş	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	f	p
Starbucks Tercih Ölçeği	18-27	75	3,1742	,72467	,08368	,636	,531
	28-37	26	3,0487	,88092	,17276		
	38-47	4	3,4833	,82798	,41399		
	Toplam	105	3,1549	,76630	,07478		

Tablo 13’de belirtildiği üzere çalışmaya katılan bireylerin yaşları ile Starbucks tercihleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan One-Way ANOVA analizine göre aralarında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır ($p > 0.05$). Bu sonuçtan farklı yaş gruplarında bulunan bireylerin Starbucks tercihleri aynı seviyedir. Starbucks tercihi faktörlerinin yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Tablo 14. Bireylerin Starbucks Tercihleri ile Eğitim Durumlarına İlişkin Sonuçlar

	Eğitim Durumu	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	f	p
Starbucks Tercih Ölçeği	Ortaokul ve altı	4	3,2667	,71388	,35694	1,519	,214
	Lise	60	3,2133	,78082	,10080		
	Mesleki/teknik okul	24	3,2444	,81096	,16554		
	Üniversite	17	2,7961	,60253	,14613		
	Toplam	105	3,1549	,76630	,07478		

Tablo 14’te görüldüğü gibi araştırmaya katılmış olan kişilerin Starbucks tercihleri ve eğitim düzeyleri arasındaki ilişkinin tespiti için gerçekleştirilen One-Way ANOVA test sonucuna göre aralarında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür ($p > 0.05$). Bu sonuçtan yola çıkarak

farklı eğitim durumuna sahip olan kişilerin Starbucks tercihlerinin aynı seviyede olduğunu söylemek mümkündür. Starbucks tercihi kişilerin eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

	Meslek	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	f	p
Starbucks Tercihi Ölçeği	Yönetici	3	3,6889	,19245	,11111	2,824	,007
	İşçi	4	2,5500	,27955	,13977		
	Beyaz yaka çalışan	12	3,3278	,89283	,25774		
	Servis Elemanı	3	4,2444	,15396	,08889		
	Ev hanımı	6	2,9111	,73595	,30045		
	Öğrenci	69	3,0995	,70652	,08505		
	Kendi işinde çalışan	3	3,4889	1,23168	,71111		
	İşsiz	1	5,0000	.	.		
	Diğer	4	2,6333	,45704	,22852		
	Toplam	105	3,1549	,76630	,07478		

Tablo 15. Bireylerin Starbucks Tercihleri ile Mesleklerine İlişkin Sonuçlar

Tablo 15'te görüldüğü üzere çalışma kapsamındaki kişilerin Starbucks tercihleri ve meslekleri arasındaki ilişkinin tespiti için gerçekleştirilen One-Way ANOVA test sonucuna göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmüştür ($p < 0.05$). Bu sonuca göre farklı eğitim durumları bulunan bireylerin Starbucks tercihleri aynı seviyede değildir. Buna göre işsiz olan bireyin Starbucks tercihi faktörleri diğer meslek gruplarında bulunan bireylere oranla daha yüksektir.

	Gelir Durumu	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	f	p
Starbucks Tercihi Ölçeği	3000 TL ve altı	36	3,1093	,76264	,12711	,417	,796
	3000-4500 TL arası	16	3,0708	,64886	,16221		
	4500-6000 TL arası	24	3,2500	,92757	,18934		
	6000-10000 TL arası	17	3,2980	,69367	,16824		
	10000 TL ve üstü	12	3,0111	,73297	,21159		
	Toplam	105	3,1549	,76630	,07478		

Tablo 16. Bireylerin Starbucks Tercihleri ile Gelir Durumlarına İlişkin Sonuçlar

Tablo 16'da görüldüğü üzere araştırma kapsamındaki kişilerin Starbucks tercihleri ve gelir düzeyleri arasındaki ilişkinin tespiti için gerçekleştirilen One-Way ANOVA testi sonucunda anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür ($p > 0.05$). Bu bağlamda kişinin gelir düzeyinin Starbucks kafeyi tercih etmelerinde etkili olmadığını söylemek mümkündür.

Anket verilerinden elde edilen bulgular sonucunda mekânın tercih edilmesinde kullanıcıların fikirleri de değerlendirilmiştir. Tercih etme nedenlerindeki değişkenlik, kullanıcıların cinsiyet ve eğitim faktörleriyle ilişkili bulunmuştur.

Analiz sonuçlarına göre Starbucks mekânlarının tercih edilmesinde, mekânın görsel ve kokusal süreçte etkilemesi gibi duyuşal faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Mekânda yer alan koltukların konforlu oluşu, mekânın genel tasarım konseptinin beğenilmesi mekânın tercih edilmesinde önemli faktörler olduğu anlaşılmaktadır. Starbucks kafenin kullanıcılarına arkadaşlarıyla hoş ve verimli vakit geçirip, sosyalleşebilecekleri bir ortam sunduğu için tercih edildiği görülmektedir. Bunun yanında Starbucks kafenin kullanıcılarına mekânda güven duygusunu hissettirmesi nedeniyle de tercih edildiği sonucuna varılmıştır.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bir tasarımda kullanılacak olan malzemenin ve elemanların, kullanıcıya uygun aynı zamanda kullanıcıların duyuşlarına karşılık vermesi beklenmektedir. Tasarım esnasında; form, malzeme, konstrüksiyon, renk ve doku gibi ilkeler aracılığıyla tasarımcı kullanıcıya birtakım mesajlar ve etkiler yansıtarak kullanıcının mekân ile arasında bir ilişki oluşturmaya yardımcı olur. Kullanıcıya yönelik tasarlanan öğelerde bulunan ileti ve etkiler, kullanıcının beğeni ve haz duygusunu ortaya çıkarmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, mekânların kullanıcılar üzerindeki bıraktığı psikolojik etkiler incelenmiş ve alan araştırması yapılan her üç Starbucks kafenin kullanıcı tercihleri ile kullanıcıların demografik değişkenleri incelenmiştir. Katılımcıların Starbucks tercihleri ile demografik değişkenler (cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, meslek ve gelir durumları) karşılaştırılmıştır.

Bu çalışmada 63 kadın, 42 erkek olmak üzere toplam 105 birey değerlendirilmiştir. Çalışmada Starbucks tercih ölçeği uygulanmış ve bireylerin yanıtlarına ilişkin bulgular incelenmiştir. Literatürdeki birçok mekânın kullanıcılar üzerinde bıraktığı psikolojik etkiler incelenmiştir.

Çalışma sonucunda elde edilen verilere göre bireylerin cinsiyetleri ile Starbucks kafe tercihleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bağlamda erkek bireylerin Starbucks tercihlerinin kadınlara kıyasla daha fazla olduğu söylenebilir. Bireylerin medeni durumları ile Starbucks kafe tercihleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu bağlamda Starbucks kafe tercihlerinde bireylerin evli veya bekar olmasının bir etkisi olmadığı ifade edilebilir. Çalışmaya katılan bireylerin yaşları ile Starbucks kafe tercihleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre Starbucks kafe tercihlerinde bireylerin yaş farklılıklarının bir etkisi olmadığı ifade edilebilir. Bireylerin eğitim durumları ile Starbucks kafe tercihleri arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır. Buna göre Starbucks kafe tercihlerine bireylerin eğitim durumlarının bir etkisi olmadığı belirtilebilir. Araştırmaya dâhil edilen bireylerin meslekleri ile Starbucks kafe tercihleri arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Buna göre işsiz olan bireyin Starbucks kafe tercihi faktörleri diğer meslek gruplarında bulunan bireylere oranla daha yüksektir. Bireylerin gelir durumları ile Starbucks kafe tercihleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu bağlamda bireylerin gelir durumlarının Starbucks kafe tercihlerine bir etkisi olmadığı ifade edilebilir.

Çalışma kapsamında İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropoller dışında kentlerin incelenmediği tespit edilmiş; dolayısıyla hem geleneksel dokusunu ve kent dinamiklerini koruyan hem de günümüz mekân kullanımlarını da gözlemleyebildiğimiz Mersin kenti araştırma evreni olarak seçilmiştir. Mersin kentinin seçiminde, Mersin'in Yenişehir ilçesinde yer alan üç AVM'nin de mersinde açılan ilk AVM'ler arasında olması ve 2009 yılı itibarıyla her üç AVM'nin Avrupa'nın en iyisi seçilmiş olup aynı zamanda Mersin Forum AVM'nin de MAPIC EG ve ICSC ödülleri alarak; Mersin kenti için büyük bir öneme sahip olması etkili olmuştur.

Starbucks kafelerin literatür taraması sonucu elde edilen bir bilgiye göre; Starbucks'ın en yoğun tüketici grubunun gençler ve üniversite öğrencileri olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Fakat alan araştırması yapılan Mersin kentinde gerçekleştirilen anket verilerine göre; Starbucks'ın üniversite öğrencilerinin kullanım oranının az olduğu sonucuna varılmıştır. Genel olarak Starbucks kafelerinin literatür taraması ile elde edilen veriler ve analiz sonucunda kafelerin iç mekânlarında kullanıcı odaklı bir tasarım anlayışının benimsendiği görülmektedir. Her üç kafenin iç mekân tasarımında bütüncül bir atmosfer yaratılması da mekânın tercih edilmesini sağlamaktadır. Kafelerin işlevsel olarak kullanıcısının istek ve ihtiyaçları temelinde eylemlerini gerçekleştirebileceği mekânsal düzenlemelerle tasarlandığı

görülmektedir. Renk ve şekillerin uyumu her alanda görülmektedir. Kullanıcılarının birçok eylemsel ihtiyaçlarını karşılayacak konfor şartlarının sağlandığı görülmektedir. Kullanıcıları algısal süreçte etkisinde bıraktığı görülmektedir. Her üç kafede bulunan ürünlerin sunumu için tasarlanmış olan vitrin ve stantlar servis alanında olup kullanıcıyı satın alma konusunda algısal süreçte davranışsal olarak yönlendirme niteliğinde kurgulandığı gözlemlenmiştir. İç mekânın tasarım bileşenlerinde kullanılan renkler mekâna estetik bir görünüm kazandırmasının yanı sıra kullanıcıyı görsel anlamda etkisinde bıraktığı gözlemlenmiştir. Özellikle duvara işlenmiş illüstrasyon çizimler mekâna estetik bir görünüm kazandırmıştır. Açık ve kapalı alanlarıyla kullanıcılara çeşitlilik sağlayıp, farklı kullanım alanları sunduğu görülmektedir. Ve kafelerin iç mekânlarına uygulanan mekânsal uyarı elemanları; donatı elemanları, renk, ışık, malzeme, form gibi bileşenlerin kullanıcıyı psikolojik süreçte etkisinde bıraktığı gözlemlenmiştir.

Kullanıcıların mekânı tercih etmesinde ilk öncelik olan, fiziksel ihtiyaçlarının giderilmesi iken; kullanıcıların zamanla değişen, gelişen istek ve ihtiyaçlarına göre yeniden şekillenip mekâna yorumlanmasıyla, mekânların daha sık tercih edildiği söylenebilir.

Tüm bu sonuçlar doğrultusunda kullanıcıların Starbucks'ı tercih etmesinde mekânın tasarım konseptinde yaratılan imajın, algısal süreçte kullanıcıyı etkilemede önemli faktör olduğu gözlemlenmiştir. Starbucks mekânlarının tercih edilmesinde, mekânın duysal süreçte kullanıcıyı etkilediği anlaşılmıştır. Mekânda yer alan işlevsel ve konforlu oturma alanları mekânın tercih edilmesinde önemli bir faktör olarak gözlemlenmiştir. Mekânın genel imajının beğenilmesi mekânın tercih edilmesinde önemli bir faktör olmaktadır. Starbucks kafenin kullanıcılarına sosyalleşebileceği bir ortam sunabilmesi de tercih edilmesinde bir faktör olarak anlaşılmıştır. İlaveten Starbucks kafenin kullanıcılarına mekânda güven duygusunu hissettirmesiyle de mekânın tercih edildiği sonucuna varılmıştır.

Bulgulardan hareketle iç mimar ve tasarımcıların mekân tasarımında dikkat etmesi gereken birçok faktör olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada kullanıcıların bu faktörlerle ilişkisinin gözlenmesi ve kafelerin tasarımında kullanıcı gruplarının ihtiyaçlarını iyi bir şekilde analiz edilip iç mekân tasarımının bu doğrultuda planlaması gerektiği düşünülmüştür.

Bu çalışmada Mersin ilinde yer alan üç Starbucks kafenin iç mekân analizleri; donatı elemanları, malzemeleri, renk seçimi, iç mekânın farklı kullanım alanları genel olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışma bundan sonra planlanacak Starbucks kafelerin iç mekân araştırmalarına kaynak olabileceği gibi kafelerin iç mekân elemanları ile ilgili araştırmalara da ışık tutacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Alp, F. A. (1993). Mekân düzenlenmesi ile davranışlar arasındaki ilişkiler açısından tiyatro binalarında kullanıcıya ait Mekânların irdelenmesi.
- Altan, İ. (1993). Mimarlıkta mekan kavramı. Psikoloji Çalışmaları Dergisi (19), 75-88.
- Altan, İ. (2015). Mimarlıkta Mekân Kavramı, Ofis 2005 Yayın Evi, İstanbul.
- Aydınlı, S. (1986). Mekânsal Değerlendirmede Algısal Yargılara Dayalı Bir Model, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Aytem, N. M. (2005). Mimari mekânda renk, form ve doku değişkenlerinin algılanması (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Bajmaku, A. (2014). Kahve kültürü ve kahvehane Mekânlarının sosyo kültürel ve politik yaklaşımlar ile popüler kültür çerçevesinde değerlendirilmesi: Kosova örneği.
- Başkaya, A., Pınar, D. İ., Aybar, U., & Karakaşlı, M. (2003). Mekansal imaj üzerine bir deneme: gazi üniversitesi mühendislik fakültesi eğitim bloğu giriş holü. Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi, 18(2).
- Bearden, W. O. (1979). Determinant attributes of store patronage-downtown versus outlying shopping centers. Journal of Retailing, 53 (2): 15.

- Bozdayı, M. A. (1996). İç mekan tasarımında kavram ve imaj. Ankara. <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/1022/113616.pdf?sequence=1> adresinden alındı
- Büyükcelen, Ç. (2007). Algı yanılsamalarının mekan tasarımına etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.
- Callebat, L. (2003). La notion D'auctoritas dans Le de architectura de vitruve.
- Çelik, A. (2021). Tarihi Yapılarda Yeni Eklerin Yapı ve Doku ile İlişkinin Tasarım Kavramları Açısından İrdelenmesi (Doctoral dissertation, Necmettin Erbakan University (Turkey)).
- Çukur, D. (2011). Erken çocukluk döneminde görsel algı gelişimine uygun 25 mekan tasarımı. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 24(24), 25-36.
- Demirkaya, H. (1999). Mekân Kavramının Tarihsel Süreç içindeki İncelenmesi ve Günümüzde Mekân Anlayışı, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Doyle, P., & Fenwick, I. (1974). How store image affects shopping habits in grocery chains. Journal of Retailing, 50(4), 39-52.
- Fraenkel, R. J., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). How to design and evaluate research in education. New York: McGraw-Hill.
- Göler, S. (2009). Biçim, renk, malzeme, doku ve ışığın mekan algısına etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi.
- Gürer, L. (1970). Temel Dizaynda Görsel Algı, İstanbul: Çağaloğlu Kitabevi
- Hasol, D. (1990). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Hopkins, K. D., & Weeks, D. L. (1990). Tests for normality and measures of skewness and kurtosis: their place in research reporting. Educational and Psychological Measurement, 50(4), 717-729.
- Joedicke, J. (1985). Raum und Form in der Architektur = Space and Form in Architecture, Karl Krämer Verlag, Stuttgart, Germany.
- Kahvecioğlu, H. (1998). Mimarlıkta imaj: mekansal imajın oluşumu ve yapısı üzerine bir model . Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Kandinsky, W. (2012). Concerning the spiritual in art. Courier Corporation.
- Karasar, N. (2009). Bilimsel araştırma yöntemi. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kuban, D. (2006). Mimarlık Kavramları, Yem Yayınları, İstanbul.
- Lindquist, J. D. (1974). Meaning of Image; A Survey of Empirical and Hypothetical Evidence, Journal of Retailing (50) 29.
- Lynch, K. (2010). Kent imgesi. (İ. Başaran, Çev.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Martineau, P. (1958). The Personality of the Retail Store, Harvard Business Review, (36) 76.
- Mitchell, W. J. (2013). Iconology: image, text, ideology. University of Chicago Press.
- Onat, E. (1995). Mimarlık Form ve Geometri, İstanbul: Yem Yayınları
- Pallasmaa, J. (2005). The Eyes of the Skin. John Wiley & SonsLtd, s.41
- Piaget, J. (1968). The construction of reality in the child, Routledge and Kegan Paul.
- Roto, V. (2007). User experience from product creation perspective. Towards a UX Manifesto , 31.
- Schultz, H. (2011). Onward, İstanbul: Optimist Yayınları.
- Solak, S. S. G. (2017). Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış Space-Identity Interaction: a Conceptual and Theoretical Overview. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(1), 13-37.
- Tokol, H. T. (2014). Konutlarda Çatının İç Mimariye ve Mekan Tasarımına Yansımaları ve Çatı Katı Örneği.
- Vitruvius, (2021). Mimarlık Üzerine, Çev. Çiğdem Dürüşken, Alfa Yayıncılık.
- Wittkower, R. (1971). Architectural principles in the age of humanism. W.W. Norton & Company.
- Wölfflin, H. (2018). Rönesans ve barok. Janus Yayıncılık.

Wright, F. L., & Peter, J. (1998). Frank Lloyd Wright. Sussex Publications.

Yazıcı, İ. (1997). Kitle İletişiminde İmaj Kuramsal Bir Yaklaşım. Bilim Yayınları: İstanbul.

Yılmaz, Ö. (2004). Mimari mekanda görsel algı ve manipülasyon ilişkilerinin irdelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Zevi, B. (1959). Apprendre a Voir l'architecture. Les Editions de Minuit.

IMPACT EFFECT ON THE EXISTING AND STRENGTHENED REINFORCED CONCRETE COLUMNS

MEVCUT VE GÜÇLENDİRİLMİŞ BETONARME KOLONLARDA ÇARPMA ETKİSİ

R. Tuğrul ERDEM*, Engin GÜCÜYEN**

ABSTRACT

Superstructure loads are transferred to the foundation by the reinforced concrete (RC) columns, whose design involves sufficient section sizes with longitudinal and transverse reinforcements. However, RC columns are required to be strengthened when low concrete quality and a lack of reinforcement are stated. The most common strengthening technique for the RC columns is jacketing. In this method, the strength of the existing column is improved by concreting and installing jacketing reinforcements. Although columns are designed according to several load combinations, impact loads whose effects may reach very high values at short notice are not regarded. In this study, the impact behavior of the existing and strengthened RC columns is numerically investigated. For this purpose, non-linear incremental dynamic analysis is carried out by Abaqus software, which is widely utilized by engineers for such solutions. Acceleration, displacement, and impact load values, as well as crack patterns, are obtained after numerical analysis. Analysis outputs reveal that proposed finite element models give an opinion about the impact responses of the RC columns. Consequently, it is evaluated that this study may make a contribution to the researchers generating non-linear analysis without having to perform impact experiments that require high costs and heavy workloads in laboratory conditions.

Keywords: Abaqus, Column, Impact behavior, Non-linear analysis, Strengthening

ÖZET

Üst yapı yükleri, boyuna ve enine donatılarla birlikte yeterli kesit boyutlarına sahip olarak tasarlanan kolonlar tarafından temele aktarılır. Ancak beton kalitesinin düşük olduğu ve donatı eksikliğinin belirtildiği durumlarda betonarme kolonlar güçlendirilmesi gerekmektedir. Betonarme kolonlar için en yaygın güçlendirme tekniği mantolamadır. Bu yöntemde, mevcut kolonun dayanımı, beton dökülerek ve mantolama donatıları kullanılarak artırılmaktadır. Kolonlar çeşitli yük kombinasyonlarına göre tasarlanmasına rağmen, etkileri kısa sürede çok yüksek değerlere ulaşabilen çarpma yükleri dikkate alınmamaktadır. Bu çalışmada, mevcut ve güçlendirilmiş betonarme kolonların çarpma davranışları nümerik olarak incelenmiştir. Bu amaçla, mühendisler tarafından bu tür çözümler için yaygın olarak kullanılan Abaqus yazılımı ile doğrusal olmayan artımlı dinamik analizler gerçekleştirilmiştir. İvme, yer değiştirme ve çarpma yükü değerleri ile çatlak dağılımları nümerik analizden sonra elde edilmiştir. Analiz çıktıları, önerilen sonlu eleman modellerinin betonarme kolonların çarpma tepkileri hakkında bir fikir verdiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, bu çalışmanın araştırmacıların laboratuvar koşullarında yüksek maliyet ve ağır iş yükü gerektiren çarpma deneylerini yapmak zorunda kalmadan doğrusal olmayan analizler yapmalarına katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Abaqus, Kolon, Çarpma davranışı, Doğrusal olmayan analiz, Güçlendirme

Geliş Tarihi/Received: 17 Nisan 2023
Kabul Tarihi/Accepted: 7 Ekim 2023

Araştırma Makalesi/Research Article

*
İnşaat Mühendisliği Bölümü
Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
Manisa / Türkiye

Department of Civil Engineering
Manisa Celal Bayar University,
Manisa / Turkey

ORCID: 0000-0002-8895-7602

tuğrul.erdem@cbu.edu.tr

**
İnşaat Mühendisliği Bölümü
Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
Manisa / Türkiye

Department of Civil Engineering
Manisa Celal Bayar University,
Manisa / Turkey

ORCID: 0000-0001-9971-8546

engin.gucuyen@cbu.edu.tr

1. INTRODUCTION

Concrete is a structural material comprised of cement, water, and fine and coarse aggregates. Although concrete has several advantages in the construction field, its tensile strength is very low. For this reason, steel reinforcements are used in the tensile areas of the concrete members. Finally, RC structural elements, in which concrete and steel act together to resist internal forces, are utilized in the structures.

RC columns that can be square, rectangular or circle in shape are the vertical carriers in the structural system. Columns are designed to resist vertical and horizontal loads, axial forces, bending moments, and shear forces. Basically, columns receive the loads from the beams and slabs and transfer them to the foundations. Seismic codes pay attention to the design of RC columns by defining the minimum section sizes and reinforcement ratios.

Some buildings need to be strengthened after comprehensively investigating their seismic performances. The most common strengthening method is the jacketing of the existing columns to improve the strength by providing a jacket of additional concrete and steel bars around the existing column (Erdem & Karal, 2022; Sayed et al., 2020). In this method, the plaster and concrete cover of the existing column are removed until the steel bars are observed. Proper grout mortar is used to provide adequate anchoring between concretes and the connection between the steel bars. Jacketing concrete is poured while taking into account the segregation risk. Because of this, surfaces of the existing concrete are made wet in the first place. In addition, the strength of jacketing concrete is supposed to be higher than existing concrete. So, the section of the existing column has become bigger in the end.

Impact loading is one of the least known load effects on structural members. Although impact limits of test devices are published in ASTM E-23 for experimental studies, the design of RC structures exposed to impact loads is not mentioned in the seismic codes (E23-00, 2002). Therefore, researchers have developed test setups with the necessary measurement devices to conduct experimental studies (Anil et al., 2018; Erdem, R. T., 2014). So, the behavior and failure modes of the test specimens produced by different materials have been investigated (Li et al., 2022; Wang et al., 2011; Zhang et al., 2016).

Numerical studies about sudden dynamic load effects have also been performed together with the development in computer technology (Othman & Marzouk, 2017; Genikomsou & Polak, 2015; Li et al., 2017). Thus, the behavior of several structural members resisting impact loads has been a popular study field in recent years (Anil, et al., 2016; Do et al., 2018; Jiang et al., 2012; Zhao et al., 2018). In these studies, impact scenarios which are linked with natural hazards and accidental issues such as sudden explosions, vehicle collisions, rock falls on buildings located in mountainsides, earthquakes, strong winds, landslides, falling of heavy objects on the slabs in industrial buildings, etc. are simulated (Anil, et al., 2018; Yılmaz et al., 2020; Erdem & Gücüyen, 2017).

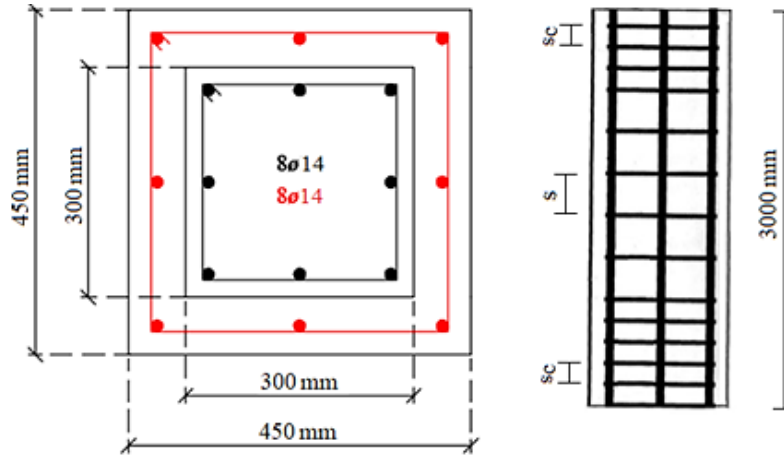
In this study, the impact responses of the existing and strengthened columns are numerically investigated. For this purpose, the well-known finite elements analysis software called Abaqus is utilized for the non-linear solutions (Abaqus, 2015). Acceleration values around the impact point as well as maximum impact loads and displacements are obtained after analyses. The results are visually presented by time-dependent graphs. Besides, the fracture distributions of the columns are acquired from the software. Researchers usually abstain from incremental dynamic solutions due to the difficulties in the analysis phases, such as material models, mesh sizes, and time increments. So, based on the results of this study, it is evaluated that the analysis outcomes will shed light on the researchers studying the impact behavior of various structural elements.

2. SECTION PROPERTIES AND MATERIALS

Two column sections with different material characteristics and longitudinal reinforcement configurations are taken into consideration. Section sizes of the existing column are 300x300 mm. The values are 50% higher in each direction after strengthening. So, the section sizes of the strengthened column are enlarged to 450x450 mm. The concrete grades of the existing and strengthened columns are C10 and C30 whose compressive strength values are 10 MPa and 30 MPa, respectively.

Column length is considered to be 3000 mm in the analyses. The distance between stirrups (sc) is 100 mm in the bottom and top parts of the column. On the other hand, the stirrup distance (s) is 200 mm in the middle part of the column. The diameters of the longitudinal and transverse steel bars are 14 mm and 8 mm for each column. While there are 8 bars in the existing column, a total of 16 bars are used after strengthening. Section details for the columns are presented in Figure 1. Additional steel bars are marked by the red color in the figure.

Figure 1. Column details (Self-archive)

3. FINITE ELEMENTS ANALYSIS

The explicit module of the Abaqus software is utilized for numerical simulations. In this module, complex finite element models can be analyzed under the effects of high-speed collisions, contact, and large deformations. Besides, various material models can be adapted to the numerical models. First of all, the geometries of the finite element models are created by using the most convenient element types under impact loading in the software. Afterwards, material properties are assigned to the related sections. Important analysis parameters, such as finite element size and time increments, are also defined. Finally, the analysis is performed by considering the contact properties between surfaces. The main steps for the incremental dynamic analysis are shown in Figure 2.

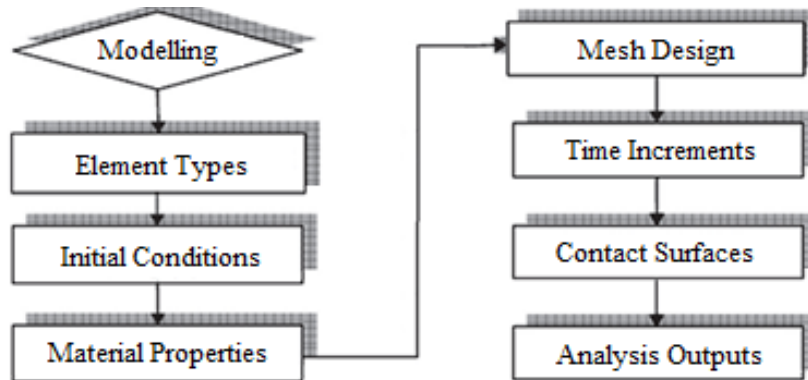

Figure 2. Analysis steps (Self-archive)

A 10-node modified tetrahedron-shaped element (C3D10M), which is widely used for impact simulations, is used in the library of Abaqus, as given in Figure 3 (Abaqus, 2015). Thus, three-dimensional models are created. Drop height, mass of the striker that implements impact loads on the columns, reinforcement configuration, as well as support conditions are defined in the software. Edge parts of the columns are considered to be fully fixed supports at the top and bottom surfaces.

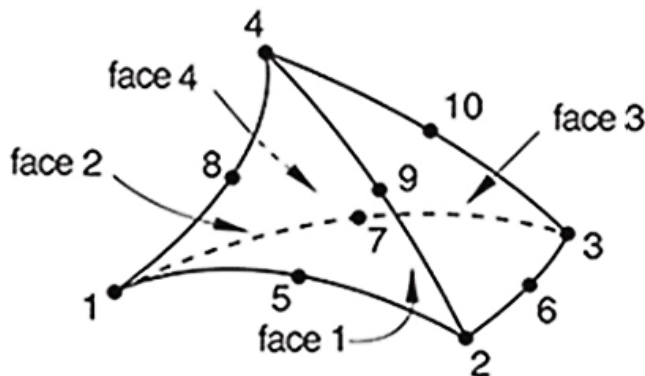

Figure 3. Element properties (Abaqus, 2015)

As the existing and strengthened columns are considered, two different concrete grades are taken into consideration. For this purpose, a concrete damage plasticity model that represents the behavior of concrete in the compression and tension regions is used. In this model, nonlinearity of concrete is defined due to the stress-strain relationship as presented in Figure 4.

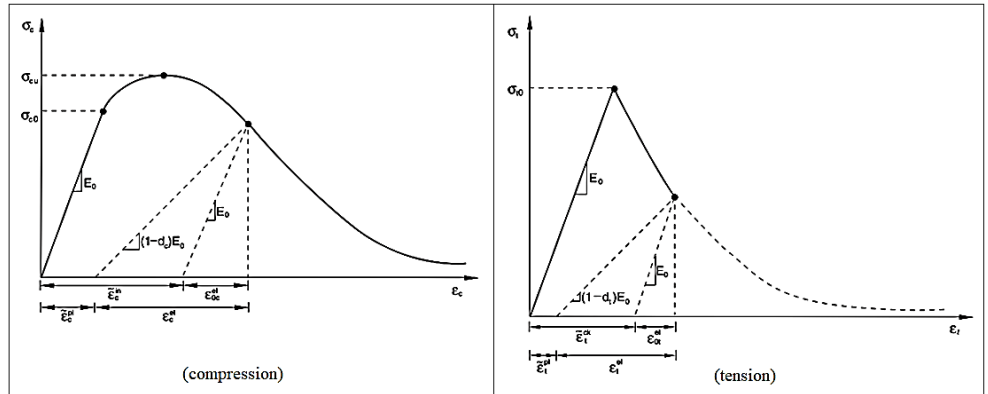

Figure 4. Material model (Abaqus, 2015)

The concrete damage plasticity model is a continuum, plasticity-based damage model offered by Abaqus that follows the stress-strain relationship of concrete by considering the uniaxial tensile and compressive response. In the compression part, the path behaves linearly to the value of the initial yield (σ_{c0}). After that, the plastic behavior is modeled owing to the stress-hardening and the strain-softening starting beyond the ultimate stress (σ_{cu}). In the tension region, the stress-strain relationship is linear until the failure stress value (σ_{t0}), where the first micro-crack occurs. Beyond this value, a softening stress-strain path is observed.

Elastic modulus, compressive and tensile strengths, Poisson’s ratio, and density values of concrete, as well as other plasticity values such as dilation angle (ψ), the eccentricity of the flow potential (e), the ratio of initial equibiaxial compressive yield stress to initial uniaxial compressive yield stress (σ_{b0}/σ_{c0}), the coefficient of the deviatoric cross-section shape (K_c), and the viscosity parameter (μ), are defined in the software. In addition, the final strain value of concrete (ϵ_{cu}) is defined as 0.003 according to Mander’s material model. The values for both concrete grades are given in Table 1.

Property	Value for C10	Value for C30
Poisson’s Ratio	0.20	0.20
Density (kg/m ³)	2400	2400
Elastic Modulus (MPa)	14862.70	25742.96
Compressive Strength (MPa)	10	30
Tensile Strength (MPa)	1.97	3.41
ψ	30	30
e	0.10	0.10
σ_{b0}/σ_{c0}	1.16	1.16
K_c	0.6667	0.6667
μ	0.0001	0.0001

Table 1. Material properties of concrete

The linear elastic material model is used to define the steel striker. On the other hand, an elastic-perfectly plastic material model is utilized for steel reinforcement characteristics in the software. To model the adherence between the columns and steel reinforcement, the tie contact property is employed in the software. Material characteristics are introduced in Table 2.

Property	Reinforcement	Hammer
Poisson's Ratio	0.30	0.30
Density (kg/m ³)	7850	7850
Elastic Modulus (MPa)	200000	200000
Shear Modulus (MPa)	76923	76923
Bulk Modulus (MPa)	166670	166670
Yield Strength (MPa)	420	-

Table 2. Material properties of steel

Finite element models are distributed into smaller pieces to obtain more accurate analysis outputs. For this purpose, a sensitivity analysis is performed between 10- and 20-mm element sizes to determine the finite element size by considering the computer limits and computational time. Due to the analysis results, there are no significant differences around the value of 15 mm. So, finite element size is taken as 15 mm in the analyses. A steel loading plate is placed at the impact point to prevent local crushing. While 37607 number of nodes and 26209 number of elements are used for the existing column, 58689 number of nodes and 41239 number of elements are utilized for the strengthened column. The vertical and horizontal movements of the support regions that are defined at both ends of the columns are restrained in the software. Numerical models of the columns before and after mesh design are presented in Figure 5.

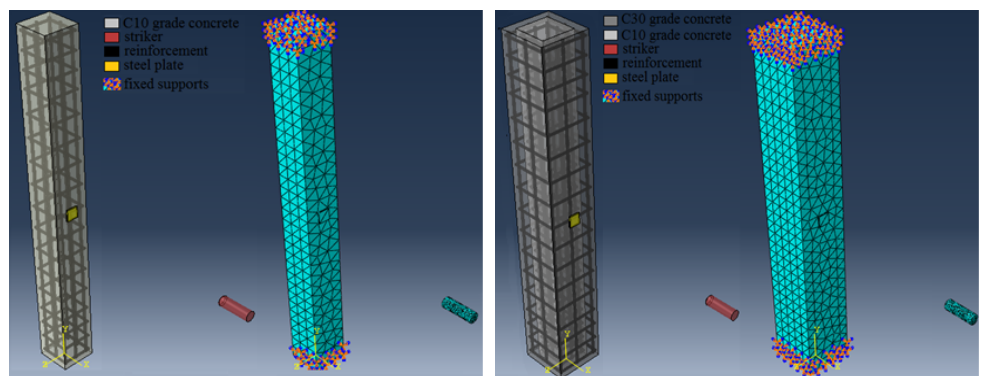

Figure 5. Numerical models of the columns (Abaqus, 2015)

Time steps and increments are the other remarkable parameters in the incremental dynamic analysis. Time steps involve the entire motion of the striker until applying the impact loading to the columns. On the other side, time increments become more important when contact occurs between the striker and the column. The value of time increments is utilized as 2×10^{-8} sec from the beginning of the contact moment.

The connection between the striker and the columns must be defined properly by selecting the related surfaces of the finite element models through the surface-to-surface contact property of the software. In addition, the surfaces of the striker and the columns are defined as master and slave, respectively. To simulate the probable friction losses during the impact motion, the friction coefficient is considered to be 0.02 for the tangential behavior of the contact surfaces.

To apply the same input energy to the columns, the drop height and mass of the striker are taken as constants in the analysis. Low-velocity impact behavior is simulated for both cases of the columns. For this purpose, the values of the drop height and mass of the striker are 2500 mm and 50 kg in the software. Thus, the total impact energy on the columns ($mgh = 50 \times 9.81 \times 2.5$) is calculated as 1.226 kJ.

In the experimental studies, accelerometers are placed at a specific distance from the impact point to prevent possible damages in the measurement devices. In addition, dynamic load cell is situated in the edge part of the striker to obtain the maximum impact

load. Displacement transducers are usually fixed in the lower surfaces of the specimens around the impact point to obtain the residual displacement values on the specimen. In this study, a similar procedure in the experimental studies is followed. Thus, acceleration values are determined from a distance of 100 mm from the impact point. Also, maximum displacements and impact load values are obtained after performing non-linear numerical analyses. The results are given in Table 3 for the existing and strengthened columns.

Column Type	Acceleration (g)		Displacement (mm)	Impact Load (kN)
Existing Column	-427	+451	19.52	41.73
Strengthened Column	-496	+534	8.39	43.08

Table 3. Numerical results

Acceleration-time, displacement-time, and impact load-time graphs are also generated for each situation to visually present the effect of the strengthening technique on the existing column. The graphs are presented in the figures below.

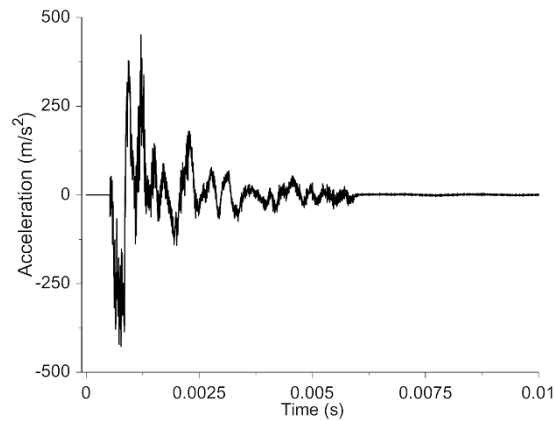

Figure 6. Acceleration-time graph for the existing column (Self-archive)

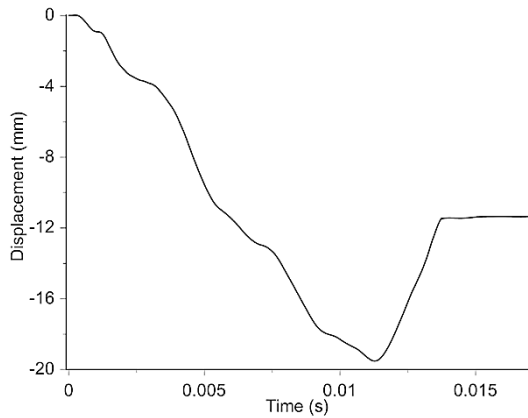

Figure 7. Displacement-time graph for the existing column (Self-archive)

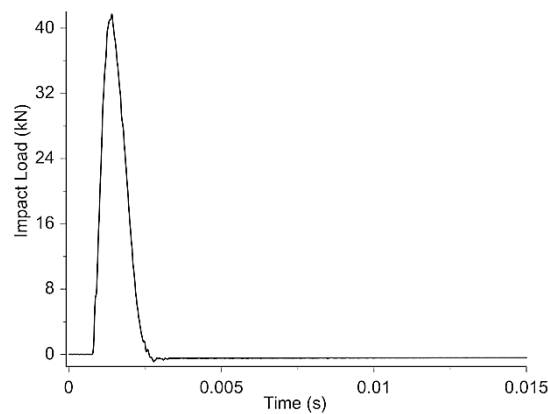

Figure 8. Impact load-time graph for the existing column (Self-archive)

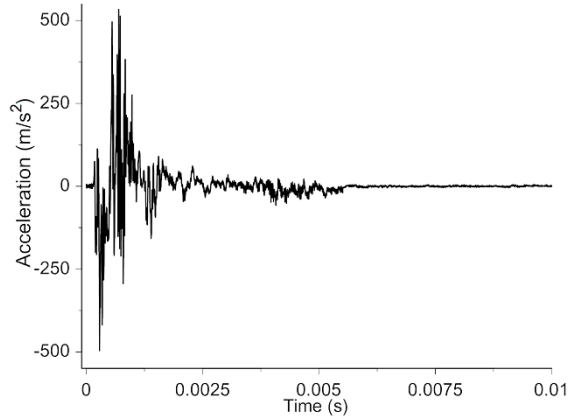

Figure 9. Acceleration-time graph for the strengthened column (Self-archive)

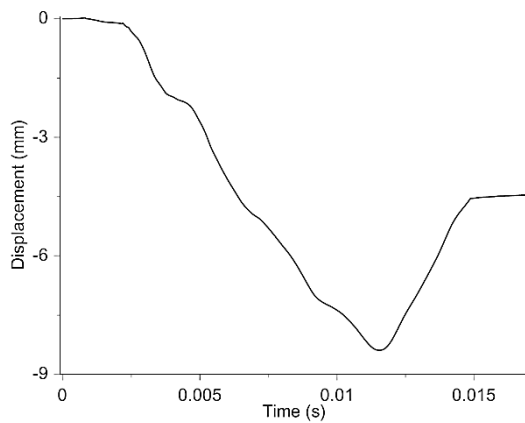

Figure 10. Displacement-time graph for the strengthened column (Self-archive)

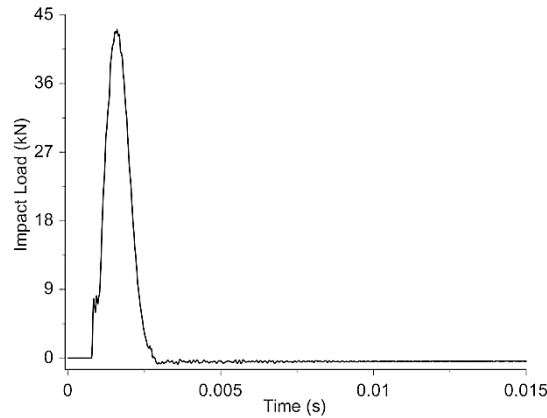

Figure 11. Impact load-time graph for the strengthened column (Self-archive)

In the final step of the numerical analysis, crack formations in the columns are acquired from the software. In line with this purpose, the damage property of the software is used. This property yields the damage patterns under impact loading. Figure 12 shows that the maximum damage is accumulated around the impact point for each situation. However, a larger area is affected for the existing column.

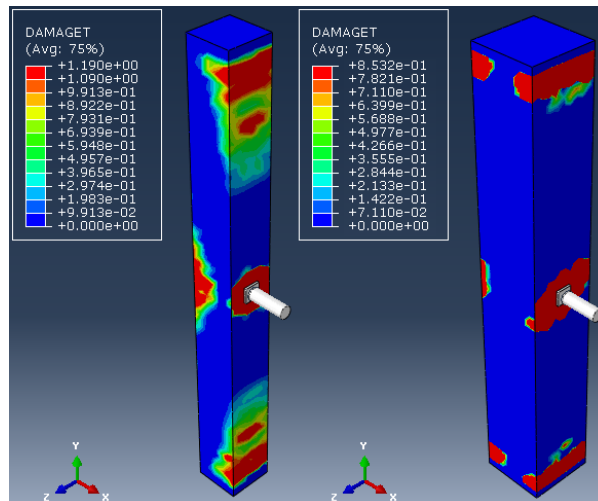

Figure 12. Damage patterns (Abaqus, 2015)

4. CONCLUSIONS

Past major-scale earthquakes have revealed that the strength of RC columns has a significant effect on the safety of the structural system. Therefore, columns are designed according to various load combinations in the seismic codes. However, the effect of impact loading on the columns is ignored in the design of RC structures. The jacketing technique comes forward as a rapid and effective strengthening method in the low-capacity columns. Basically, this method involves the addition of new steel bars and high-strength concrete. The subject of this study becomes more interesting in terms of the applied load type on the existing and strengthened columns.

Since there is a lack of detailed studies about the impact effects of structural members, this study aimed to present the impact behavior of existing and strengthened RC columns. As generating test setups is time-consuming, providing perfect support conditions is not easy, and the costs of test devices are high, numerical solutions appear as alternative methods to investigate the impact behavior of structural members. For this purpose, non-linear incremental analyses are performed under constant impact energy by the well-known software Abaqus. Analysis outputs such as acceleration, displacement, and impact load values are obtained and visually exhibited by time-dependent graphs for each column to track the dynamic responses.

When the analysis results are investigated, it is seen that the strengthening method is effective in limiting the maximum displacement of the existing column. As the strength of the existing column is improved after jacketing, bigger acceleration values are obtained for the strengthened column. On the other hand, there aren't big differences between the maximum impact loads resulting from the fixed drop height and mass of the striker values.

Finally, damage property of Abaqus has been used to determine the possible cracks and failure modes of the RC columns under impact loading. Thus, damage patterns of the columns can be followed after numerical analysis. It is considered that the rigidity of the columns is an important parameter in damage distributions. Although maximum damages are observed around the impact point, a larger area of the existing column is affected under impact loading, as expected.

As the manufacture of RC test specimens requires attentive workmanship, experimental studies necessitate the proper design of impact test setups, and test devices have measurement limits, numerical simulations reduce workloads when accurate analysis steps are provided with the help of computer technology. Thus, this study is considered useful for the engineers studying the impact behavior tendency of different structural members. Applying different strengthening options in terms of shape, reinforcement, and concrete could be utilized in future studies.

REFERENCES

- Abaqus Version 6.12 (2015). User's Manual. Simulia, Dassault Systèmes Simulia Corp.
- E23-00, A. (2002). Standard test methods for notched bar impact testing of metallic materials. ASTM International.
- Erdem, R. T. (2014). Prediction of acceleration and impact force values of a reinforced concrete slab. *Computers and Concrete*, 14(5), 563–575.
- Wang, X., Zhang, Y., Su, Y. & Feng, Y. (2011). Experimental investigation on the effect of reinforcement ratio to capacity of RC column to resist lateral impact loading. *Systems Engineering Procedia*, 1, 35–41.
- Anil, Ö., Erdem, R. T. & Tokgöz, M. (2018). Investigation of lateral impact behavior of RC columns. *Computers and Concrete*. 22(1), 123–132.
- Li, H., Chen, W., Huang, Z., Hao, H., Ngo, T. T. & Pham, T. M. (2022). Influence of various impact scenarios on the dynamic performance of concrete beam-column joints. *International Journal of Impact Engineering*, 167, 104284.
- Zhang, X., Hao, H. & Li, C. (2016). Experimental investigation of the response of precast segmental columns subjected to impact loading. *International Journal of Impact Engineering*, 95, 105–124.
- Do, T. V., Pham, T. M. & Hao, H. (2018). Numerical investigation of the behavior of precast concrete segmental columns subjected to vehicle collision. *Engineering Structures*, 156, 375–393.
- Jiang, H., Wang, X. & He, S. (2012). Numerical simulation of impact tests on reinforced concrete beams. *Materials & Design*, 39, 111–120.
- Zhao, D. B., Yi, W. J. & Kunnath, S. K. (2018). Numerical simulation and shear resistance of reinforced concrete beams under impact. *Engineering Structures*, 166, 387–401.
- Othman, H. & Marzouk, H. (2017). Finite-element analysis of reinforced concrete plates subjected to repeated impact loads. *Journal of Structural Engineering*, 143(9), 1–16.
- Genikomsou, A. S. & Polak, M. A. (2015). Finite element analysis of punching shear of concrete slabs using damaged plasticity model in abaqus. *Engineering Structures*, 98, 38–48.
- Li, J., Hao, H. & Wu, C. (2017). Numerical study of precast segmental column under blast loads. *Engineering Structures*, 134, 127–137.
- Anil, Ö., Erdem, R. T. & Tokgöz, M. N. (2018). Investigation of lateral impact behavior of rc columns. *Computers and Concrete*, 22(1), 123–132.
- Erdem, R. T. & Gücüyen, E. (2017). Non-linear analysis of reinforced concrete slabs under impact effect. *Gradevinar*, 69(6), 479–487.
- Yılmaz, T., Kırış, N., Anil, Ö., Erdem, R. T. & Kaçaran, G. (2020). Experimental investigation of impact behaviour of rc slab with different reinforcement ratios. *KSCE Journal of Civil Engineering*, 24(1), 241–254.
- Anil, Ö., Durucan, C., Erdem, R. T. & Yorgancılar, M. A. (2016). Experimental and numerical investigation of reinforced concrete beams with variable material properties under impact loading. *Construction and Building Materials*, 125, 94–104.
- Erdem, R. T. & Karal, K. (2022). Performance evaluation and strengthening of reinforced concrete buildings. *Revista de La Construcción*, 21(1), 53–68.
- Sayed, A. M., Rashwan, M. M. & Helmy, E. H. (2020). Experimental behavior of cracked reinforced concrete columns strengthened with reinforced concrete jacketing. *Materials*, 13(12), 2832.

THE PRECEDENCE OF FIRE SAFETY IN ARCHITECTURAL EDUCATION

MİMARLIK EĞİTİMİNDE YANGIN GÜVENLİĞİNİN ÖNEMİ

Alper BODUR*

ABSTRACT

This study examines how students perceive fire safety during the architectural education process and the solutions they make for it. The scope of the study consists of the projects designed by the architecture students who took the "Fire Safety in Buildings" course in the Fall Semester of the 2020-2021 and 2021-2022 Academic Years at Ondokuz Mayıs University, Department of Architecture. Within the scope of the study, 91 student projects were discussed in the context of fire safety in line with the principles in the Regulation on the Protection of Buildings from Fire. The study findings showed that the student projects needed to improve regarding the measures taken against fire. According to this research, the measures taken for fire safety in the projects of architecture students are caused by insufficient and incomplete reading. Such deficiencies can be eliminated with minor corrections in most designs if the regulations are examined. For this reason, it has been determined that at the very beginning of the design phase, measures for fire safety -including legislative readings- should be included in the design stage. As a result, the findings from the student projects were discussed, and some general suggestions were made on fire safety.

Keywords: Architecture, Architectural Education, Fire, Fire Safety

ÖZET

Bu çalışmada, öğrencilerin mimarlık eğitimi sürecinde yangın güvenliğini nasıl algıladıkları ve buna yönelik ürettikleri çözümler irdelenmektedir. Çalışmanın kapsamını Ondokuz Mayıs Üniversitesi Mimarlık Bölümü 2020-2021 ve 2021-2022 Akademik Yılı Güz Yarıyılında "Binalarda Yangın Güvenliği" dersini alan mimarlık öğrencilerinin tasarladıkları projeler oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelikte yer alan esaslar doğrultusunda 91 öğrenci projesi yangın güvenliği kapsamında ele alınmıştır. Her bir öğrenci projesi, yönetmeliğin 44 farklı maddesi çerçevesinde fiziki şartlar açısından yangın güvenliği kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışma bulguları, yangına karşı alınan önlemler konusunda öğrenci projelerinin geliştirilmesi gerektiğini göstermiştir. Bu araştırmaya göre mimarlık öğrencilerinin projelerinde yangın güvenliği için alınan önlemler yetersiz ve eksik okumalardan kaynaklanmaktadır. Yönetmelikler incelenirse çoğu tasarımda bu tür eksiklikler küçük düzeltmelerle giderilebilir. Bu nedenle, tasarım aşamasının en başında, mevzuat okumaları da dahil olmak üzere, yangın güvenliğine yönelik önlemlerin tasarım aşamasında yer alması gerektiği belirlenmiştir. Sonuç olarak öğrenci projelerinden elde edilen bulgular tartışılmış ve yangın güvenliği konusunda bazı genel önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık, Mimarlık Eğitimi, Yangın, Yangın Güvenliği

Geliş Tarihi/Received: 6 Nisan 2023
Kabul Tarihi/Accepted: 1 Eylül 2023

Araştırma Makalesi/Research Article

*
İç Mimarlık Bölümü, 19 Mayıs Üniversitesi,
Samsun / Türkiye

Department of Interior Architecture,
19 Mayıs University,
Samsun / Turkey

ORCID: 0000-0002-4048-1158

boduralper@yandex.com

1. INTRODUCTION

Architectural education and profession are in the change created by the globalizing world (Nalçakan & Polatoğlu, 2008). Architects are trained to consider various design objectives related to both the form and function of a building. However, fire safety is one of the least considered variables that can fundamentally affect and change building design (Habbal, 2020). For centuries, fire safety has played a central role in the building design process (Maluk et al., 2017). Adequate implementation of fire safety is essential to improving the built environment (Fire Safety Engineering Education Report, 2019). There is always a fire hazard in buildings, and the measures to be taken against this danger are within the scope of the architectural profession. Recently, the subject of fire safety has been covered in architecture schools and has begun to be embedded in education content (Hong & Lee, 2018). In addition, interdisciplinary communication regarding fire safety is relatively weak (Woodrow et al., 2020).

Fire safety can be defined as (1) preventing fire, (2) limiting fire development and smoke spread, and (3) creating a safe evacuation area for those exposed to fire (Wang et al., 2015). Fire safety has three primary purposes: (1) to prevent the ignition of building materials and their contents, (2) to control fire development, and (3) to protect those exposed to fire (Sanni-Anibire & Hassanain, 2015). There are two types of fire safety: (1) passive measures (fire-resistant construction, escape routes for occupants, etc.), and (2) active measures (detection and early warning of a fire, operation of smoke management systems and emergency lighting, etc.) (Chow, 2005). Although the threat to life and property cannot be eliminated, fire safety management is to minimize the fire risk with active and passive design features (Sanni-Anibire & Hassanain, 2015).

Architects' academic career consists of three stages: theory, design and integration, and application knowledge (César et al., 2013). Architects must be aware of the basic principles of fire safety as people who design buildings (Ebenehi et al., 2016). Statistical studies show that fires frequently occur in buildings (Brushlinsky et al., 2022). Fires that occur remind architects of their responsibilities to minimize fire risks in buildings (Abrahams & Stollard, 1999). However, although most architects do not have the technical knowledge or necessary skills, the responsibility for fire safety still rests with the architects (Woodrow et al., 2013). In general, there is no building with complete fire safety (Sanni-Anibire & Hassanain, 2015), but proper fire safety knowledge helps to create fire-resistant buildings (Habbal, 2020; Korkmaz, 2016).

Compared to the number of universities providing architectural education in Turkey, the number of separate courses on fire safety is relatively low (Bodur, 2019). However, measures to be taken for fire safety are tried to be included in some other courses. On the other hand, it is the architect's responsibility to ensure that fire safety objectives are integrated with the more general objectives of architectural design for the architectural design to be successful (Abrahams & Stollard, 1999).

According to Bodur (2019), the driving force of architectural education in Turkey is based on architectural studios, and fire safety plays a minor role (Bodur, 2019). The main things that students focus on are visual and aesthetic conditions and user need rather than fire safety. Fire protection is considered an engineering issue and is often neglected in architectural education (Habbal, 2020). Given the perception that architects place greater emphasis on aesthetic expressions, it is acceptable not to focus on fire safety. However, an adequate level of fire safety is required in building designs, regardless.

This study examined the perception of fire safety in the architectural education process and the solutions adopted for it. It is essential for architects in Turkey with a strong emphasis on fire safety to acquire comprehensive fire safety knowledge and training right from the beginning of their architectural education. Therefore, the main focus of this study is the importance of integrating fire safety knowledge into architectural education and its incorporation into student projects.

2. METHODOLOGY

The scope of the study consists of the architectural projects designed by the students who took the "Fire Safety in Buildings" course in the Fall Semester of the 2020-2021 and 2021-2022 Academic Years at Ondokuz Mayıs University, Department of Architecture. The Fire Safety in Buildings course aims to give information about what should be done against fire and measures to protect buildings from fire. The lesson has been given since the Fall Semester of the 2018-2019 Academic Year. Ondokuz Mayıs University, Faculty of Architecture, Department of Architecture students acquire detailed information on fire safety as a separate course for the first time with this course. Ondokuz Mayıs University Faculty of Architecture Department of Architecture has 82 students each year, the same for 2019, 2020, and 2021 (URL-1). In the Fall Semester of the 2020-2021 Academic Year, 53 students and in the Fall Semester of the 2021-2022 Academic Year, 46 students chose the course, and a total of 91 student projects were included in the study.

While students from the 7th semester can choose the lesson, other students with the necessary conditions can also take it. For this reason, student projects can consist of

different periods and topics. In this study, the building designs, and the end-of-term studies of the students in the architectural project courses, were analyzed regarding fire safety. 4th-semester projects were designed as 2 or 3 floors, 6th-semester projects were designed as 3 to 5 floors, 7th-semester projects were designed as 6 to 7 floors, and 8th-semester projects were designed as three floors. The 4th-semester projects include 6 nursing homes and 24 educational facilities (music school, kindergarten, cooking school). The 6th-semester projects include 30 cultural centers, 18 lifelong education centers, 5 Turkish Textile Institutes, one museum, one archive building, one education and research center, and one trade, food, and entertainment service building. The 7th-semester projects consist of 2 hotel projects, and the 8th-semester projects consist of 2 cultural center buildings.

In developed countries, building fire safety measures are evaluated based on standards (Wakamatsu, 1989). In Turkey, although it is new in this regard, significant progress has been made, and the "Regulation on the Protection of Buildings from Fire" came into force in 2007. For this reason, the analyzes and evaluations made in the study were made within the framework of the relevant articles of the Regulation.

At first, students were asked to upload information such as floor plans and sections about the projects they designed in architectural project courses to the Google Classroom system as an end-of-term report. The end-of-term study had four parts: (1) introduction, (2) architectural project information designed by the student, (3) evaluation, and (4) conclusion and suggestions. The introduction gave information such as fire and the importance of fire safety. The fire safety requirements that should be found in buildings with similar use to student projects were presented in this section. In addition, this information was requested to be supported with photographs. The project information section has added the architectural concept, design approach, plans, sections, and 3D visuals. In the evaluation part, the spaces in the projects were asked to be examined in terms of compliance with the principles in the fire code. Students discussed the projects within the framework of 44 articles in the Regulation regarding physical features such as structural systems, firewalls, flooring, facades, roofs, escape routes, escape stairs, shelter, etc., and detection and warning systems. The conclusion and suggestions section discussed the results that emerged from the course administrator's analysis of the student's project. In doing so, the contribution of student studies to the studies carried out in architectural project courses was evaluated, and suggestions were made on fire safety.

3. FINDINGS

This study analyzed 91 architectural students' projects concerning fire safety following the sections and principles outlined in the Regulation on the Protection of Buildings from Fire. Like other international standards (Fire Safety Engineering Education Report, 2019), the Regulation in Turkey classifies buildings based on their usage class. The projects examined in this study were classified into the following categories:

1. Educational facilities (kindergarten, cooking school, music school, lifelong education),
2. Institutional buildings (nursing homes),
3. Storage facilities,
4. Entertainment places (cultural center, trade, food, and entertainment center),
5. Structures for gathering purposes (museums and exhibition places),
6. Accommodation facilities (hotels).

The load-bearing system of the designed buildings primarily consisted of reinforced concrete. The selected projects were categorized as medium hazard-1 (educational facilities, health care buildings, hotels), medium hazard-2 (museums), medium hazard-3 (entertainment venues), and medium hazard-4 (exhibition halls).

Regarding the accessibility for firefighting operations in case of fires, the distance required for firefighters to approach the fire environment and extinguish the fire should be at most 45 meters. Although the projects designed in different periods generally met the requirements for firefighting intervention, some projects needed improvement, particularly

in the width of internal roads, which should be 4 meters but were designed as 3 meters in some cases. Furthermore, trees in inner gardens, retaining walls, and vehicles parked on the side roads were identified as factors hindering firefighting intervention in potential fire situations.

The fundamental requirement for a fire-resistant building is to ensure that the building's load-bearing system remains intact, allowing safe evacuation of occupants. While most student projects featured reinforced concrete structural systems, some included only steel or hybrid carrier systems, where steel and reinforced concrete were used together. According to the Regulation, for reinforced concrete or reinforced concrete-steel composite elements to be fire resistant for 120 minutes according to Annex-3/B, the net concrete dimension, which is the distance between the outer surface of the outermost steel profile or reinforcement and the outermost concrete fiber, must be at least 35 mm in columns, 25 mm on beams and at least 20 mm on floors. Since the students did not design the projects as application projects, they needed to produce solutions to the requirements specified in the Regulation.

Fire compartments in a building should be designed to prevent fire and post-fire smoke from spreading within the building. The Regulation regulates the existence and size of fire compartments based on the buildings' usage classes. However, in the examined projects, compartments were not designed in facilities where the height of the building is within the limits of the Regulation. Some areas should be allocated to fire compartments in some projects, such as nursing homes and projects where fire compartment necessity arises. At the same time, this situation was not considered in the designs. Since the general fire compartment requirement is optional in the projects, the Regulation is complied with, but this is different from the result that the students think. Additionally, the importance of firewalls in conjunction with fire compartments was evident. Nevertheless, the firewall could not find its place in the designs, and deficiencies stood out when the projects were examined.

Floors, facades, and roofs are critical elements for the fire safety of buildings. The solutions and precautions related to green roofs in the "Fire Safety in Buildings" course have been thoroughly analyzed, explained, and taught. Students have gained valuable insights into designing green roofs that prioritize fire safety, including selecting fire-resistant materials, incorporating fire barriers, integrating fire suppression systems, and providing easily accessible escape routes. Unfortunately, these aspects were not given sufficient consideration in terms of fire safety during the design phase of most projects. Flooring materials, solutions to prevent fire spread on facades, facade coatings, and using wooden materials for sunshades were identified as factors that increase fire risk. Proper attention must be given to fire safety in roof construction, which should be a priority in the design process. In some projects, students opted for green roofs. Although this type of roof is not directly referenced in the Regulation, it should be acknowledged that tree branches and leaves can propagate flames rapidly, necessitating additional precautions for this type of roof. The Regulation explicitly prohibits using highly flammable construction materials in buildings. From this point of view, the fire safety design at the material scale in the buildings designed by the students needed to be revised.

One of the critical features of a building is to have measures in place that allow occupants to leave the hazardous area promptly during emergencies. While student projects met some of these conditions for safe evacuation from classrooms in school buildings, they needed to comply with regulation criteria in areas such as the cafeteria and multi-purpose halls. Additionally, provisions for the evacuation of disabled individuals, such as ramps for wheelchair users, were not adequately addressed in the designs. There needed to be more complete solutions regarding the number and width of stairs, the direction of escape doors opening opposite to the escape direction, and the design of only automatic doors at building exits.

Fire protection in buildings necessitates safe escape routes. Buildings should be designed with an approach that ensures occupants can reliably and directly reach the outside without encountering any hindrance from any point inside the building that has such precautions. Overall, student projects demonstrated attention to escape routes. However, when

examining the exit capacities and escape distances in the designs, it was observed that some projects displayed a sufficient understanding of fire safety, while others needed to improve. Although the location of the building entrances is given importance in the designs, it was observed that an insufficient number of exits is given during the escape.

Another critical issue regarding fire safety is the design of fire safety halls. In the Regulation, constructing a fire safety hall is sometimes mandatory, while it is not allowed in others. Nevertheless, this aspect must be considered in building designs where a fire safety hall is required based on the intended use. However, fire safety halls were generally not included in the designs. Furthermore, the designed fire safety halls did not comply with size and smoke evacuation system requirements.

A fundamental requirement for fire safety is that building exits should be easily accessible, unobstructed, and open. While the designs featured clear exits, there were deficiencies regarding easy accessibility. An essential shortcoming was that exit doors only had an automatic opening and closing system, and no wing doors were next to them. However, more than automatic doors are required to meet the requirements of escape routes. Moreover, a significant design error related to fire safety was that exit doors primarily opened in the opposite direction of the escape route.

Stairs in buildings must possess certain features to be used for escape. In addition, escape stairs were found in only a few designs to escape circulation, particularly in the 4th-semester projects. A leading ladder was considered an escape ladder in plans without escape stairs. However, this differs from the fire safety requirements and poses a significant risk to users in case of a possible fire.

According to the Regulation, each building should have at least two exits and, in some cases, at least three exits. These exits should be spaced far from each other and serve as alternatives. While most student projects had two exits, buildings with more than 500 occupants still required a minimum of 3 exits. However, the designs with sufficient exits should have considered them as alternatives to each other. Escape stairs should be positioned to allow easy access to the main foyer and ensure the dispersion of people. While most students positioned the stairs around the center of their designs, they should have been arranged alternatively. In designs where the escape staircase and the main staircase were located close to each other, the reason for this choice should be examined, as it may be due to the ease of design. Some student projects did not include an escape ladder. In projects with escape stairs, the stairs only opened to the outside of the building from the ground level in a significant part of the cases. However, circular staircase solutions should have been present in the designs. Similar to escape ladders, escape ramps are also crucial for fire safety. The Regulation allows escape ramps to be used as an alternative to escape stairs, subject to certain conditions and features. Despite this, very few projects included escape ramps, and this is another aspect that needs to be addressed.

Another issue deserving attention and inclusion in the designs is the ventilation of escape ladders. If escape stairs are intended to serve basement floors, they must meet all the specified requirements. However, there were no safety halls in the designs for the basement floor, which should have had a fire safety hall. Like escape stairs, escape route doors must have certain features such as width and height. In the projects examined, while the width and size of the doors comply with the regulations, there were errors in the direction of escape.

Interestingly, in almost all designs, the doors opened against the direction of escape. On the other hand, some designs used a revolving or automatic gate. Besides the revolving/automatic door, it is necessary to use a swing door for fire safety, but it was not included in the designs.

The fourth part of the Regulation includes special regulations for fire safety according to the intended use of buildings. As mentioned above, the designed projects have different services and should consist of various rules regarding fire safety measures according to the intended use. When the designs are examined in terms of special arrangements, inadequacies in seat distances in the multi-purpose hall, single exit in the volumes where at least two outlets are required, and measures to prevent smoke spread are striking.

Some measures in the Regulation regarding places such as boiler rooms, shelters, kitchens, and generator rooms are significant in building fire safety. However, there are no boiler rooms that should be in the projects, and they were not considered in almost all of them. There is no solution to projects with a boiler room following the Regulation. Sections such as kitchens and teahouses were not resolved in the projects under the criteria required in the rule. Stoves and chimneys, which should be designed within the project's scope, were not included in the designs as a significant shortcoming. Shelters are one of the places that should be in buildings, so there are special regulations for shelters. It is necessary to build a shelter with at least two exits in places with more than 50 people. In most student projects, covers are not included in the design. In the designs with shelters, it is seen that the size, smoke evacuation system, and output capacities are not taken into consideration.

As areas that meet users' needs, parking lots needed more capacity in student projects and displayed deficiencies in fire safety. The projects did not consider fire cabinets and mechanical smoke evacuation systems. Furthermore, roofs, although areas with less frequent user traffic, are vital spaces to be considered for fire safety. When examining the projects, students who designed steel roofs did not comply with fire safety precautions for steel materials.

Elevator systems and their features are crucial factors that need to be emphasized concerning the fire safety of a building. Especially during emergencies like fires, elevators should automatically close for use and not accept incoming calls. In basements, elevators should not be directly accessible but should be accessed from a separate and protected area. Additionally, elevators should not open to the fire escape slot. Evaluating the student projects based on elevator designs, the requirements of the Regulation were mainly met, especially in the elevator designs descending to the basement floor. However, a solution for warning systems in emergencies was not considered. Furthermore, systems such as lightning protection installation, emergency lighting and guidance, lighting of escape routes, and emergency lighting system, which are essential for fire safety, were facilities that needed to be addressed within the scope of the projects. Smoke control is one of the most critical aspects concerning building fire safety, and it becomes even more crucial in places with high fire risks, such as boiler rooms, generator rooms, kitchens, and car parks. Unfortunately, the student projects did not propose adequate solutions or ideas for smoke control. Additionally, sprinkler systems, which are mandatory in buildings where a water extinguishing system is required, were absent from the designs.

4. CONCLUSION, DISCUSSION AND IMPLICATIONS

This study examined the measures to be taken for building fire safety, especially regarding what should be done at the architectural design stage. It was determined at what level these measures were involved in the design at the architectural education stage, and evaluations were made on the subject. To make these evaluations, readings were done on the projects of architecture students. On the other hand, since this study is limited to student projects, it is essential to examine the problem more comprehensively and to reach more outputs in future studies.

As can be understood from the findings of the study, it is seen that student projects have many shortcomings in terms of measures taken against fire. Detailed solutions should have been considered in the designs and carrier system solutions. The fire compartment and the firewall were not designed as they are not required in most projects in the Regulation. They were also not considered. When designing floors, facades, and roofs, fire safety must be sufficiently considered. Despite this, escape routes were designed more successfully. Escape stairs and exits needed to be increased in number and location. It has been determined that the fire safety halls are missing or not designed in the designs where the escape doors do not open in the evacuation direction. It has been observed that the measures taken against fire in places such as multi-purpose halls, boiler rooms, and shelters, which should be given special attention in terms of fire safety, need to be revised. The study showed that the precautions taken for fire safety in student projects in architectural education are caused by insufficient and incomplete reading. Such shortcomings can be eliminated with the corrections made in the designs if the regulation rules are examined.

For this reason, it is clear that at the very beginning of the design phase, measures for fire safety – including legislative readings – should be included in the design. The objectives of fire safety measures are:

1. To prevent a fire
2. To prevent the spread of smoke in the event of a fire and to ensure that it moves away from the building in a controlled manner
3. To minimize the loss of property
4. Ensure that the user in the building gets away from the fire area as soon as possible.

Buildings not designed with a reasonable and practical approach towards these measures will not resist fire. For this reason, fire safety measures should be included in the building design process within architectural education, and the consequences of the fire should be prevented from worsening. Suggestions developed around the findings obtained from the study are listed below.

A building in the design phase must follow the regulations in force, such as the fire code. Therefore, knowing the rules of fire safety is a must. For this, the compliance of the projects designed by the architect candidates with the regulations gains importance.

Academics who give fire safety courses should be in contact with firefighters when necessary and should seek support from them in their lessons. Thus, working with experts, such as firefighters, will contribute to developing these criteria while ensuring that they are more conscious of applying the existing fire safety criteria. In addition to fire safety, it is crucial to include other essential topics such as floods, shelters, and earthquake safety in the curriculum. These subjects play a significant role in shaping students' perspectives during their education and project planning. Introducing real-world application examples for these topics will also be beneficial.

While it is obligatory to meet the user needs in the building design, the number of people who will use the building is also a piece of information that should be known regarding fire safety. Especially in architectural project courses, the number of people who will use the designed buildings should be known by the students. At least, they should be aware of it, and a framework should be determined to evacuate these people.

Making the entrance of a building visible from the immediate surroundings is one of the architectural design conditions. At the same time, it is known that in situations requiring emergency evacuation, such as fire, the exits become more critical than the entrances of the buildings, and the leaves must be fully operational. To this end, students should be made aware of whether the number and place of exits of the buildings are sufficient, especially in architectural project courses, and they should be ensured to comply with these rules in their designs. Thus, graduates can find faster solutions in architectural practice and have careers in more professionally satisfying jobs.

According to the results of this study, the graduates of the architecture department have limited and insufficient knowledge in terms of fire safety due to the process in the education phase. Therefore, teaching architecture students the concepts of fire and how to deal with them in the event of a fire will produce good results in their professional life regarding smoke control, evacuation, and reduction of other damage to property.

Fire safety should be given the utmost importance in architectural design. Architects must design buildings to be the safest when planning them in terms of fire safety. In a design, the emerging variables for fire safety should become the design variable and form an essential part of the design together with the architectural solutions. Since active fire precautions are complementary to passive fire precautions, passive fire safety measures should be taken in buildings, mainly including design-oriented inputs.

Architects should work with other professional groups, such as engineering, with an interdisciplinary approach in the measures to be taken against the fire safety of the buildings they design. With the technical support and input of other professional groups, a holistic design approach will be put forward, and better solutions for fire safety will be produced.

Architects should increase the fire safety performance of the buildings they have designed at the design stage through passive fire safety measures. For this reason, it is imperative for architects to acquire the knowledge and design skills needed for fire safety and to be conscious of the necessity of having this information. It should be accepted that this situation, that is, having knowledge and skills for fire safety, is an integral part of the design process rather than professional development.

Indeed, the fire risk cannot be eliminated. At this point, control mechanisms for the least possible and acceptable fire risk should aim to monitor and address several measures to prevent fire rather than reveal errors in design and use.

Architectural education should provide students with practices that enable a good and harmonious architectural environment suitable for today's conditions. The understanding of how the learned knowledge will be used in practice should be addressed within the education method. It should be remembered that the information given in the educational content depends on the skills and attitudes of the students. These skills and attitudes will undoubtedly be formed by efforts to gain a level that can produce recognition, perception, and appropriate solutions for economic, social, technical, and environmental problems. As a result, the way to cope with dangerous events such as fire is through well-trained professionals who are aware of dangers and have an interdisciplinary perspective.

Acknowledgement

The author wishes to acknowledge the support of students who helped him in the survey.

REFERENCES

- Abrahams, J., & Stollard, P. (1999). *Fire from First Principles: A Design Guide to Building Fire Safety* (3rd ed.). Taylor & Francis. Retrieved October 23, 2022, from, *Fire from First Principles | A Design Guide to Building Fire Safety | (taylorfrancis.com)*
- Bodur, A. (2019). Türkiye’de Mimarlık ve İç Mimarlık Öğretiminde Yangın Güvenliğine Samsun Özelinden Bakış. *Resilience*, 349–357. Retrieved October 23, 2022, from, <https://doi.org/10.32569/resilience.624100>
- Brushlinsky, N., Sokolov, S., Wagner, P., Messerschmidt, B. (2022). *World Fire Statistics (2022 No: 27)*. International Association of Fire and Rescue Services. Retrieved October 23, 2022, from, https://www.ctif.org/sites/default/files/2022-08/CTIF_Report27_ESG_0.pdf
- César, M.G., Natalia, M., Omayra, Z., Sonia, V., Juan B., E.T. (2013). Architectural fire protection learning: the ETSUUN case. In: 39th world congress on housing science changing needs, adaptive buildings, smart cities. Politecnico di Milano, Italy, 17–20 September 2013, vol. 2. p. 345–52. Retrieved October 23, 2022, from, *2013IAHSFire (unav.edu)*
- Chow, W. K. (2005). *Building Fire Safety in the Far East*. *Architectural Science Review*, 48(4), 285–294. Retrieved October 23, 2022, from, <https://doi.org/10.3763/asre.2005.4836>
- Ebenehi, I., Ruikar, K., Thorpe, T., & Wilkinson, P. (2016, March 21-24). Fire safety education and training in architecture: An exploratory study. In O. J. Ebohon, D. A. Ayeni, C. O. Egbu, & F. K. Omole (Eds.), *JIC 2016. Proceedings of the Joint International Conference on 21st Century Habitat: Issues, Sustainability and Development* (pp. 105-114). Akure: Joint International Conference Editorial Committee. Retrieved October 23, 2022, from, *Fire safety education and training in architecture: an exploratory study (lboro.ac.uk)*
- Fire Safety Engineering Education Report (No. wc4575-16 Education Report)*. (2019). The Warren Centre for Advanced Engineering, University of Sydney. Retrieved October 23, 2022, from, <https://www.sydney.edu.au/content/dam/corporate/documents/faculty-of-engineering-and-information-technologies/industry-and-government/the-warren-centre/the-final-report-fire-safety-engineering-the-warren-centre.pdf>
- Habbal, A. (2020). *Architects & Fire Safety Engineers; Common Grounds: A Holistic Approach to Integrate Fire Safety Requirements within Building Design*. [MA thesis]. Western Norway University of

- Applied Sciences. Retrieved October 23, 2022, from, <https://hvlopen.brage.unit.no/hvlopen-xmli/bitstream/handle/11250/2682453/habba.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Korkmaz, E. (2016). An investigation of the status of fire safety design in architectural education. MEGARON / Yıldız Technical University, Faculty of Architecture E-Journal. Retrieved October 23, 2022, from, <https://doi.org/10.5505/megaron.2016.07279>
- Maluk, C., Woodrow, M., & Torero, J. L. (2017). The potential of integrating fire safety in modern building design. *Fire Safety Journal*, 88, 104–112. Retrieved October 23, 2022, from, <https://doi.org/10.1016/j.firesaf.2016.12.006>
- Nalçakan, H., ve Polatoğlu, Ç. (2008). Türkiye'deki ve Dünyadaki Mimarlık Eğitiminin Karşılaştırmalı Analizi ile Küreselleşmenin Mimarlık Eğitimine Etkisinin İrdelenmesi. *Megaron*, 3(2). 79-103. Retrieved October 23, 2022, from, Microsoft Word - 03-01-Megaron-079-103.doc (journalagent.com)
- Sanni-Anibire, M. O., & Hassanain, M. A. (2015). An integrated fire safety assessment of a student housing facility. *Structural Survey*, 33(4/5), 354–371. Retrieved October 23, 2022, from, <https://doi.org/10.1108/ss-03-2015-0017>
- Hong, S. W., & Lee, Y. G. (2018). The Effects of Human Behavior Simulation on Architecture Major Students' Fire Egress Planning. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 17(1), 125–132. Retrieved October 23, 2022, from, <https://doi.org/10.3130/jaabe.17.125>
- Wakamatsu, T. (1989). Development of Design System for Building Fire Safety, *Fire Safety Science, Proceedings of the Second International Conference*, Hemisphere Publishing, New York, NY, pp. 881-895. Retrieved October 23, 2022, from, Development of Design System for Building Fire Safety (studylib.net)
- Wang, S. H., Wang, W. C., Wang, K. C., & Shih, S. Y. (2015). Applying building information modeling to support fire safety management. *Automation in Construction*, 59, 158–167. Retrieved October 23, 2022, from, <https://doi.org/10.1016/j.autcon.2015.02.001>
- Woodrow, M., Bisby, L., & Torero, J. L. (2013). A nascent educational framework for fire safety engineering. *Fire Safety Journal*, 58, 180–194. Retrieved October 23, 2022, from, <https://doi.org/10.1016/j.firesaf.2013.02.004>
- Woodrow, M., Gillen, A. L., Woodrow, R., Torero, J. (2020). Investigating Varied Pedagogical Approaches for Problem-Based Learning in a Fire Safety Engineering Course. *International Journal of Engineering Education*. 36 (5): 1605-1614. Retrieved October 23, 2022, from, FSE IJEE Manuscript_Final.pdf (ucl.ac.uk)
- URL. (n.d.). Retrieved October 16, 2022, from <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans.php?y=108210965>